

Istoria Răsboiului
Româno-Ruso-Turc

DE

N. D. POPESCU

PARTEA IV

BUCURESCI

EDITURA LIBRĂRIEI H. STEINBERG

— STRADA GĂBROVENI No. 10 —

1903.

EPISODE DIN ISTORIA RĂȘBOIULUI INDEPENDINȚEI ROMÂNIEI.

Istoria Războiului Româno-Ruso-Turc

ȘI A

NEATARNĂREI ROMÂNIEI

1875 — 1878

DE

N. D. POPESCU

bd m 278383/4

bd 278385

PARTEA IV

Căderea Plevnei. — Repatrierea prizonierilor. —
Smărdanu. — Încheierea păcii. — Tratatul din Berlin

EDIȚIUNEA IV-a

BUCURESCI

EDITURA LIBRĂRIEI H. STEINBERG

— STRADA GABROVENI No. 10 —

1902.

DEPOSITUL H. STEINBERG

Amazoana de la Rachova	2-a	ediție	1	volum
Băcu Haiducu ilustrat	1-a	»	1	»
Bicu Haiducu și Cărbaliu, ilustrat	1-a	»	1	»
Banul Mărăcin, ilustrat	2-a	»	1	»
Bătălia de la Călugăreni, ilustrat	2-a	»	1	»
Boerii Haiducei, ilustrat	1-a	»	1	»
Bolbocean haiducul, ilustrat	1-a	»	1	»
Botezul de sânge, ilustrat	2-a	»	1	»
Bujor haiducul, ilustrat	3-a	»	1	»
Capitan Buzdugan, ilustrat	2-a	»	1	»
Carte de basme, ilustrată	2-a	»	1	»
Chira Chiralina, ilustrată	1-a	»	1	»
Codreanu Haiducul, ilustrat	2-a	»	1	»
Constantin Brâncoveanu, ilustrat	2-a	»	1	»
Corbea Haiducul, ilustrat	1-a	»	1	»
Corbea în închisoare, ilustrat	1-a	»	1	»
Drama din str. Sevastopol, ilustrată	2-a	»	1	»
Fata de la Cozia, ilustrat	2-a	»	1	»
Gealep Costea, ilustrat	1-a	»	1	»
Golea Haiducu, ilustrat	1-a	»	1	»
Gruia Grozăveanu, ilustrat	1-a	»	1	»
Iancu Jianu Zapeiu, ilustrat	3-a	»	1	»
Iancu Jianu Haiducu, ilustrat	3-a	»	1	»
Iovan Iorgoveanu, ilustrat	1-a	»	4	»
Istoria Resbelului Româno-Turc, ilustrat	4-a	»	4	»
Junețea lui Mihaii viteazu, ilustrată	2-a	»	1	»
Maria Putoianca, ilustrată	3-a	»	1	»
Moartea lui Golea haiducu, ilustrată	1-a	»	1	»
Păunașu codrilor, ilustrat	1-a	»	1	»
Primul rănit, ilustrat	2-a	»	1	»
Prisonierul de la Plevna, ilustrat	3-a	»	1	»
Radu Anghel, ilustrat	3-a	»	1	»
Răsboiul dintre haiducei și Ruși, ilustrat	1-a	»	1	»
Sentinela de la Grivița	2-a	»	1	»
Stănilă Viteazu, ilustrat	1-a	»	1	»
Toma Alimoș, ilustrat	1-a	»	1	»
Vulean Haiducu, ilustrat	1-a	»	1	»

Și vor eși în curind succesiv :

Alexandru Lăpușneanu, ilustrat	1	»
Epoca Fanarioților	8	»
Mihai Vitezul domn al Moldovei și Țerei Românești	3	»
Mihnea cel rău, ilustrat	1	»
Mircea cel bătrân, ilustrat	1	»
Moartea lui Mihai Viteazu, ilustrat	1	»
Moscenitorii lui Radu Negru, ilustrat	1	»
Postelnicu Constantin Cantacusino, ilustrat	1	»
Radu al III-lea cel frumos, ediție nouă ilustrată	1	»
Radu Negru și descălciătoarea, ilustrată	1	»
Radu Vodă de la Afumați, ilustrat	1	»
Ștefan Vodă cel mare, ilustrat	1	»

~~Institutul de Studii Istorice și Social-Politice
de pe lângă C.C. al P.C.R.
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ~~

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
COTA 1155 436

~~Inventar nr. 75976/~~

B.C.U. Bucuresti

C20043265

609/04

PARTEA IV

RC 234/12

Căderea Plevnei. — Repatrierea prizonierilor. —
Smărdanu. — Încheierea păcii. — Tratatul din Berlin.

I

Leul în cușcă.

Evenimentele descrise în a treia parte prevestea lămurit, chiar și celor prea optimiști și prea încredători în sorta Turciei cum că prin săvârșirea lor steaua sa era aproape de apus, marea dramă ce se numea războiul Ruso-Româno-Turc, era aproape de desnodământ. Tote zvîrcolirile erau de prisos, toate opintitorele cercări zadarnice și toate micile succese dobândite pe ici pe colo erau numai nisce tresăriri galvanice, nisce scântei electrice trecătoare și fără durată.

Turcia de mult avea să sufere această fatală sortă, încă din luna Iulie 1878 éra să plătească acest rușinos tribut, și numai două întâmplări, două incidente neprevădute, sforțările eroice ale doi ómenii extraordinari 'i a mai dat încă puțină scântee de viață, i-a mai prelungit agonia: Muctar pașa în Asia, Osman Pașa în Europa.

Eată cauza care prezentase pe Turcia atât de slabă în fața Europei și a ómenilor cunoscători, de și dispunea de oști numeroase și de osteni bravi. Turcia avea bunii și numeroșii soldați care și sacrificau cu bucurie viața pentru lege și padișah,

mai cu sémă în loc întărit; avea buni și viteji ofițeri care, de și nu prea luminați, totuși băgau pe soldații lor în foc, cu avânt și devotament și dau frumoșe exemple subalternilor lor; aveau bune și numeroșe arme, produs al celor mai renumite fabrici din lume și intrunind toate perfecționările moderne dintr'acea epocă; aveau și muniție îndestulătoare la înălțimea armelor ce aveau, dar n'aveau generali destoinici, n'aveau conducători de unități strategice îndestul de pricepuți, care să scie să manuiască cu înlesnire și pricepere masele compacte ce comandau, și care să se priceapă d'a le strecura printre toate piedecile ce le-ar fi opus dușmanii spre a le aduce la ținta dorită, adică la victorie. N'avea conducători care să scie să se furișede printre toate strimtorile reale sau artificiale și să profite de toate avantajele lor și de toate desavantajele și greșelele inamicilor spre a'și asigura isbânda.

Abdul Kerim, Mehmed Ali și Soleiman cei trei conducători ai armiei turcesci din Europa dovediră prin conducerea armatei lor că nici unul nu era mai bun ca cel alt. Unul dintr'înși a fost prea bătrîn și prea înfeodat vechei tactice de la 1808, astfel că a lăsat prin indolența sa pe Ruși să calce teritoriul turcesc, să înainteze aproape ne supărați prea mult în interiorul țerei sale și să pătrundă până în inima imperiului aproape cu mânele în șolduri. Cel d'al doilea, de și fu mai modern în concepțiunii, ca unul de o dată fusese oficer german și învățase arta războiului în școala germană, totuși dovedi prin încetinela mișcărilor sale că era prea timid, prea neîncredător în aptitudinile armatei sale și prea puțin confient în buna credință a oficerilor săi superiori, pôte din cauza vechei sale origini europene care 'i crea dușmani mulți și în tabără și la Constantinopol. Al treilea fu tipul adevăratului turc modern, întrunea toate calitățile și toate defectele lui, era îndrăsnit, impetuos, năbădăios, intrigant, ambițios și mai presus de toate incapabil de a concepe și executa un plan ceva mai vast și cu prea multe peripecții. Din cauza acestor defecte el grăbi cu pași iuți aducerea la îndeplinire a desnodământului fatal și precipită întreaga armată a imperiului în abisul final.

Un conducător general care fu ce-va mai dibaciū și mai la locul său, fu Muctar Pașa, capul suprem al armatei turcesci din Asia, dar și acesta din cauza ofițerilor superiori ce-l înconjură; după ce reușise să respingă pe inimic până la fruntaria Armeniei, a fost în cele din urmă nevoit să se retragă, mai întâi încet și mai pe urmă în fuga și să sufere în cele din urmă desastru de la Cars și de la Erzerum. De și rezultatul final al acțiunii sale fu deplorabil, totuși cel puțin el scăpă onórea și reputația armatei turcesci, scrise câte-va pagini glorioase și demne de rămas ca pildă pentru posteritate în istoria patriei.

Tot aceeași menire a avut în Europa cel alt general turc, Osman pașa, fostul comandant al armatei turcesci din Vidin și iscusitul apărător al Plevnei. Acest general din norocire pentru creștini și din nenorocire pentru Turci n'a fost conducătorul armatei turcesci, dar prin faptele sale a salvat onórea steagului otomanicesc, a ținut în respect patru luni încheiate o armată îndoit mai numerosă ca armata sa și a știut să lege de sórta sa sórta întregului imperiū. El temându-se să nu se vadă într'o di înconjurat în cuibul său neabordabil dar în același timp aproape neaprovisionabil, în Vidin, fiindu-i trică să nu fie redus la nemișcare și condamnat la fóme de către armata română după malul stâng al Dunăcei, plecă într'o di pe la începutul lui Iulie din Vidin, se duse la Plevna, transformă acea vâgăună într'o citadelă puternică, care nimici două sforțări uriașe făcute de armata rusescă ca să 'l gonéscă dintr'insa, atrase după el și armata română, și pe lângă acesta mai atrase asuprași atenția lumii întregi și speranța întregului imperiū otoman, ba încă legă de sórta sa viitorul bun sau rău al întregului imperiū.

Unii îl acasă cum că a făcut o mare greșeală tactică când s'a închis de bună voie împreună cu atâta sudom de armată într'o vâgăună ce se putea înconjura de toate părțile, și nu 'i a asigurat mai întâi nisce comunicații permanente și un mijloc de aprovizionare sigură, dar acei critici fac acusațiunea fără a ține seama de firea soldatului turc care se bate cu avantajii numai la adăpostul unor întăriri, și fără a 'și da seama de situațiunea

disperată în care se găsea armata turcească la începutul lunii lui Iulie. Într'acel minut Gurco și cavaleria sa se apropia de Adrianopoli în marș triumfal, gonind înapoi pe Soleiman învins și rușinat, marele Duce Nicolae se pregătea să trecă Șipca împreună cu infanteria și cavaleria armatei sale, iar marele Duce moscencilor cu armata Sa înșiruită dincolo de Intra în fața Rusciucului, a Rasgradului și a Osman Bazarului ținea în loc pe Mehmed Ali pașa și-l împiedica d'a alerga în ajutorul capitalei imperiului ce se afla într'acel minut în mare primejdie.

Într'acel minut era de neapărată nevoie ca să se pue în calea trufașului năvălitor un obstacol puternic care să-l zgudue, să-l înspăimânte, să-l oprască pe loc și să-l silască d'a da înapoi; un asemenea sacrificiū era necesar să se facă chiar cu risicul său personal.

Acel obstacol îl puse în calea năvălitorilor semeți Osman pașa și prin înfrîngerile de la 8 și 18 Iulie opri pe Ruși în calea lor triumfală, îi sili să se retragă din Rumelia cu pas nu prea domol, să renunțe d'a mai trece dincolo de Șipca, și să se hotărască ca de o cam dată să ia Plevna și apoi să se gândască d'a merge mai departe. Într'acastă vreme conducătorii destinelor Turciei avea tot timpul să prepare apărarea restului imperiului pentru ca mai apoi să opue dușmanului o rezistență mai puternică.

Osman lăsă în bună pace pe Ruși ca să-l înconjure și să se întărească în jurul său, lăsă și pe Români, cărora fără să vrea u o prevedință, căci sili pe Ruși să renunțe la semeția lor de altă dată și să le cêră ajutor ca să vie și să ia poziție în partea de miadă noapte și răsărit a întăririlor sale, lăsă pe toți ca să se imobilizeze în jurul culcușului său și să-i silască să stea acolo cât s'ar putea mai mult, și prin imobilizarea sa voită îndemnă pe cei de la centru ca ei să iasă din imobilitate și să lucreze cu mânele mai libere spre a scăpa imperiul.

El de sigur se sacrificase cu speranța că în timpul în care dînsul va sta acolo și va imobiliza în jurul său pe Ruși și pe Români, trupele din cadrilater și cele din Rumelia vor încerca toate sforturile posibile și chiar pe cele imposibile ca să-i vie în

ajutor, dar speranța și acceptarea sa fură zadarnice, căci trecură sепămăni, trecură luni, veni chiar iarna și tot nu 'i pică de nicăiri ajutorul acceptat, cel puțin în proporțiunile sperate de dinsul. El sperase să vadă într'o ți viindu-i despre Ocrania Suliman Pașa în fruntea armatei sale din Rumelia pe șioséua Sofia-Plevna, prin pórtă ce'i lăsase aprópe deschisă în decurs de trei luni Rușii și Româniî din cauza insuficienței de forțe, dar de surda 'i fusese acceptarea; Soleiman pe atunci ambiționa onórea d'a deveni *Serdar Ecrem* și uneltea tóte intrigile prin care să pue mâna pe acel post, iar nu p'accia d'a culege lauriî victoriei. În locul său sosi în câte-va rînduri Schefchet pașa care'i aduse câte-va miî de soldați próspeți și câte-va sute de care cu proviđiuniî dintre care multe 'i fusese disputate și hrăpíte de cavaleria rusă și română concentrată în partea locului, dar acele ajutóre erau insuficiente, paliative și nimic mai mult.

Abia după ce sosi guarda imperială pe la începutul lunei lui Octombre, după ce acésta puse mâna pe Gorni Dubnic, pe Teleș și pe fontinurile de pe drumul Sofiei și luară pozițiune tare la spatele Plevnei dîncolo de Vid, abia atunci Soleiman pașa care reușise a deveni Serdar Ecrem făcu tardivele cercări de la Elena și de la Mecica care în cele din urmă, cu tot succesul obținut, rămase fără nici un rezultat; și Mehemed Ali, devenind comandantul unei problematice armii de despresurare, se încercă în zadar să adune nisce sfărămături risipite și reu conduse ca să creede din ele acea armată fantomă care nu reuși se să se adune nici o dată, căci grosul armatei turcesci din Rumelia fusese grămădit de mult de către Suleiman Pașa în împrejurimele pasului Șipca.

Osman Pașa de îndată ce se simți efectiv înconjurat de către inimici, pricepu că sórta sa fusese hotărită, că predarea sa și a armatei sale era inevitabilă și că peirea sa va atrage după sine peierea armatei întregului său imperiū, și se hotări ca de o cam dată să 'și prelungescă cât o putea mai mult agonia prin micșiorarea rațiilor trupelor sale și prin alungarea spre liniile inimice a gurelor inutile, și după aceia să 'și prepare o retra-

gere prin Rachova spre Vidin, din care să facă o nouă Plevnă, și prin el să mai oprască în loc pe dușmanii, iar în caz de nereușită să și vânda scump viața sa și a trupelor sale. Căderea Rachovei în mânele Românilor zădărnici planul lui Osman și îl făcu să renunțe la aducerea lui la îndeplinire. Acest fapt de arme săvârșit numai de Români avu darul d'a scurta agonia lui Osman și d'a grăbi sfârșitul războiului și încheierea păcii. Pentru acest serviciu imens, Rușii ne răsplăti împiedecând pe delegatul român d'a lua parte la deliberările armistițiului și la încheierea păcii.

Mai înainte d'a deveni un fapt împlinit acest însemnat fapt de arme, luarea Rachovei, Marele Duce Nicolae, imediat după investirea definitivă a Plevnei, trimise printr'un parlamentar lui Osman Pașa următoarea scrisoare :

Bogot 31 Octombore (12 Noembre) 1877

« Domnule Mareșal,

« În urma împotrivirei energice ce am întâmpinat din partea armatei puse sub comandamentul Vostru, a trebuit să iaș dispozițiunii spre a înconjura cu desăvârșire Plevna și a vă pune în neputință de a fi ajutat. Pentru acesta guarda imperială, sub ordinea generalului Gurco, a luat cu forța pozițiunile de la Gorny Dubnic la 12/24 ; trei zile în urmă întâririle de la Teliș și garnisóna care le apăra, au fost nevoite a se preda. Dolny Dubnicul s'a părăsit apoi de soldații voștri, și trupele mele au ocupat succesiv Tetevenul, Osicovo și Vrața. Fiind-că în această situațiune ori-ce următoare împotrivire din partea Vós-tră n'ar putea să pricinuiască de cât nefolitoare vârsare de sânge, am creșut de datoria mea, de datorie de umanitate, a comunica E. V. aceste informațiuni și considerațiuni.

« Îmi place a șpera, D-le Mareșal, că veți prețui motivele care m'au îndemnat la demersul de față, și 'mă fac o plăcere a vă asigura că voiș sei în tot d'auna să onor în persóna Vóstră, ca și în personalul vitezelor trupe puse sub comandamentul Vostru, nisce războinicii demni de stimă și de considerație.

« Comandantul suprem al armatei imperiale de operațiuni ».

« Nicolae ».

In parapeturi camarazii vii imprumutari cartuse de la cei pe care moartea ii reformase.

La această invitație de capitulație, prin care i se promitea toate onorurile militare datorite unor învinși stimați care 'și au făcut într'un mod demn datoria, Osman pașa care credea că încă n'a sosit ora sacrificiului și care spera că în sfârșit Suleiman sau Mehmed Ali vor reuși a sfărâma zidul de înconjurare spre a 'l libera, respinse oferta prin următoarea epistolă.

«Alteță»:

«Am primit scrisoarea ce mi-ați făcut onoarea d'a-mi adresa cu data de 31 Octombrie (12 Noembrie), prin care mă încunosciiți că, în urma împotrivirii energice ce ați întâmpinat din partea armatei puse sub comandamentul meu, a trebuit să luați dispozițiunile trebuincioase spre a înconjura Plevna și a pune acest oraș în neputință de a fi ajutat. Cu toate că împărtășesc simțirea de umanitate ce A. V. a bine-voit a arăta, și că 'mi mulțumesc de demersul ce a avut bunătate să facă în scop de a înlătura vârsarea de sânge; ori-care ar fi însă dispozițiunile ce s'au putut lua pentru a înconjura Plevna, nu mă pot opri un singur minut la ideia de a îndemna pe vitejii mei soldați să depună armele.

«Daca guarda imperială sub ordinele generalului Gurco a luat Gorny Dubnic și Teleș, și daca generalul însărcinat cu apărarea acestei din urmă piețe s'a predat, nu urmăză de aci că trebuie să judec ca A. V. că situațiunea Plevnei este critică. În toate casurile, voi ști să nu mă depărtez de la datoriile ce 'mi impune comandamentul meu, și suntem dispuși, brava mea armată și eu, a vârsa până la cea din urmă picătură a sângelui nostru pentru cinstea patriei noastre și apărarea drepturilor ei.

«Bine-voiți a primi, Alteță, expresiunea înaltei mele considerațiuni»

«Comandantul cap

«Osman».

Cuartierul general de la Plevna 1|13 Noembrie 1877.

La acest răspuns semeț dar demn, Români și Rușii răspunse la rîndul lor prin luarea Rachovei, și Rușii prin punerea în imposibilitate a lui Mehmed Ali d'a mai veni în ajutorul Plevnei ocu-

pând defileurile micelor Balcani, iar vremea precipită și mai mult asceptatul desnodămint prin schimbarea tómmel într'o iarnă rece, burnițosă și frigurosă, udată mereu de o plóe mărunță amestecată cu zăpadă care făcea cu totul imposibil tra-iul în paralele.

Într'acest timp ploa, ninge, burnița, bătea vîntul, geruia, dar soldații din paralele staū mereu cu armele la ochi lipite de parapeturile șianțurilor, și le descărcaū, și le umpleaū mereu, și iar le descărcaū fără să se gîndescă că vremea vremuia, că plóia le udaū mantalele și gerul le înghețaū mânele și piciórele. Mereu la post cu noroiul pîná la genuche și zăpada da pîná la briū, soldații ca și ofițerii își făceaū datoria fără să murmure, ardeaū mereu la cartușe își cheltuiaū într'una munițiile, și cînd se ispreveaū și nu puteaū să le împrópătețe, căci une-orî Turciī nu le daū rîgaz, atuncī cei vii făceaū apel la generositatea celor morți cei ce se băteaū deschideaū gibernele celor ce nu se mai băteaū, căci mórtea îi reformase, și se împrumutaū de lașei atâtea cartușe cîte le era trebuincioșe spre a nu precurma sfada cu Turciī.

Victoria Rușilor din Asia

Intr'acest timp, pe când eroul din Europa după ce încăldise rău în mai multe rinduri, pe dușman, începuse în cele din urmă să înghețe el și să se apropie de desnodământul final, eroul din Asia nu mai bine favorizat de sortă își da toate silințele ca să n'ajungă să aibă și el în cele din urmă același destin.

Pe când se petrecău evenimentele descrise mai sus în Europa iată ce se petrecea în Asia :

În momentul în care am întrerupt narațiunea crâncenului rebel dintre Ruși și Turci ce se desfișura în văile Caucasului, scim că Rușii stău rău de tot în Asia, mai rău ca în Europa. Din prējma Erzerumului ei fusese goniți tocmai dincolo de fruntarii aprópe de Tiflis.

Vedându-se iarăși în Alexandropol, Rușii se numărără și începură a se gândi la sorta ce singuri își crease pentru viitor. Abia atunci au înțeles că 'și-au făcut o idee greșită de Turci și că le-a judecat rău forțele numerice și calitățile resboinice ale armiei turcesci. Tot atunci pricepură că erau prea puținii ca să reîncépă în aceleași condițiuni o nouă întreprindere cu șanse de reușită, și recunoscură că planul de rebel urmat pân'atunci fusese foarte greșit și primejdios. Trebuia remediat răul, adică trebuia îndoit numărul armatei, trebuia zdrobit dușmanul încă de la fruntarii prin mase covârșitoare, și apoi urmărit, hârțuit și nimicit în jurul cuiburilor lui.

Muctar-pașa, saú mai bine marele consiliu de rebel, turca-jută foarte mult pe Ruși ca să 'și aducă la îndeplinire noile lor

planurii de resbel și să repare greșelile ce săvârșise, căci Turcii după victorie, în loc d'a trece împreună cu inimicii lor frontiera și d'a duce resbelul în Caucașia, unde cu multă înlesnire ar fi putut să scornescă printre Circasieni o revoltă dezastrăse Rușilor, se opriră la graniță ca cum n'ar fi avut pașaport în regulă, lăsară pe Ruși dincolo ca să se reformede și să se reintărescă în bună pace, el acordară tot timpul trebuincios ca să le sosescă ajutorele cerute și se mulțumiră numai cu nisce hărțueli de mică importanță.

Muctar a justificat această întârziere nenorocită atât înaintea devletului turcesc cât și față cu istoria, și justificarea sa pare îndestul de seusabilă. El n'avea mai de loc cavalerie regulată, căci cavaleria sa se topise în nenorocita cursă de la Dromdagb, și în locul ei dispunea de un mare număr de Curđi și Cerchezi călări, armie neregulată care 'i cauza mai mult încercătură de cât ajutor prin jefuirile cu care se ocupa. Acești auxiliari capricioși cât găseu pleșcă la îndemână erau de orice trebă, dar de îndată ce nu mai găseu nimic de jefuit, și mai cu sémă de îndată ce intrau în contact cu Ruși, în loc d'a se răsboi cu ei, se luaă la tocmelă cu dênșii și într'o bună dimineță, tocmai când Turcii avėu mai mare nevoie de cavalerie, dădėu pintenii cailor, și Muctar se pomenea fără de cavalerie. Pas de mai urmăresce în asemenea condiții pe Ruși.

Rușii stătură într'o nemișcare aparentă două luni trecute, ast-fel că mai mulți corespondenți de diare engleze declarară campania din Asia ca închisă; ei îndurară fără să se clintescă din loc hărțuелile lui Muctar, năvălirea lui Ismail Haki pașa pe teritoriul lor, arderea și pustiirea tuturilor satelor și holdelor din jurul Erivanului, dar pe sub ascuns se pregătėu și se întăriră pe tăcute și aducėu într'una până și din fundul Siberiei oști proșpete și generali noi.

De o cam-dată Rușii se siliră a tăia lui Muctar linia de comunicație cu Karsu și d'a 'l închide în jurul înălțimelor de la Kazil-Tepe ce le luase de la ei într'o ciocnire care a avut loc la 15 August. Ca să și ajungă la acest scop Rușii dădură bătălia de la Iagni, cu care ocașie oștile rusești puseseră mâna pe poziții

importante, dar neputând să le ție căci le lipsea apă de băut, și vedând că cu vechiul lor plan, nu reușeau, renunțară la dinsul și marele duce Mihail, puindu-se în persoană în fruntea armiei sële, adoptă un plan cu totul nou propus de generalul Obrucev sosit de curând în cuartierul general de la Tiflis.

Intr'o diminută, chiar când Turcii serbau baiaramul, se dăriră după înălțimele de la Kizil Tepe neguri gróse de armate rusesci viind ca lăcustele și acoperind dealurile și văile cu mulțimea falangelor lor. Acéstă năvălire neasceptată spăimântă pe Turci și făcu pe Muctar să comită o mare greșelă, adică să se retragă de la Kizil-Tepe, să lase marele Iagni în părăsire și să se concentreze aprópe de Kars împrejurul pozițiunilor de la Avliar. Tocmai acésta doréu și Rușii pentru ca să pue în execuțiune faimosul plan al lui Obrucev.

Planul acesta era fórte simplu, și fiind că era așa de simplu fu mai întâi fórte aspru criticat și numai de nevoie și la extremitate fu adoptat de către marii sfetnicii influenți ai statului major rus; el avea de scop numai d'a înconjura fără sgomot armata turcă pe la spate, și reușind, d'a o strânge prin forța lor numerică în înfundătura de la Avliar ast-fel ca să nu mai pótă eși.

Generalul Lazaref fu însărcinat d'a pune în execuțiune mișcarea de înconjurare, în care timp grosul armatei ar merge drept spre frontul inamicilor. El plecă în fruntea a 17 și jumătate batalióne de infanterie, 22 escadróne cavalerie și 70 tunurí în nóptea dintre 27 și 28 Septembre de la Bairactar și Oguslov; trecu Arpa Ciai pe la Kigaci, sosi la Dagor unde se împreună cu detașamentul generalului Zitovicí din armia de la Erivan a lui Tergucassof, și fără să fie zărit de picior de soldat turc, la 2 Octombre începu să se misce de la Dagor spre Acraca.

Mai întâiü trimise două recunósceri, una spre drépta și alta spre stânga; cea despre stânga dete peste o grămădire mare de forțe dușmane care o apucă la mijloc și-i reduce efectivul la jumătate; cea despre drépta descoperi prezența a o mulțime de Turci în vecinătatea Bazaragicului, dar nu fu de nimeni zărită.

Aflând aceste sciri general Lazareff ordonă atacul înălțimilor de la Șatir-Oglu, se luptă de la două ore după amiază până noaptea cu forțe superioare, comandate chiar de Muctar în persoană, goni pe Turci din pozițiunile ce ocupaū prin împunsături de baionetă, și după nisce sforturi aprópe supra-umane, puse mâna pe acele înălțimi care le deschidea calea spre Vizinkev care era situat chiar în dosul inamicilor.

În aceeași zi mai nainte d'a înopta luă cu aceleași sforturi primejdióse, nisce înălțimi vecine întările mai dinnainte de Turci. goni cu numerosa sa cavalerie pe fugari până la Cest-Tepesi unde îl ascepta Muctar bine întărit, reincepu lupta a doua zi cu aceeași inverșunare, și de și era foarte obosit, se prepară spre noi atacuri.

A doua zi Rușii făcură dușmanilor o nouă surpriză care fu foarte fatală Turcilor, Lazareff reușise a face înconjurarea proiectată de Obrutcev, oștile sale reușise a ajunge la Vizinkev, comunicația cea mare cu Carsul era întreruptă, în cât lui Muctar nu'i mai rămânea în stăpânire de cât potecile de la Sivri-Tepe, care poteci erau amenințate de cele alte colóne rusesci care deja se aflaū aședate în nisce pozițiuni dominátore. Cu toate astea dacă ar fi vrut saū ar fi știut cum staū lucrurile de rău pentru el, Muctar ar fi putut să se retragă cu óre-care perderi din Avliar, și cu chipul acesta ar fi scăpat de marele desastru; dar el n'a făcut nimic căci iscódele sale, de și numerose nu 'i-a spus nimic.

Pe când Lazareff pe de o parte atrăgea atențiunea lui Muctar-pașa spre Bazargic și pe de altă parte trecea grosul armatei sale pe la Vezinkev în spatele oștilor dușmănesci și ocupa muntele Orloc, marele duce Mihail în persoană asistat de general Loris Melicov, prepara în tăcere desfășurarea teribilei drame.

Își împărți armata în cinci corpuri, incredință comanda acestor corpuri la cei mai bunți generali ai săi și dădu fie-căruia câte o însărcinare: general Șah fu însărcinat d'a apăra cu orice preț marele Iagni, Generalul Haiman d'a ataca Avliarul, general Husminus d'a se îndrepta spre Kercana spre a goni pe

Turcii din Alagea Dagh, General von Roop d'a lega liniile între Haiman, Kunsminski și Lazareff și d'a merge spre Cift-Tepesi, și cavaleria d'a ține comunicația cu Lazareff despre Kabal-Tepe.

Turcii erau g: amădiți și foarte bine întăriți pe înălțimile muntelui Avliar și d'acolo se aruncau spre Marele Duce și spre Lazareff ca să îi impiedice mișcarea de înconjurare; spre acea pozițiune dar își îndreptară și Rușii mai totă forța atacului lor.

Cum se făcu ziua, general Haiman începu să arunce asupra acestei poziții un potop de proiectile și să stabilească baterii după baterii care de care mai trăsătoare.

Turcii erau adăpostiți în șanțuri apărate de maluri înalte, dar grindina proiectililor Rusesci ciurui și împrăscie malurile și umplu șanțurile de cadavre. Această luptă teribilă de artilerie ținu de la 6 ore dimineața până la prânz. Atunci general Haiman dădu ordinul de atac și masele de infanterie rusă năvăliră din toate părțile fără să ia în seamă grindina de glonțe din cotele muntelui. De o cam dată Turcii se luptară vârtos fără să se dea prinși, dar vedând și vedând că Rușii se înmulțeau ca nisipul mării și că ei scădeu și se topeau mereu fără să se mai înprospăteze, își perdură curajul și începură s'orupă d'a fuga. În acel moment cobitorul muget al tunului tăcu ca prin farmec și infanteria năvăli spre înălțimi umplând aerul de urale răsunătoare. Într'o clipă cinci drapele ruse fălăiră pe crestele astei pozițiuni redutabile, și neguri de dușmani venite din cinci părți năvăliră ca un furios puhoiu cu bolborisitoarele lor unde spre bieții Turci.

În acelaș moment se auzi în partea opusă, în spatele armatei Turcesci alte urale entusiaste, care causeră multă mirare și mare zăpăcăală Turcilor; erau capetele armatei lui Lazareff care trecuse peste înălțimile de la Vizincef și Magaragik. Muctar vedându-se din toate părțile înconjurat fără ca măcar să prindă de veste, rămase încremenit și începu să lăcrămeze de turbare; numai atunci înțelesese el planul de atac al Rușilor, numai atunci ghicise consecințele acestui atac neasceptat, numai atunci pricepu desastrosul pericol ce 'l amenința! Aceste

secințe fură teribile, armata sa la minut fu demoralisată și copleșită și soldații inebuniți de frică începură să fugă.

Acastă victorie așa de repede era decisivă; armata turcască era tăiată în două. Muctar ar fi putut să și scape armata dacă cu oștile ce încă nu intrase în foc ar fi silit strămtorea Cift-Te-pesi, dar el în învălmășeala zăpăceleii preferă să se scape pe sine însuși și luă fuga spre Kars, însoțit de colonelul engles Kembel, și urmat numai de statul său major.

Vedându-se stăpân pe Avliar, Haiman și Lazareff se năpustiră spre Alagea-Dagh, a doua pozițiune în care Turcii erau formidabil întăriți. Aci Rușii nu mai întâmpinară aceiași rezistență, Turcii perduse curagiul și fugeră din răspuțeri spre Kars, părăsind arme și muniții, aruncând în urmărie bagagele și făcându-și loc de fugă împungând cu vârful baionetei, boi, cai și cămile ce transportau propriile lor convoiuri.

Marea dramă era terminată, cea mai mare parte din armia turcă era nimicită; aripa stângă era pusă pe gônă și ciopătită de săbiile cavaleriei inimice ce o urmărea fără milă, aripa dreaptă era înconjurată, Rușii n'aveau să suporte d'aci încolo de cât nisce mici ciocniri fără de însemnătate ca să și termine opera începută.

General Roop întâmpină o mică rezistență la Alagea-Dagh în partea opusă, dar o năbuși pe dată, și până să însereze rezistența turcilor încetă pretutindenți.

Aripa dreaptă, vedându-se înconjurată din toate părțile pe înălțimele de la Alagea-Dagh, neputând să scape cu nici un preț din catenele de fer ale colonelilor ruscii, depuse armele și subsemnă un act de capitulațiune, prin care șapte pașale, 250 ofițeri și 7.000 oameni se puneră la discrețiunea învingătorului.

Resultatele acestei victorii erau incalculabile; campania din Asia era percută pentru Turcii, armata lui Muctar aproape nimicită, Karsul rămas fără de apărare și Ismail Haki pașa expus d'a i se tăia ori-ce linie de retragere.

Rușii după ce puse la siguranță prizonierii, după ce prinse o mulțime de fugari cari rătăceră prin împrejurimi și strânse colosalul material de rebel ce dobândise, se împărțiră în trei

= 200 432 65 =

no 71976/79

colone; una din ele condusă de Haiman se îndreptă în grabă spre Erzerum, alta se repezi spre Kaghisman ca să taie linia de retragere a lui Ismail Haki paşa, şi grosul armatei înconjură Karsul.

Haiman ajunse în préjma Erzerumului câte-va zile după Muktar; într'acest timp însă ghaziul avu vreme să adune puşinele oşti ce întâlnise în cale sub pótele Soganliului, să se împreune cu Ismail care venise în fuga, urmărit de aproape de Tergucasoff, la Zevin, care altă dată le fusese atât de favorabil, şi apoi, ne având oştire îndestulătoare şi nici curagiū d'a se încrede numai în tăria poziţiunei, să se retragă la Devebuim în préjma Erzerumului.

La Devebuim Muktar nu putu să stea mult timp, căci Haiman cum sosi şi se împreună cu Tergucasoff, năvăli spre Turci, mai fără să se odihnescă, şi în ziua de 23 Octombrie îi lovi fără de veste cu aşa putere, în cât aripa dreaptă fu pusă pe gónă mai de la prima schimbare de focuri, şi restul armatei, după o încercare mai mult desperată de cât curagiösă, întorse spatele inamicului coprins de gróză şi fugi în Erzerum într'o stare vrednică de jale.

Ruşii fură mulţumiţi de această victorie, căci prin ea pusese mâna pe una din poziţiile cele mai importante care domina drumurile ce conducea la Erzerum, dăr nu se împăcară numai cu atât, ci găsiră de cuviinţă să siléscă prea mult róta norocului. Norocul nu voi s'î ajute şi să le fie favorabil aşa de tot orbesce, ci 'i puse la cercare ca să nu se sumeţescă prea peste măsură.

Fără să lase duşmanilor timp de repaos, general Haiman îşi trămise încă o dată vitezele sale falange ca să smulgă laurii victoriei fără de veste şi pe furiş, şi le urni ca să sară în spina Turcilor şi să le ia prin surpriză fortul Megidia, cheia întăririlor de la Erzerum, dar păţi eşecul de la Toph-Dag care îl costă viaţa a miū de viteji. De astă dată Turcii se bătură ca nisce disperaţi; un colonel turc anume Mehemed surprinse mişcarea Ruşilor din fortul Azizia şi însuşi Muktar conduse apărarea care fu încoronată cu succes. Din nenorocire pentru

el această victorie n'avu rezultate atât de mulțumitoare cât se așteptase ghaziul, căci iarna sosi îndată și țintui în loc și pe asediatorii și pe asediați, prin nisce troene de zăpadă care îi ținură înămoliți până la încheierea armistițiului.

Intr'acest timp colóna de cavalerie rusă însărcinată d'a tăia linia de retragere a lui Ismail Haki, își indeplini sarcina, dar nu reuși să execute misiunea ce i se încredințase, căci lăcomia d'a aduna cât se pôte mai mulți fugari și d'a înmulți numărul prizonierilor, o făcu să mērgă prea încet și să sosescă prea târziu la locul indicat, ast-fel că avu prilejul să se isbescă numai cu cōda fugarilor, ast-fel că Ismail Hachi putu să'și împreune forțele cu ale lui Muctar și să scape prin o ultimă faptă strălucită, la Toph-Dagh, onōrea armiei turce din Asia care fusese fōrte crunt compromisă.

III

Luarea Karsului.

Armata destinată a împresura Karsul fu mult mai norocită. Pusă sub comanda generalului Lazareff și sub privegherea marelui duce Mihail și a generalului Loris Melicov, această armată ocupă satele Mațra, și Melik-Keui, Cuilgaur, Samovaț-Aravartan, Vosgali, Tamra și Azac-Keui, stabili cuartierul general la Tișma și preseră toate împrejurimile și înălțimele cu baterii și redute armate cu cele mai mari tunuri de asediu. După aceia începu să facă recunoșteri minuțioase și să strângă mereu cercul de fier cu care 'l încinsese și să combine planuri preste planuri. A 'l lua prin asediu regulat era cu neputință din cauză că garnisona era aprovisionată pentru șese luni, și ierenele din Armenia sunt atât de rigurose în cât traiul afară de adăpost e cu neputință ; a 'l lua prin surprindere iarăși era foarte anevoios decât nu imposibil, căci pozițiunea Karsului e una din cele mai ne apropiabile. Numaî un atac de noapte fără veste înfățișea ore-care mic șiianse de reușită și numai suind o înălțime de munte dréptă ca peretele, expusă trăsnițorelor focuri ale tuturor bateriilor cetății, spre a pune mâna pe Karadag-tabia care domina cetatea, putea să facă posibilă luarea Karsului.

Maî nainte d'a face această cercare, Marele Duce voi să capete predarea cetăței pe cale diplomatică, și scrise comandantului ei o epistolă prin care 'i făcea propunerii onorabile, dar nereușind pe lângă Husein Avni pașa comandantul cetății, care semețindu-se în tăria cea mare a pozițiunei ce ocupa,

respinse cu țăntoșie propunerea ce i se făcu, începu în ziua de 23 Octombrie s'o bombardeze într'un mod infernal.

Acastă bombardare causă mare rău împresuraților și i sili ca a doua zi să facă o eșire riguroasă; dar Rușii îi respinse și îi goni până la Hafiz-tabia, unde intrară chiar în fort, și ucise mai mulți dușmani, făcând prizonieri 2 oficeri și 40 soldați.

De la 28 Octombrie începu adevăratul bombardament de a-sediu care dură fără întrerupere ziua și noptea până în noptea de 5 spre 6 Noembrie, noptea aleasă definitiv pentru încercarea supremă. În séra zilei de 5 Noembrie sosi în fața Karsului marele duce Mihail și general Melicov, și cum sosiră numai de cât ordonară încetarea focurilor și formarea lanțurilor de tiraliori care să dea asaltul. De odată se făcu o tăcere mormentală și falangele de infanterie se formară pe la adăposturi; pe la 8 $\frac{1}{2}$ tiraliorii porniră fără sgomot și fără măcar să fumeze spre locurile indicate.

Turcii ar fi putut să fie prevestiți, ar fi putut să presimțā mai din vremea propierea momentului primejdiei supreme și ar fi putut să se simțā nelinisciti vedând că de o dată au încetat focurile pe totă linia inamicului; vedând toate aceste dispozițiuni luate de dușmani, ei ar fi putut să între la grije de îndată ce s'au convins că au amuțit toate bateriile dușmane, și ar fi avut indestul timp ca să ia ore-care măsuri de precauțiune spre a nu fi surprinși, dar ei nu fură inchietați de nimic și lăsară pe Ruși ca să înainteze în pace. Pe la 9 ore dătură ca de obicei câte-va focuri prin ante-posturi, și vedând că nu priimiau nici un răspuns tăcură;

Într'acest timp Rușii mergeau încet, cu sfială și fără de sgomot; suiau coste prăpășioase, se scoborau în văi adânci și se apropiau de liniile înaintate ale inamicilor lor fără a fi supărați de cineva. Pe când ei mergeau și se trudeau, Turcii stau și se odihneau; de o dată însă isbucni de pretutindenii salve de pușci și strigăte de ura sgomotose. Rușii reușise a se apropia de primele întăriri fără a fi veduți de cine-va și năvăliră fără de veste spre primele șanțuri de apărare ale fortului Suvari și le luară mai fără luptă. Turcii spăimântați dătură dosul

și intrară în fort, dar Rușii se luară după ei, intrară și ei în fort, ucise garnisona cu baioneta fără să dea un singur foc, ținutură și răsturnară la pământ tunurile dușmane, își făcură cu virtul baionetei loc printre cavaleria turcască ce năvălise spre ei și înaintară spre Cars-Cial ca să ia fortul Cim pe la spate.

Într'acest timp altă colónă de Ruși comandată de contele Grabe năvălea ca o vijelie spre fortul Kanli. După ce luară în primele momente de surpridă tóte paralelele și uvrajele de apărare din jurul fortului principal, osteniți acestei colóne năvăliră spre acel fort împărțiți în două colóne, se luptară cu Turcii care le opuneau o rezistență desperată până ce'i pisăgiră pe toți, și cu tóte că contele Grabe muri lovit în piept în capul colónei de atac din dreapta, ei, sub conducerea colonelului Belinski năvăliră la asalt cu furie îndoită, intrară în șanțuri, se reformară, năvăliră în fort peste parapete și intrară în intru ca o vijelie. Vădindu-se acolo ei se năpustiră spre dușmani și curățară ori-ce rezistență.

Rămându-le de luat o casarmă casemnată din care turcii le cauza pierderile cele mai simțitoare, Rușii de o dată părăsiră interiorul redutei, și, dobândind ajutóre, o luară pe la spate, năvăliră spre uși și ferestre, se cercară să le sfărâme, dar nereușind a desfunda uși de fier gróse și neputind a suferi plóia de glónțe ce curgea după ferestre, se retrase iarăși în forturi ca să se reformeze. Acolo în fața ușelor cazarmei găsi mórtea colonelul Belinsky.

Aflând noutatea acestui nesucces, general Lazareff și apoi Loris Melicov, trâmise spre Kanli noi ajutóre și un nou regiment de geniú care avea sarcina să mineze pământul de sub cazarmă. Soldații de ajutor scsind la fața locului, se împărțiră în două colóne; una se apucă de săpat și de aședat mina sub cazarmă, iar cea altă într'același timp năvăli la asalt, apucă pe Turci pe la spate, le hărțui rezervele prin cavaleria Principelui Ciavciavzade, intră în câmpul din dosul fortului, goni pe dușmani până sub zidul cetăței, ocupă fortul, înconjură cazarma și comandantul ei o somă să se predea, comunicând comandantului turcesc faptul că terenul de sub el s'a minat

De o cam dată comandantul stătu la îndoială și încă se luptă; dar după ce se încredință că Rușii într'adevăr minase pământul fără ca el cu trupele sale să pôtă a 'i împiedica, intră în tratative de capitulare. Tocmai la patru ore dimineța garnisóna acestei cazarme compusă din 2 pașale și 300 soldați depuse armele constrânși de conductele de dinamită ce se aședase pe sub pământ de jur împrejurul său și 'i amenința ca să 'i sbóre în aer.

Pe când Rușii întâmpinau o rezistență așa de îndărătnică în fața fortului Kanli, forturile Hafiz și Karadagh căzură în mânele lor cu mai mare înlesnire.

Hafiz Pașa tabia fu atacată de colóna generalului Alcazoff. Ca să ajungă la rezultatul dorit, el însărcină pe colonelul Fadeief să ia rețrașamentele dintre Hafiz și Caradagh care le neliniscea flancurile; soldații năvăliră spre rețrașamente ca o vijelie, intrară în ele peste Turci, îi goniră d'acolo, și în aprinderea luptei se luară după ei și îi respinse până în pölele muntelui d'asupra căruia era construit fortul Karadagh. Ajunși acolo, năvălitorii goniră din șanțurile ce înconjura baza aceluși munte pe Turcii ce le apăra, și cu baioneta în vârful pușcii sui împreună cu dușmanii, împungându-i mereu în spate, cösta muntelui pe nisce poteci apröpe impracticabile.

Ajungënd pe creasta muntelui înconjurară turnul Ziaret, fără ca Turcii dintr'insul să 'i pötă dări din cauza întunerecului ce domnea, îl minară cu dinamită și într'acest timp o companie de sapeori, suindu-se unii pe umerii celor-alți, ajunse până la platforma superiöră a turnului, luară tunurile așezate acolo și apoi năvăliră pe dinapoï chiar în fortul Karadagh. Jumătate din garnisóna turcă peri împunsă de baionete și jumătate fugi în fortul Arab. Iată cu ce înlesnire cădu în mânele Rușilor cheia Karsului; d'aci în colo succesul era asigurat, cetatea era în mânele lor.

După öre-cäre rezistență și după câte-va cercări infructuöse d'a relua Karadagul, Turcii perdură curagiul; fortul Haviz fu luat cu asalt, bateriile vecine fură demontate și fortul Arab nu întârðie d'a cădea în mânele învingătorului.

Pe când Rușii culegeau lauri de victorie în dreapta rîului Kars, în stînga întîmpinară un șir contiinuu de nesuccese; cu toate acestea victoria fu tot a lor, căci în partea cea dreaptă era cheia cetății.

După ce cădu fortul Arab, cădu și citadela, și după citadelă veni rîndul orașului. În revărsatul zorilor zilei de 6 Noembre, Turcii cercară să facă o eșire decisivă, dar Rușii îi isbiră fără de veste cu numeroasa lor cavalerie, și Turcii strânși de aproape fură nevoiți să depue armele și să se constituie prizonieri. Cinci pașale, 800 ofițeri, 4500 bolnavi, 17000 luptători și un material de resbel foarte bogat, precum și cea mai importantă pozițiune, cădu în acea zi în mâinele Rușilor.

Marele Duce Mihail intră în Kars în ziua de 6 Noembre 1877 pe la 12 ore, și cu acest însemnat fapt de arme campania din Asia fu cu desăvîrșire terminată. Rămăsese numai Batumul înconjurat și ne luat; el nu s'a predat până la încheierea păcii, și stătu în mâinele apărătorilor săi până pe la finele lui August din anul 1878.

Apropierea sfârșitului.

După ce am expus în câte-va cuvinte situațiunea beligeranților din Plevna și împrejurimele sale, pe la începutul lunii lui Noembre, și după ce în cele două capitole de mai sus am spus tot ce am avut de spus despre cele petrecute în Asia, să reluăm acum de unde am lăsat șirul evenimentelor din Europa, unde se pregătea a se da ultima lovitură, și să ne preparăm a descrie peripețiile desnodământului final.

Pe când Gurco sbura din biruință în biruință în direcțiunea Sofiei, și se pregătea a trece din nou Balcanii, dar pe altă cale, pe unde nu trecuse nicî o dată Rușii pîn'atunci, și pe când Româniî încărcăți de laurii culeși la Rachova sburaî spre Vidin ca să culégă noi laurî, iar populațiunea română se bucura de ródele triumfului repurtat de armata sa, róde pe care Rușii nu mai aveaî dreptul să le dispute, Plevna cu totul izolată era strînsă mereî în cleștele de fier ce o apucase, și bombardată în fie-care ñi într'un mod cumplit și fără de cruțare. Faciă cu această situațiune desperată, Europa înțelese că a sosit ora din urmă a lui Osman și probabil a întregii armate turcesci, și că terminarea răsboiului se apropia, și începu să se agite spre a pregăti terenul care să fie favorabil mai înteiî intereselor lor, și în a doua ordine intereselor echilibrului european atunci când încheierea păcii ar bate la ușe.

Pentru a micșiora întru cât-va pretențiile Rușilor triumfătorî cu ocazia încheierii păcii, Anglia trâmise noi cuirasate

într'armate ca pentru războiul de la Malta spre Bessica, Austria începu să se laude că va pune pe picior de războiul armata sa, și Ungurii care se arătară cei mai înfocați partizani ai *Augustului bolnav*, începură să fiarbă din nou, să se agite iarăși prin împrejurimile fruntarielor românesce și iarăși să facă pe grozavii.

Ungurii care tot d'auna ne-au iubit ca sarea 'n ochi și au simțit pentru rasa română o dragoste deosebită, au găsit și cu aceea ocazie prilejul d'a-și manifesta fireasca simpatie ce simțeau pentru noi, prin nise incidente pe atât de patetice pe cât fură de surprinzătoare pentru totă lumea, chiar pentru aceia ce de obicei nu ne iubesc. Acești buni și simpatici vecini, încă din luna lui Mai se inflăcărase, așea de o dată și din senin, și luase apărarea Turcilor, și arborase în fața Europei întregi simpatia lor bine-voitoare față de dinși; iar în ziua de 26 Mai un comitet ales din cei mai inflăcărați tineri maghiari, adresă din Ruscium o proclamațiune către națiunea lor, prin care o invita să se ridice cu mic și mare, să se intrameze repede și să alerge cu o însuflețire demnă de neamul unguresc întru apărarea Turciei contra Cazacului care amenința din nou cu cnutul civilizațiunea milenară a Europei spre a o supune dominațiunei sale barbară.

Acel ce propaga această nouă cruciadă, acel ce invita pe urmașii Hunilor la războiul sfânt în favoarea civilizațiunei turcesce contra barbariei românesce, acest nou apostol care da sprijin păgînătății contra creștinătății, fu un tânăr maghiar, un adevărat descendent al lui Atila, un vlăstar din luptătorii lui Arpad, doctorandul Iuliu Szűcs care profesa religiunea mozaică și care și a ales ca colaboratori pe tinerii studenți pesthani, unguri neaoși ca și el: Lucafi Soos, Nemeny, Lederer, Tóth, Bagya, Szemere, Gebhard, Milaszim, în majoritate Unguri băstinași de origină ebraică, prin urmare de două ori amici noă. Această falangă de tineri luminați lepădară din capălăriile naționale împodobite cu pene de cocoș și puse în locul lor fesul turcesc, se îmbrăcară în uniforme de mustafiți turci, formară din studenți sămburile unei legiuni maghiare,

trimise lui Abd-ul-Kerim paşa o sabie de onoare ca răsplată pentru victoriile ce avea să repurteze, dar încă nu le-a repurtat, alese ca conducător al legiunei pe Coloman Czulag care fusese o dată colonel de honvezi, care luase parte la luptele de la 1849 și care locuia în Constantinopole, iar ca locotenent al său pe Ludovic Lacoș, și după aceea adresă națiunei maghiare o proclamațiune prin care o invita să ia parte la războiul sfânt și să contribuie la formarea și întreținerea legiunei maghiare.

Un plan mare, un plan grandios, un plan demn de Mihad paşa de rătăcitoare memorie care stătuse mai mult timp în Pestha și reușise a înferbânta prin vorbe bombastice și amăgitoare sângele prea ferbinte al urmașilor lui Atila, se cloci atunci în creerii strănepoșilor lui Arpad și îndemnă pe cei mai sburdalnici, mai tineri și mai fără minte dintre ei, ca să plece din Pesta și din Viena spre Secuime, încărcăți cu arme nu prea multe, dar cu baloturi de fesuri enorme, spre a recruta grabnic o armată puternică de voluntari, care să se ridice până la 8000 sau 10000 de oameni efectivul legiunei. Acastă mică armată o dată ce va fi formată, concentrată, uniformată și întrarmată, avea să năvălească în România spre a tăia Rușilor linia de comunicație cu țara lor. Noroc că Românii prindând de veste la timp, interveniră pe cale diplomatică și împreună cu diplomația rusă sili fără de voie pe poliția unгурescă ca să intervie spre a pune mâna pe capi instigatori și să reducă acest gigantic proiect la proporțiunile unui simplu proiect, și acela grotesc și ridicol. Același lucru vru să încerce și de astă dată, dar nu reușiră, ci se mărginiră numai să trimită lui Osman o sabie de onoare de mare preț făcută prin subscripțiunii și nimic mai mult.

Osman paşa nu fu mișcat nici de loc de aceste manifestații sgomotóse, dar cu totul inutile, și pricepînd mai dinainte pericolul ce 'l amenința, ceru de la Serascherat voie d'a se retrage mai din vreme spre Orhania ca să facă din ea o nouă Plevnă. Osman făcuse o cerere de om cu minte care p'atunci, adică pe la începutul lunii Octombrie, se putea realiza cu óre-care sacrificii, dar fără perderi prea mari, însă Serascheratu se opuse și 'i promise ajutóre grabnice. Aceste ajutóre nu mai sosiră,

căci Mehemed Ali, stânjenit fiind de general Gurco, și Soleiman de Principele Moscenitor, nu puteau să 'și compromită pozițiunile ce ocupaū, rēșluind o parte ori-cit de mică din forțele de care dispuneaū, iar de alte ajutōre Turcii nu mai dispuneaū, căci Serbiū și Greciū staū gata cu arma la mână spre a nāvāli în Turcia, iar Muntenegreniū dau mult de lucru oștilor Padișahului.

Într'acest timp munițiunile turcesci începurā să se impuținețe, ast-fel cā tunurile lor furā nevoite să tacā și impușcăturiile după parapete să se mai potolēscā. De atuncī încoa galantomiū de munițiuni se făcurā prea avari. Într'aceiași timp se impușinarā și proviđiunile de hranā, din care causā porțiunile de māncare ale soldaților se înjumătățirā și ale populațiunei civile se reduse la sfert, și fugariū începurā să se iveascā prin ante-posturi și să spue cum cā cei din Plevna nu mai avēu ce să mānānce și cā hōlele bāntuiau pe impresurați.

De la 15 Noembre încoa în fie-care ți soseau în ante-posturi turci care cereau de māncare și haine, și spuneaū cā cei din Plevna mureau de fōme și tremuraū de frig. Aceste sciri des repețite încredințarā pe căpeteniile oștilor aliate cum cā momentul capitulării Plēvnei era fōrte apropiat. Cu tōte aceste cu ceva mai nainte de acest eveniment de mult aseptat, geniul român luā dispozițiuni d'a săvirși o mulțime de lucrări de artā cu ajutorul cărorā să nimicēscā la un moment dat cetatea dușmanā. Pe de o parte el abātu apa Vidului, tăind'o d'a curmezișul printr'un stāvilar puternic care să oprēscā la comandā apele d'a 'și urma cursul lor și să le silēscā d'a se revārsa spre oraș ca să'l înece, iar pe de alta înfășurā reduta Grivița No. 2 cu un întreit lanț de mine care, spārgându-se când Romāniū vor crede c'a sosit momentul, să arunce în aer acēstā dușmanā redutā care a secerat atātea vieți de Romāni. Aceste lucrări erau gigantice, aducerea lor la îndeplinire aū atras admirațiunea tuturor cunoscētorilor într'ale strategiei, dar din norocire pentru binele umanității, n'a fost timp d'a se aduce la îndeplinire aceste proecte și desastroūsele lor rezultate aū rēmas ne puse în practică, căci firescele evenimente, rezultatele blocării care

de mai bine de o lună devenise o realitate, au grăbit și au apropiat momentul desnodământului final.

Pe când regimentul de geniū încă lucra, și mai cu sémă de la 25 Noembre încoa numărul fugarilor care veneau în taberile Românilor și Rușilor ca să ceară de mâncare și adăpost, începuse a se înmulți într'un mod extraordinar; pe lângă mustafizii, adică rezerviști, începură să se ivescă printre fugari și nizami, adică oșteni regulați, și chiar soldați gradați, adică caporalii și sergenții, cari într'o voce spuneaau că în Plevna nu se mai găsea nimic de mâncat, în cât chiar bolnavilor a început să li se imputineze porția la un sfert din merticul dîlnic. După aceia cei din anteposturile Româno-Russe începură să observe printre împresurați ore-care mișcare extraordinară. Comandantul suprem al ostilor de operațiune din jurul Plevnei, fiind informat la timp, luă toate dispozițiunile trebuincioase spre a preîntâmpina orî-ce eventualitate. M. S. preseră cu vedete numeroase Muntele verde, luat de curînd cu mari sacrificii din mânele Turcilor, întări corpul de gardă de la Dolni Dubnic cu retrașamente numeroase și masse compacte de armată, Români din apropiere de Vid ocupară Sursulu, înconjurară pozițiunea Opanes și se întăriră puternic în Dolni Etropol; cei din Grivița No. 1 se puse a spiona mișcările vecinilor lor de la No. 2 și îndoira privighierea ca să neutralizeze orî-ce surprisă. Ce se întâmplase? Osman pașa, ne mai putînd sa suferă privațiunile și efectele bombardărei, se hotărîse să încerce o isbitură desperată în direcțiunea Orhaniei sau a Rachovei, pe care n'o scia căzută în mîinile Românilor, și să scape prin orî ce sacrificii de strisura lanțului de fier ce începuse să'l sugrume. Din nenorocire pentru el nu plecă împreună cu dînsul numai armata cu proviđiunile sale, ci tîtă populațiunea musulmană; ea porni urmată de un imens convoi de bagaje. Acest lung convoi fu cauza desastrului ce urmă mai târziu.

Căderea Plevnei.

În seara spre 28 Noembre, Româniî din Grivița No. 1 observară cum că Turcii începuse a retrage din fortul vecin artileria și a'și aduna munițiunile, și depeșară tuturor posturilor de înconjurare ca să fie deștepte. Într'acea nópte toți dormitară îmbrăcați, într'armați și gata d'a respinge ori-ce atac; nóptea însă se petrecu în linisce. A doua zi de dimineța cei ce erau stabiliți dincolo de Vid, vădură că, cu tot frigul uscat și simțitor ce domnea, începură să iasă din Plevna lungi convoiuri de care, căruțe, chesóne de artilerie, trăsuri de ambulante și șiruri de catiri care se îndrepta în tăcere spre drumul Vidului preste podul de piatră și alte doé poduri construite în timpul nopții din care stricate și resturnate, gabióne și bărne aruncate preste apa Vidului. Aceste convoiuri erau precedate și însoțite de o negură de armată echipată pentru lungă călătorie și de baterii nenumărate de artilerie.

Până să trecă ei Vidul și să dea peste retrașamentele rusesci, Româniî des de dimineța trâmise câți-va *curcani* curajoși spre Grivița No. 2 ca să vadă ce mai era p'acolo. Acești voinici eșiră din capetele șianțurilor pe brânci și merse d'a bușele până ce ajunsese în marginea șianțului redutei dușmane. Vădîndu-se acolo și ne țăarind picior de turc, săriră în șianț, merse prin el până la gura redutei din partea opusă și intră în ea fără să se întilnescă cu cine-va. Intrînd în redută găsînd'o gólă o ocupară pe dată și vestiră pe cei din reduta

românescă ca să vie fără de grije. Invitarea lor fu ascultată; totă garnizóna din reduta No. 1 și din paralele alérgă grămadă spre fosta lor dușmană, și după ce o vizitară cu deamănuntul și tăiară firele conducătore la mine, înfipse în unul din pereții ei tricolorul român și după aceea d'acolo innaintară scoborindu-se spre orașiu pe faimósa vale a Plângerei și intrară în Plevna, pe care asemenea o găsi golită de oștire. Colonel Cerchez comandantul coloanei române se grăbi a ocupa această însemnată piață de arme în numele M. Sale Domnitorul Românilor, și după aceea d'a porni innainte în góna fugarilor.

Armata turcă fu împărțită în trei colóne; o parte innaintă spre Muntele verde ca se ofere lui Scobelev o demonstrațiune prefăcută; alta se îndreptă spre Opanez, ca să dea pept cu Români și invingându'i să apuce pe inimici pe la spate; și grosul cel mai numeros se îndreptă spre Dolni-Dubnic ca să se măsore cu grenadirii Guardiei imperiale și, trecând preste ei, să 'și ia drumul spre Vidin. Cele d'antéiu doé colóne rênase dincoa de Vid, iar cea d'a treia îl trecu pe cele trei poduri. Rémase dincoa și convoiul fugarilor.

Scobelev puse iute pe gónă pe cei ce pornise spre el și intră în Plevna îndată după colonelul Cerchez; Români asemenea se năpustiră ca fulgerul spre redutele Opanezului și le ocupară după ce întémpinară o vie resisență care dură mai bine de o oră. Cu această ocaziune ei făcură dece mi de prisionieri, între care și un pașe. Numai grenadirii avură să asudeze mai mult în luptă. Osman comanda în persónă această formidabilă colónă; nizamií seî săriră ca lei spre dușmani, le coprinse primele retransamente, le luară trei tunuri, umplură șanțurile cu morți și răniți și năvăliră spre al doilea șir de retransamente.

Grenadirii se luptară ca nisce lei, desvoltară mult curagiú, se bătură cu mult eroism, dar sêlbateca desperare a impresuraților care se luptău pentru viață și libertate, stânjeni bărbăția lor și era p'aci p'aci ca să'i dovedescă.

Atunci artileria română scăpată de dușmani după coprindearea Opanezului eși din retransamente, ocupă înălțimele de la spatele Opanezului care fusese de curind căștigate, aședă tunu-

rile în picioare pe câmp deschis, le îndreptă spre Turci și îi isbi în cõste. Într'același timp brigadele Sachelarie și Borănescu, scoborind coasta Opanezului, atăcară cu furie colõna turcescă de dincoala de Vid ce se îndreptară spre acea pozițiune, o înconjurară, alergară prin zăpada ce căduse de curând nu tocmai grosă dar deja înghețată, și cu arma la mână și cu baioneta în vârful puscii, luară cu asalt pozițiunea ce ocupa și făcură prizonieri un pașe și 2000 soldați. Cu acea ocazie puseră mâna pe trei tunuri, dintre care unul a servit mai târziu ca material pentru făurirea Corõnei de oțel a primului Rege Român. Imediat după aceea Colonel Cantili în fruntea brigadei sale năvăli despre Dolni Etropol și luă pe Turci în răspăr, ast-fel că de o dată Turcii se vedură înconjurați de toate părțile și isbiți atât în față cât și în spate. Acest ajutor fu providențial pentru Grenadirii.

Vedându-se susținuți, ei își indoiră vigõrea, se năpustiră cu avînt, făcură pe dușmani să dea înapoi, le luară tunurile și retranșamentele pierdute și câștigară poziția de mai înainte. Atunci Osman pașa cădu după cal în brațele adjutanților săi rănit la un picior de așchia unei bombe. Armata cum auzi de această nenorocire, se spăimântă și o luă fuga spre Plevna înapoi, astfel că într'acel moment cei atacați deveniră urmăriți.

Carele și chesoanele ce ocupa podurile cu lungele lor șiruri aduse mare pagubă și mare confușiune în șirurile bieților fugari; ei se vedură de o dată împiedecați d'a fugi spre a dobândi un loc de adăpost chiar de propriul lor bagagiu. Vedându-se în asemenea stîmtoare, mulți se aruncară în apă și se înne-cară nesciind să înnõte, mulți se bătură și se ucise între ei creșînd că au a face cu dușmanii, mulți se aruncară în genuche înaintea biruitorilor strigând: aman!

Cu toate acestea ei toi sperau într'o îmbunătățire a tristei lor sorte; redatele Plevnei le mai procura o slabă rașă de mîntuire, dar în curând se desamăgiră. De o dată se pomeniră cu malurile apei și cu delurile despre Plevna presărate cu mii de tiraliori dușmani, și din vârful tuturor dealurilor începură să scântezeze cilindrele a sute de tunuri, ale căror guri erau în-

Colónele de infanterie din brigada Sachelarie atacând pe Turci în lătrărea lor de la Opanez
în ziua de 28 Noembrie 1877. (Grigorescu prinxit)

dreptate spre ei. Dorobanții Români chiar începuse să 'i împungă în căsle.

Pe când tunetele artileriei era mai asurzitoare și pocnetele puscilor mai spăimântătoare, punct la ora 11 și jumătate din nainte de amiazi, focul se precurmă de o dată și lupta încetă în lăte părțile. Chiar într'acest moment ceața produsă de frigul ce domnea și de împușcăturile artileriei și infanteriei ce bubuise până atunci fără de încetare, se risipi de o dată ea prin mișune, și permise M. S. Domnului nostru care sta pe crăsta dintre Bucova și Opanez, ca să vadă lămurit, într'o ceață alburie dar nu desă, desfășurarea peripețiilor grăsnicei drame ce se petrecea în valea Vidului; d'acolo pulu ca să distingă bine celetrei linii ale Turcilor. Intr'acest moment ele se găseu înconjurate și strânse între două focuri, având înaintea lor pe grenadiri Ruși și la spatele lor pe curcanii Români. Grenadiri prin mulțimea lor grupată dinaintea mai multor șianțuri eroite d'a curmezișul drumului făcêu imposibilă mergerea înainte a trupelor lui Osman, și Români prin grămădirea lor în masse compacte și pozițiunea ce ocupau pe înălțimi dominante podului, făcêu retragerea lor spre orașiu imposibilă. Vădindu-se în asemenea desperată pozițiune, Turcii fură siliți să se predea, și mai mulți ofițeri se grăbiră să agite în aer pânze albe, semn al păcii, și printr'aceste semnale să facă cunoscut învingătorilor că erau gata să depue armele.

Atunci, vădind că nu mai era nici o rață de speranță, Osman trămise pe Tefik-pașa cu propuneri de capitulare. Colonelul Român Cerchez, primul oficer superior dușman cu care dătu ochi apărătorul Plevnei, priimi în numele comandantului suprem al armiei aliate, propunerea învinșilor, și merse să dea ochi cu mușirul turc și să regulede cu el preliminările capitulațiunei. Osman ca semn de supunere îi dătu sabia de onóre ce 'i oferise Sultanul o dată cu titlu de *Ghazi*, adică biruitor, care avea măneru și teaca de aur încrustat cu pietre prețioase. Colonelul Român îl rugă s'o păstreze, în considerația vitejiei ce a desfășurat apărându-și patria, și numai de cât chemă pe generalul rus Ganetki care era șeful corpului de o-

perațiune dintr'aceia porțiune a câmpului de luptă și acesta, după ce priimi sabia din mâna lui Osman Pașa, însărcină pe general Strucov cu priimirea prizonierilor și a munițiunelor. Vestea acestei strălucite victorii se împrăscia ca fulgerul.

Curând după aceia sosi în góna cea mare un ofițer care nu se scie cum a putut răsbi până la M. Sa, care comunică M. Sale cum că Osman pașa s'a predat și 'și-a depus arma în mânele Colonelului român Cristodulo Cerchez. De îndată ce priimi această scire, M. Sa Domnitorul dătu ordin trupelor sale despre Bucova și Opanez să înceteze focurile, și după aceia priimi pe acel platoă defilarea prizonierilor făcuți de armata sa în lupta de la Opanez, în fruntea căreia se afla un pașe, precum și a trofeelor de răsboi, între care era un steag luat în luptă, mai multe steaguri luate după capitulare, șease tunuri, din care unul procură oțelul din care s'a făurit coróna de oțel a primului Rege al României. După aceia M. S. trimite Țarului depeșa următoare :

«Felicit pe M. S. pentru marele succes de astă-đi. Trupele mele aũ ocupat Opanezul după ce aũ luat cu asalt două redute și aũ silit pe a treia să se predea. Șeapte mii prizonieri și șeșe tunuri defilează într'acel minut pe dinaintea mea».

Imediat după aceia M. Sa părăsi înălțimea pe care se afla privind spre valea Vidului, și se scobori pe lângă tabia întărită în direcțiunea Plevnei. M. Sa trecu prin mijlocul Diviđiunei a III-a care luase Opanezul și care tocmai se scobora după înălțimi și se îndrepta spre orașul învins. Urale ne sfârșite isbucni din toate piepturile la vederea M. Sale și cu un entusiasm negrăit fu priimit de către osteni Sef. Ajungând în vale Căpetenia victoriosă se îndreptă spre Plevna. Acest orașiu care causase creștinătății atâtea nenorociri ocupă o pozițiune pitorescă și plăcută; cu toate acestea într'acel moment impunător în care se apropia de el biruitorul înconjurat de armata sa, și pe lângă care trecea plecând spre țermuri necunoscute șiruri de prizonieri și de tunuri luate în urma înfrângerii, el păru trist, posomorit și inspirând compătimire. Într'adevăr M. Sa Domnul nostru mai nainte d'a se scobori în vale, privindul din-

tr'o înălțime dominătoare, se simți înduoșat, și vârsă o lacrimă de compătimire pentru aceia ce, după o luptă atât de eroică și de îndelungată, acum erau nevoiți să se predea!

Ajungând în vale, M. Sa încalecă, nu pe frumoasa sa iapă ne-gră pe spinarea căreia bătătorise toate câmpiile de luptă, căci ea, din cauza marelui aglomerării a prizonierilor, printre care M. Sa se strecurase pe jos, rămăsese la Opanez, ci pe calul unui ofițer de călărași, și se îndreptă pe lângă orașiu spre podul de peste Vid, ca să meargă până la căsuța izolată situată pe o înălțime ce domina acel pod, în care fusese transportat Osman Pașa după ce fusese rănit, și în care a fost pansat de către medicul său. O nedescriptibilă confuziune domnea în valea dintre orașiu și Vid. Colone de trupe rusești și române veneau spre orașiu amestecate cu lungi convoiuri de prizonieri turci și locuitori musulmani ce fugise din orașiu luându-se după oștenii în retragere. Pe drumul despre Sofia erau grămădite mii de trăsuri: arabale, care, căruțe și cai încărcăți cu trențe miserabile, care compunea într-o parte lor avere, cu bătrini garboviți de ani, cu femei și copii de Mahomedani care luase fuga de groza creștinilor. Era un spectacol sfâșietor!

M. Sa cu mare greutate isbuti să și facă drum prin mijlocul acestei grămădiri. Trupele rusești și românești care îl întâmpinau îl salutau cu o furtună de urale, și prizonierii turci care treceau pe lângă calul său se uitau la biruitorul lor cu un fel de spaimă amestecată cu admirațiune și cu o privire duiose ca cum ar fi invocat mila și Augusta Sa compătimire.

Pe când mergea și se apropia de pod, M. Sa vedu dincoace de dinsul viind spre Plevna o trăsura deschisă cu coșul lăsat, de și era foarte frig, în care se afla șeful armatei învinse, gloriosul Ghazi Osman Pașa, rănit la un picior și mergând spre captivitate, escortat de câți-va călărași din al treilea regiment. Îndată ce Osman Pașa află că acel ce înainta călare îndreptându-se spre trăsura sa era M. Sa Domnul României și comandantul armiei de impresurare, se ridică în sus, cu toate durerele ce îi cauza rana sa, și medicul său care era alături de dinsul nu putu să îl înduplece ca să și reia locul. M. Sa îi întinse și

strânse mâna bravului dar nenorocosului adversar, și 'i exprimă cu o voce foarte mișcată admirațiunea sa pentru eroica apărare a Plevnei.

«Osman, dice autorul Notelor asupra vieței Regelui Carol I al României, după care am reprodus o parte din narațiunea de mai sus, e un om de o talie mijlocie și cam gros; o barbă neagră și deasă îi ornează figura care e luminată de nisce ochi mari melancolici, și cu o expresiune atrăgătoare; înfățișarea sa e calmă, demnă și simpatică. El e întovărășit de șeful său de stat major, general Fahir pașa, de Tevfic pașa șeful său de geniū și autorul grósnicelor întăriri de pământ din jurul Plevnei și de bătrînul său medic care sta alături de el».

Pe când M. Sa se afla încă aprópe de trăsura lui Osman Pașa și vorbea cu densusl despre peripețiile răsboiului dintr'acea di, și pe când tocmai dobânda informațiunii privitoare la rana sa de la medicul care sta alături de Osman, iată că sosi și Marele Ducele Nicolae scoborându-se din înălțimea de la Crișina, de pe culmea căreia privise la peripețiile luptei; el venea înconjurat de statul său major și alături cu generalul Tottleben. M. Sa Dnmnul nostru se sărută cu Marele Duce sub impresiunea succesului obținut, și făcură, fără voia lor, pe învins să fie martor la prima exploziune a bucuriei lor, cu toate că ardeau de dorința de a'l cruța de orice umilire. După aceia Marele Duce se apropie de Osman și 'și exprimă la rëndul său sentimentele sale de considerațiune; pe urmă prisionierul împreună cu escorta sa plecâ spre Plevna.

După plecarea lui Osman, Marele Duce avu o lungă consfătuire cu M. Sa și cu generalul Tottleben în privința acelor ce aveau de făcut după acest mare eveniment. Mai întâiu se înțelese asupra măsurilor de luat: prin serviciul sanitar, pentru îngrijirea răniților care erau foarte numeroși și, prin serviciul de intendență, pentru hrana prisionierilor care erau mai numeroși de cât ori și ce prevedere. După aceia Marele Duce întrebă pe M. Sa în privința hotăriri ce a luat asupra petrecerei și locului de dormire în timpul nopței. Aflând că M. Sa era hotărît să dormă în Plevna, îl rugă ferbinte ca să se întórne la

Poradim și să amâne acea hotărîre pentru a doua zi. Tot de o dată îl rugă ca să îndemne pe Împăratul să nu-și facă intrarea triumfală în ziua următoare, căci îi era imposibil ca pînă atunci să pue toate lucrurile în bună ordine, să curețe drumul și șioseaoa de crdavre și să se încredințe de dacia orașul ascundea sau nu în pământ vre-o mină trădătoare, care la un moment dat ar fi putut să arunce de o dată în aer pe învinși și pe învingători. Îi mai spuse c'a numit pe general Scobelev comandant al Plevnei și l'a însărcinat să facă cercetările necesare.

M. Sa, de și pricepu că era la mijloc un sentiment de invidie amestecat și cu multă frică, priimi propunerea, și porni spre Poradim; nu se putu însă stăpâni d'a traversa Plevna în tot lungul ei și d'a se expune tuturor minelor care nici gând n'avură ca să explodeze, căci nu erau. Traversând orașul M. Sa se încredință că el nu prea a suferit din cauza bombardării, fiind prea depărtat de forturile ce l'a apărut, dar i se păru că trecea printr'un orașiu cu totul pustiū. Într'acest timp noaptea sosi și întunerecul acoperi pămîntul; dintr'această cauză M. Sa, după ce eși din orașiu, rătăci pe drumul spre Grivița, amăgit de nenumăratele văgăuni ce întalni în cale, și dintr'această cauză sosi foarte tîrziu la Poradim, ast-tel că nu putu să dea ochi cu împăratul care, fiind zdrobit de mulțimea emoțiunilor ce l'sguduise în ziua ce trecuse și a bucuriei ce simțise când a aflat c'a cădut Plevna, s'a culcat de vreme ca să se scôle a doua zi des de dimineță și într'acel moment dormea dus. Firesce că aflindu-se într'asemenea situațiune mulțumitoare, nimeni nu fu indestul de crud și de îndrăsneț ca să cude să l' deștepte și să l' smulgă pôte din brațele vre-unui vis frumos. Ne avînd în cetro și simțînîndu-se și M. Sa obosit, făcu același lucru și lasă ca evenimentele singure să pătrivescă a doua zi lucrurile cum vor sci ele mai bine. În cursul acelei nopți învinși și învingătorii își împărțiră frățesce porția de pâne și de merinde ce putuse dobândi, și se culcară la o laltă ca de a doua zi să pornescă, uni spre lungă și amara cale a esilului, iar alții spre noi victorii și noi succese!

Aflind despre acest fericit eveniment capitala și țara întrăgă îl priimi cu mare entusiasm ; orașele se împodobiră ca în ziua de mare sârbătoare, casele se pavoaseră cu coróne, steaguri și covóre, și séra în decursul a două zile d'a rândul stradele scânteară de focul luminațiilor.

Se bucurară Români c'aú adus gigantica operă de mântuire a creștinătății de sub jugul barbar la așa fericit rezultat, dar nu fu de lungă durată bucuria lor, căci invidia și gelozia le-o amări foarte mult.

VI

În dosul cortinei.

Frumosă e victoria și înălțătoare de inimă sunt rezultatele ei pentru biruitori, dar vai! cât de crudă și de durerosă e pentru cei învinși și câte grozăvii ascunde ea în dosul cortinei celei strălucitoare, în mijlocul căria apare gloria cu capul înconjurat de aureola din care scapără rațele orbitoare ale unei apotheoze înălțătoare pentru biruitori și durerosă pentru cei învinși. Faciă cu acest decor cu diferite lumini și felurite vederi, nu cred că fac rău, ci mi se pare că din contra serv istoria, dacă ridic nitel un colț dintr'acea cortină, și dacă descriu în nisce culori ceva cam deosebite, aceia ce se dărea dincolo de acea decorație strălucitoare.

Pentru ca să nu fiu acusat de exagerare, îmi permit să dau cuvântul alt-cuiva, unui strein, unui diplomat care prin natura funcțiunei sale nu era deprins să exagereze, ci mai mult să micșioreze lucrurile, unui creștin amic sincer al Românilor și Rușilor, prin urmare inamic al Turcilor, D-luî Cleon Rangabe Consul General al Greciei în Bucuresci, care a fost martor ocular și a descris numai aceia ce a văzut.

Iată cum descrie D-sa evenimentele ce urmară dupa căderea Plevnei, în broșura ce a publicat în anul 1879 în Viena sub semnătura sa și sub titlu «*Plevna în ziua predării*». Daă cuvântul D-sale în traducere, căci broșura e scrisă în limba franceză.

Colonel Cristodulo Cerchez comunică M. Sa Domnitorului României capitularea Plevnei și
predarea lui Osman Pașa.

«Când am ajuns la Verbița, dice D-sa, bătaia se terminase, o eșire a lui Osman cu întreaga sa armată spre Vid fusese respinsă, Osman fusese rănit și Plevna se afla în puterea aliaților. Abia ajungând acolo am aflat noi marele eveniment și aflând detaliurile de la persoane autorizate care ni le descrie în câteva momente abia puturăm să ne încredem în urechile noastre. Lucru straniu, pe când altă dată audeam bombardarea chiar din vecinătățile Bucureștilor, ați am mers fără să bănuim măcar, sub focul ucigător al redutelor inimice, că se petrecea un eveniment atât de grav la o palmă de loc departe de noi, și am mers fără de grije chiar în timpul peripețiilor teribile ale unei lupte sângeroase. Atât de tare era puterea vântului care sufla în direcțiune contrarie.

Pe când intram în sat, iată ce sosesc în tabără de la Verbița un oficer care ne recunoște și se apropie de noi în galop.

— De unde vii? îl întrebăm noi.

— De la Plevna, răspuse el. Am asistat la luptă, și am urmat pe M. Sa, care o să petrecă noaptea în oraș; am venit să caut proviziuni.

După aceea ne strânse mâna și ne felicită de bună venire, și pe urmă dătu în grabă ordinele necesare celor în cădere și întorcându-se către un soldat îi dăse :

— Dă-mi un păhăruț de rachiu și o bucată de pâne, că de erî diminéță n'am mâncat nimic.

După ce a priimit rachiu și pânea, pe care aprópe le-a înghițit dintr'ó îmbucătură și o sorbitură, dătu pintenii calului și dispăru. În urma acestui incident intrarăm în camera generalului Manu spre a ne încălzi și a ne desmórți picioarele înțepenate de frig, când de o dată auđirăm în mijlocul sgomotului de afară nenumărate voci strigând :

— Prisonierii! prisonierii!

Eșirăm repede afară și furăm martorii la un spectacol curios : Un lung convoi de Turci se apropia încetinel și adâncit într'ó tăcere tristă spre Verbița, între două șireaguri de soldați Români. În frunte mergeau două pașiale însoțite de alți câți-va ofițeri superiori, urmați de valoroșii apărători ai Plev-

nei, tăcuți și zdrențăroși, aparținând într'un mod vizibil tuturor raselor asiatice, de la Osmanlii cei albi până la Arabul cu obraji în colorea șiofranului. Ei trecură pe dinaintea noastră în tăcere. Zării un mare număr de asistenți întorcându-și capetele cu compătimire. Soldații care'i conducău păreău mândri că acompaniaă adevărați Turci, și'i trata cu multă bunăvoință.

«Patru convoiuri se succedară ast-fel pînă ce inseră. Noă miș prisonieri, precum și un mare număr de oficeri superiori se găseău deja grămădiți în jurul nostru, pe când nu erau de cât câte-va sute de ómenii ca să'i pădăscă și mai nimic ca să'i hrănescă. Cu tóte acestea de bine de rău Româniî remediară lipsa și făcură față primelor nevoi. O parte din prisonieri fură internați în redută ; cei mai mulți se întinse pe pământ prin împrejurimi. Cu tóte acestea nici o veleitate de rezistență sau de fugă nu era de temut din partea acestor ómenii pe jumătate morți de ostenelă și de privațiuni.

«Până să se înopteze de tot noi trecurăm în revistă liniile ce se întindéu în depărtare pe pământul înghețat, trăgând cu urechea la cele mai mici și ópte curioase ce se schimbaă între cei învinși și asistind la episoade caracteristice, ast-fel că ne hotărîrăm să părăsim acest spectacol interesant abia atunci când întunericul deveni complet.

«Iată interesanta descrițiune ce făcu colonel Arion (atunci când ne înturnarăm la cuartierul general și găsirăm adunați pe toți oficerii ce se reinturnase de la Plevna, afară de general Manu care rămăsese lângă M. S. Principele).

«Mareșalul turc ne spuse el, a fost rănit de un glonț care, după ce 'i-a traversat pulpa piciorului, i-a ucis calul. Transportat într'o căsuță ce se afla pe un deal aprópe de podul peste Vid, trimise la inimizii o ordonanță care să céră să vie un ofițer superior. Fiind-că după predarea Bucovei și a Opanezului, m'am scoborit în câmpie și mă găsem la o mică distanță când aflaiu de mesagiul lui Osman, innaintaiu împreună cu colonel Cercez și doi soldați în mijlocul inimizilor care ne privéu nemișcați și mirați, și ast-fel sosiă pînă la căsuța în care găsiă pe Os-

man, care suferea prea mult din cauza ranei, de și deja priimise un pansament provizoriu. Îi oferii serviciile hirurgilor noștri, dar imediat medicul se protestă dîcându-ne :

— «Îl îngrijesc de două-șeci de ani; nu voi ceda tocmai acum onórea d'al căuta.

«N'avém trăsura la dispoziția noastră, și afară de aceasta, împinși de respectul ce ne impunea o nenorocire atât de nobilă, ne cređurăm obligați d'a ne abține d'a transporta imediat pe rănit. Din ordinul meu o santinelă fu pusă la ușa căsuței, și eú remăseiu mai bine de o oră împreună cu Osman, și convorbiiu cu el prin organul unui interpret, căci el vorbește prea rău limba franceză.

— «Am resistat, dîse el cu demnitate, atât cât umanitatea mi-a permis. Astă-đi cad cu sabia în mână. Nu cer nimic pentru mine, dar doresc ca brava mea armată care a suferit atât de mult să găsescă îngrijirea necesară.

«După ce a auđit răspunsul nostru care îi asigurăm că prisionierii și răniții turci vor priimi tratamentul cel mai bun ce va fi prin putință, Mușirul păru mai puțin îngrijurat. El ne ceru cu curiositate să-'i spun care era numărul luptătorilor Ruși care au resistat într'un mod atât de viguros dincolo de Vid. El ne mărturisi că nu avea nici de loc cunoștință despre luarea Carsului și mai ales a Rachovei în care, ne spuse el, spera să găsescă un refugiu. Acest fapt probéză cu ce riguroșitate se făcuse investirea Plevnei.

«Acéstă convorbire aprópe amicală dură încă când un general Rus veni să ia cu sine pe prisionier».

«Aci se termina povestirea generalului Arion.

«A doua đi în revérsatul zorilor se auđi zgomotul produs de o trupă de cavalerie care se apropiea de locuința noastră. Erau diferiții șefi de corpuri și oficerii superiori care se ducéu la Plevna ca să asiste la Te deum. Ni se dádu și noă un cal foarte frumos și ne puse la dispoziția fie-cărui din noi câte o ordonanță.

«Încălicarăm și plecarăm în galop. Dimineța era rece și frumoșă. Acéstă trupă de patru-șeci cavaleri strălucitori în bo-

gatele lor uniforme și galopând peste câmpiele înălbite de brumă, presenta o vedere măreță! Noi traversarăm o vale largă care eră încă se găsea sub focul încrucișat al Turcilor și al Rușilor, și sosirăm numai de cit pe colinele ce încoronază teribila Bucova.

«Un strigăt de admirațiune scăpă din pepturile noastre și instinctiv strânserăm frânele cailor ca să suspendăm repețiciunea mersului și să putem admira delicioasă panoramă care se desfășura înaintea ochilor.

«În fundul văi era Plevna; acel oraș pitoresc și populat de 15000 suflete părea adormit după lungi suferințe sub minaretele celor două moschee ale sale și sub turlele bisericei catedrale bulgare. În împrejurimi cât poți vedea cu ochii un imens lanț de dealuri, dintre care fie-care avea pe costă câte-va redute negre, și în fine la stânga se dărea pânza argintie a râului Vid care șerpuia liniscit în vale. La spatele nostru distingeam bine Bucova precum și cele două forturi ale Griviței, și la dreapta fortul Alexandru cu cele șapte redute de la Opanez. De aci îndepărtarea nu ne mai îngădui să vedem cele alte forturi, și mai cu seamă întăririle rusesci. Mărturisesc că pentru prima oră am putut să'mi formez o idee despre importanța unor asemenea lucrări de fortificații, care acoperă o întindere de teren imensă. Mulțumită acestui fel de lucrări, orașul asediat a putut să rămăe afară din cerul acțiunii și să schimbe între ele focurile lor ucigătore numai redutele construite împrejurul său. Dar dacă admirarăm aceste miniuni ale geniului militar, nu ne puturăm opri d'a ne entusiasma aducându-ne aminte de bravura acelor trupe improvizate, care eră încă erau acolo, luptându-se la fie-care pas prin șianțuri, ascundându-se pe după fie-ce mușuroi și prin fie-ce gropiță și ținându-se cu bravură în anteposturi, expuși în decurs de zile întregi gloanțelor inimice.

«După ce am admirat în-de-lung acest tablou impunător, ne-am urmat drumul: am părăsit înălțimile și imediat am intrat în orașiu. Cei câți-va locuitori creștini câți au mai rămas și care eșise pe la porți se descoperiră cu respect când trecu-

răm, și păreau mai mult înmărmuriți de cât fericiți de vederea noastră. Începurăm să înnotăm într'un ocean de noroiu; prăvăliile sunt saū închise saū pline cu sfărământuri. Într'un colț examinaram cu curiositate trei preoți purtând în brațe icône și în mâini ramuri verzi. Puțin mai departe dăcea cadavru unui Arab pe jumătate scufundat în noroiu. Doi soldați români¹⁾ trecură într'acel moment; unul din ei îl lovi cu piciorul în piept. Coloneul Berendei vădind acest act brutal, pâli de mânie, arestă pe culpabil și dătu ordin camaradului său ca să'i dea patru palme, ordin ce fu executat cu o supunere și o vigore într'adevăr militară. După aceia pedepsitorul și pedepsitul își urmară drumul umăr lângă umăr.

«Într'altă stradă dării o familie bulgară care plângea; bărbatul și femeia își smulgeau părul din cap spre semn de durere. Îi întrebaram ca să aflăm cauza acestei desperări. Drept ori-ce răspuns acești sërmani ne arătară ușa unei cărciume vecine care era a lor, în care vedurăm mai mulți soldați ruși și români jefuind tot și dându-se la orgii. Căpitanul G. . . . descălecă numaî de cât, intră în mijlocul vinovaților cu biciușca în mână și numaî de cât îi puse pe gônă. Făptuitorii fugiră în mici grupe, bătăcând prin noroiu, fiind mereu fugăriți de sfircul nemilos al biciușcei ne înduratului căpitan. Într'acel moment un oficer rus nsoțit fiind de un sergent, trecu, și vedend aceia ce se petrecea, scose sabia și începu să lovească cu latul ei pe Ruși.

«Acești nenorociți, de și cu obrajiți sângerând de creștăturile săbielor, nu uitară regula impusă de disciplină și datură stînd smirna salutului militar. Sergentul asemeni a lovit, ba încă a urmărit și a isbit de aproape pe fugari. Pentru totă această operațiune cincî minute fură de ajuns; cărciuma fu golită și noi

¹⁾ Reproducând faptul ast-fel cum e relatat de autor pe răspunderea sa în ceia ce privesce veracitatea, nu mă pot opri d'a afirma fără temă d'a fi desmîțit de cine-va, că imediat, în urma căderii Plevnei, soldații Români s'au purtat faciă cu prizonierii turci cu milă, îndurare și umanitate, și pe timpul marelui viscol care îi a surprins pe câmpie, cu mărini-mie și îngrijire părintească.

ne retrasărăm aducând cu noi bine cuvîntarea nenorociților proprietari».

De și am reprodus tot ce a spus D-l Rangabe, chiar asprele D-sale critice ce face unor libertăți îndestul de regretabil ce 'și au permis unui soldați Români față de locuitorii Plevnei, totuși nu m'am putut opri d'a întrerupe puțin narațiunea și d'a-mi permite câte-va reflecțiuni. Mai înteu o primă întrebare D-lui Autor: când au făptuit Români aceste excese, în tot cațul mic și fără de mare importanță? a doua și după ce au învins pe Turci care 'i au ținut pe loc mai bine de trei luni în fața Plevnei și i-au făcut să sufere pierderile cele mai simțitoare și privațiunile cele mai grósnice. În asemenea caz omul cel mai civilizat și ființa cea mai compătimitoare, își cam ese din fire și cam uită codul manierelor elegante. Afară de acés a noi seim că frații noștri întru Hristos, vecinii noștrii Bulgari, cam au creștinescul obicei d'a întempina pe óspeți cu naționala lor exclamațiune: *Niemo*, adică n'am, chiar când are de tóte și din belșiug; ce vrea D-sa să facă într'asemenea caz nise flămândi care postise mai bine de trei luni față cu nise gazde atât de puțin ospitaliere? Afară de acesta cred că aci ar fi locul să întrebăm pe Cleou Rangabe fostul consul general al Greciei în Bucuresci cam ce ar fi făcut Turcii când ar fi fost în locul Rușilor și Românilor într'un oraș sau sat românesc, trei luni disputat cu perderi de mii de camarazi, după o victorie atât de strălucită dobândită prin așa de mari jertfe? De sigur că Turcii nu s'ar fi mulțumit numai cu beția de vin, ci cea de sânge și de pârjol abia ar fi putut să le îndestuleze setea de răsbunare. Și cu tóte acestea Grecii au fost într'atâtea rînduri victimele Turcilor!

Un Te-deum memorabil după o mare victorie
și
un câmp de răsboi a doua și după
o mare bătălie.

Urmăm innainte cu reproducerea descrierei făcută de D-I Cleon Rangabe.

«Se apropie mezul zilei, adică ora hotărîtă pentru Te-deum. Acastă solemnitate avea să fie celebrată în prezența împăratului și a Principelui. Noi ne îndreptarăm spre șioseaoa Tarnovei unde întâlnirăm tot statul major princiar și salutarăm noi cunoștințe. Mitropolia bulgară era încă plină cu munițiuni: dintr'acastă cauză solemnitatea te-deumului nu putu să aibă loc într'insa. Ea va fi celebrată în reduta cea mai apropiată. Ne îndreptarăm cu toții spre partea locului puindu-ne cai în galop, și sosirăm tocmai la timp ca să asistăm la un spectacol pe atit de mișcător pe cât fu de grandios.

«Preoții investmîntați în strălucitoarele lor vestminte sacerdotale oficiau chiar în vârful colinei. Lîngă ei se afla Împăratul. Palid dar calm și demn avea la dreapta sa pe Principele și la stînga pe marele Duce Nicolae. Împrejurul lui erau grupați cei alți membri ai familiei imperiale, precum și marii demnitari ai Curții. Puțin mai departe se aflau oficerii superiori și celebritățile luptei din urmă: generalii Ignatieff, Scobeleff, Tottle-

ben și Krüdner. Singur neobositul Gurco lipsea de la acea solemnitate. El deja ajunsese la Ocrania. Cadrul acestui tablou era format prin careurii ale diferitelor regimente. La picioarele

Osman Pașa apărătorul Plevnei și M. 5. Pommul României după capitulare.

noștre se vedea orașul subjugat. Acest moment fu nu numai solemn; el deveni chiar istoric, și cine a contemplat acest spectacol îi va păstra amintirea în totă viața.

«După terminarea te-deumului, încălecarăm din nou. Împăratul trecu pe dinaintea trupelor și fu aclamat cu entuziasm. După aceea înbrățișă cu căldură pe fratele său și conferă Principelui marele cordon al Sf. Andrei; apoi se îndreptă spre orașiu întovărășit de mai bine de 2000 cavaleri. Cel ce n'a fost nici o dată martor la o asemenea scenă, cu greutate pôte să-și formeze o idee. De aci înainte începu defileul trupelor. Ele se angajară în nisce strade prea strimpte, înnotând în mocirlă și alunecând pe bolovani pavgagiului rău făcut. După defilare ajunserăm în fine la locuința unui notabil la care se preparase dejunul pentru Împăratul. Majestatea sa abia putu să răsbescă împreună cu câți-va Prinți într'o cămăruță prea micuță, pe când noi umpleam curtea și stradele vecine. Unul din noi scose din buzunar fără multe fasone o felie de pâne, altul o bucățică de brinză, al treilea câte-va felii de șiuncă; femeile române de la ambulante ne aduse vin dintr'o casă din față și ast-fel dejunaram veseli și voioși fără a descăleca.

«Tot de o dată o mare mișcare se produse în mijlocul mulțimei: o trăsură se apropiea. Noi dărirăm într'insa două fesuri roșii. O imensă exclamație isbucni în jurul nostru și toți începură să strige:

« — Osman, Osman!

«Într'adevăr era Osman Pașa. Tótă lumea îl salută cu respect. Un oficer apropie de scara trăsorei un fotoliu pe care el se așeză, și ast-fel fu dus sus la Împăratul care 'l priimi cu cea mai perfectă curtuosie și 'i înnapoie imediat sabia de onore ce 'i dătuse Sultanul. Câte-va minute după ce trăsura în care fusese reșezat se depărtă eu reușii să traversez, cu multă greutate ce e dreptul, grupa de oficeri ce se găsea înaintea-mi, și galopând pe pavgagiul alunecos al unei strade laterale, sosii la timp pentru a putea contempla un moment mai în voe fișionomia semeață a Mușirului. El părea nepăsător, dar turburarea sufletului său și suferințele prelungite ce îndurase se desenau lămurit pe fișionomia sa.

«Într'acest timp împăratul terminase frugalul său dejun și se suise din nou în trăsură».

«Prințul încălecuse, cortegiul se pusese în mișcare și cu toții o pornirăm pe strada principală a orașului. Într'acel moment Prințul își luă concediul de la Împăratul care se depărtă împreună cu marii duci și cu suita sa.

«Alteța sa convorbi timp îndelungat cu generalul Tottleben; după aceea trecând pe lângă mine îmi întinse mâna cu acea amabilitate care 'l caracterisă, și priimi cu grațiositate feliicitările mele.

«Atunci începurăm să ne gândim c'a sosit momentul d'a ne retrage, pentru-că ne hotărisem să visităm câmpul de bătaie împreună cu câțiva ofițeri dintre amicii noștri.

Mareșalul curței ne informă că chiar într'acel moment Principele se îndrepta spre partea locului spre a trece în revistă trupele aflate sub comanda sa chiar pe locurile ilustrate prin bravura lor. Aflând această scire noi urmarăm voioși cortegiul princiar, și numai de cît eșirăm din orașiu pe șioseaoa care traversind valea conduce direct spre podul aruncat peste riul Vid.

«De îndată ce ne vedurăm afară din orașiu, o scenă dintre cele mai pitoresci se oferi privirilor noastre. La stânga dealurile erau acoperite cu mii de Nizami ce se puteau recunoște prin uniforme de lor zdrențurose. La dreapta valea era acoperită cu mai multe sute de care mari acoperite cu coviltire de pinză și încărcate cu familiile și bagajele emigranților Turci. Atunci când fusese hotărâtă eșirea, totă populațiunea musulmană a orașului nu mai vru să stea pe loc, ci se refugie în căruțe și urmări trupele cu speranță, că dacă în timpul luptei s'ar fi putut opera vre-o spărtură, ea să pôtă trece dincolo și să pôtă răsbi după aceea dincolo de Balcani. Din nenorocire pentru ei Osman a fost strivit după primul său avînt și totă acea mulțime a fost silită să rămăe pe loc. În timpul bătăliei câte-va obuze române au cădut în mijlocul acestei mulțimi compacte; dar țipetele sfășietore ce eșiră din pepturile femelelor și copiilor zdrobiți făcură pe Români să priceapă cam ce fel de victime făcêu și 'i siliră să suspendeze bombardamentul.

«În momentul în care trecurăm noi, ômenii stau pe lângă care și se uitaū la noi cu uimire, pe când din fundul acelor

căruțe grosiere din care eșeau țipete discordante ale copiilor, se vedeau sclipind ochi frumoși asiatici care se uitaū la noi pe furișuū. Trist spectacol ne infățișa acești nenorociți! Cu câte-va luni mai nainte ei trăiaū linisciți și fericiți în bogatul lor orașuū care era unul din principalele țirguri ale Bulgariei centrale; și acum, după ce suportară tôte grozăviele unui asediū care va rămânea faimos în istorie, acum trebuie să rătăcescă fără foc și adăpost departe de pământul care 'l a veduț născându-se, în care se repausează ósele strămoșilor lor și de care sunt legate cele mai scumpe amintiri ale lor. Acestea sunt funestele consecințe ale certelor dintre ómeni!

«Mersul cailor noștri se domoli și noi trecurăm la pas pe dinainte acestei tabere biblice. Ici silueta unei tinere huriū, zărită în umbră ne amintea povestele arabe: rođele aruncate printre încrucișerile zebrelor, și pe legea mea pôte chiar scările de mătase; dincolo formele descarnate ale unei bătrine ce murea de lihneală ne readucea la trista și terribila realitate.

«Într'acest loc șioseaoa se îndreptează în linie dréptă spre podul de peste Vid. Noi urmam pe Alteța sa care galopa înna-
intea noastră. La drépta noastră era un báltăcău profund și la stinga noastră un șianț la poaleleī unui mal cu cōsta repede.

«De o dată un strigăt se aūdi:

« — Împăratul.

«Cum îl aūdi grupa noastră se opri, și după un moment de cumpănelă, vedurăm pe cavaleriī dinaintea noastră sārind dintr'o sáltătură dincolo de șianț și escaladând cu repediciune cōsta cea repede. Fără a ne da prea mult sēmă de ceia ce trebuia să facem, ne luarăm și noi după acest exemplu dat de Principe și de suita sa, sārirăm fără nici o primejdie peste șianț și ne vedurăm în vîrful malului fără nici un accident. Ajungēnd acolo pricepurăm mai bine despre ce era vorba.

Într'adevēr era Împăratul pe care 'l vedurăm viind spre noi urmat de strălucitorul sēū stat major. El se înturna de la cāmpul de bătălie către care noi ne duceam. Prin periculōsa noastră sāritură și suișiuī indoit mai periculos, noi descurcasem calea pentru ca să trecă Împăratul împreună cu suita sa care

ocupa șioseaoa în totă lărgimea sa, și înlăturarăm confusiunea ce ar fi produs ciocnirea celor două staturi majore. Splendidul cortegiū defilă pe dinaintea noastră răspundēnd la salaturile noastre. După ce trecură ne scoborirăm după malul nostru ca să ajungem pe Alteța sa care deja se scoborise când a trecut Împăratul.

«Peste scurt timp spectacolul deveni pentru noi pe atât de teribil pe cât era de mișcător, căci am sosit pe câmpul de bătălie. Deja cadavrele Rușilor fusese acoperite cu pământ și dintr'ale Turcilor cele mai multe fusese ridicate. Totuși încă rămăsese destule pentru ca tabloul să nu piardă nimic din sinistra sa frumusețe. Afară de aceasta zdrențele sângerānde care acoperea fie-care deget de pământ, dovedea cu indestulare cât a fost numărul celor ce abia cu o oră mai nainte dăceau pe acea câmpie. Câte-va dintr'acele cadavre întinse pe spate, păreau că adresa cerului un ultim blestem; alții încovoiați și ca cum ar fi stat în genuchi parcă ochiaū încă pe dușmani. Într'unele părți grămeți apropiate formaū grupe orbile; ceva mai departe căți-va nenorociți răniți să tiraū penibil spre șivoiul vecin ca să și astămpere setea ce 'l chinuia. Pretutindenī o imensă cantitate de puscī, de tunuri răsturnate, de cai morți sau murinți și de miș de lăzi pline cu cartușe, abandonate chiar în locul în care fii Profetului s'au luptat luānd din ele cu ambele mână. Sentinele rusescei aședate pe ambele laturī ale șioselei mențineau o ordine provisorie.

«Noi contemplarăm nemișcați în decurs de câteva momente acest tablou lugubru, și fără voia mea fuseiū năpădit de amarī reflecțiunī. Acastă grămadă putredă care nu mai avea nimic uman ce erau alt fără numai materie? Unde e sufletul nemuritor care ne înobilează și ne apropie de Dumneșeire? La ce au servit tôte dorințele pămintesci, tôte speranțele amăgite, și pôte lungile frământări ale acestor nenorocite creaturi? Și cu tôte acestea fie-care dintr'aceste cadavre, ađi neînsuflețite o dată au gongonit, ca copii adorați în brațele unei mame iubitoare, și pôte chiar într'acel moment inimī dornice și credincioșe pōrtă un doliū inconsolabil; pe când pentru lume indivi-

dualitatea sa se pierde între miile contestate câte au costat victoria!

«Destul cu tristele noastre gândiri! Înnainte. Pornim iarăși în galop; și iată-ne aproape de Vid. La stânga se ved câte-va căsuțe, și plin de orore băgarăm de seamă că acolo au fost aruncați clae peste grămadă morții și răniții Turci. Prin ușile deschise noi nu puteam deosebi alt de cât corpuri sângerinde și ochi ce se stingeu. Din când în când câte o mișcare convulsivă indica că mai era încă un rest de viață într'acea grămadă înformă.

«Pentru un moment noi crederăm că rătăceam împreună cu Dante prin întunecoșele bolți ale infernului, și ne aduserăm aminte de grósnica imagine a contelui Ugolin care devora craniul arhiepiscopului Rugieri; sau mai bine p'a asasinilor care se înneacău în undele furioase ale unei mări de sânge.

«Dar iată că colonel Arion se apropie de mine și'mi indică una din căsuța aceia care era situată pe culmea unui deal.

— «Acolo, îmi dișe el, într'acea cameră cu giamurile sparte, s'a refugiat aseară Osman Pașa, și am convorbit cu el în decurs de mai bine de o oră. Acéstă căsuță va rămânea istorică atâta timp cât furtuna va respecta zidurile sale derăpănate.

«Câți-va pași mai departe șiosioa cotesce și sosirăm la pod. Acel construit de Osman din căruțe legate între ele a fost ridicat. Vedem numai ici colea cai înnecați, și în marginea rîului cadavrul unui negru ale cărui piciore erau devorate de cini flămînzi.

«Ne întórserăm ochii ca să nu mai vedem acest spectacol îngrozitor și începurăm a'i plimba peste câmpia ce se desfășuira înaintea noastră. În fine dărirăm trupele victorioase ale Tarului. Principele întindea mâna fie-cărui general, și după aceea începurăm să defilăm pe dinaintea frontului regimentelor care aclamau pe Alteța sa cu entusiasm. Un corespondent rus care purta uniformă neagră a ocupațiunei sale, își aruncă căciula în aer, și exemplu său fu imitat de un mare număr de soldați. Era un spectacol într'adevăr mișcător; entusiasmul în cel mai deplin apogeu al său.

«Într'acest moment spectacolul deveni într'adevăr grandios. Sórele ce de mai bine de o săptămână fusese invisibil, sfîșie norii care pân'atunci acoperise orizontul, cerul fu înundat de rađele sale aurii care cădeaũ strălucitoare pe acéstă scenă sublimă, și rađele sórelui făcură să scânteede armele lúcioase ale soldađilor. Parcă ar fi vrut să se asocieze la acéstă serbare militară pentru a 'i da un lustru și mai mare. Același lucru imi đise și un general rus care călărea alături de mine:

— «Astru đilei, đise el arareorí a luminat culcându-se un tablou atât de imasant.

— «Și pentru prima dată de la crearea lumii, îi răspunseiú eú, sórele și luna se culcă într'același moment.

«Generalii ruși acompaniară după aceea până aprópe de oraș pe Alteța sa, care congediindu-í le conferi «*Virtutea militară*». Puțin mai departe ne despărțirăm și noi și urmarăm pe ofițeri cu care ne-am dus la Verbița.

VIII

Troastul învingătorilor în sănătatea celor învinși.

«Colonelul Arion mergea în fruntea noastră, și cu toate că cunoșcea admirabil topografia locurilor ne făcu să rătăcim, căci în cale găsim drumul ce urmam tăiat de o gărlită lată a cărei trecere ne pricinui multe neajunsuri. Această gărlită blestemată, mulțumită nenumăratelor cotituri ce făcea d'a curmezișul holdelor, ne eșia înaintea la fie-ce pas, ast-fel că eram siliți s'o trecem mereu. Din cauza ei începurăm să credem că am intrat într'un labirint din care nu putem să eșim. Un moment crederăm c'am scăpat ; însă sosind la patele unui deal, mare ne fu surprinderea când o regăsim chiar sub del unde găsisse de cuviință să'și sape o albie adâncă ; furăm dar siliți s'o mai trecem înc'o-dată. Calul colonelului Berendei nu vru să intre în apă, dar pintenii călărețului îl sili s'o sară dintr'o asvârlitură și'l făcu să cadă dincolo pe mal. Alergarăm cu toți îngrijurați, dar din norocire cal și călăreț se sculară fără o sgârțitură măcar. Făcăm cu acel exemplu noi furăm siliți să'l imitam și urmarăm aceiași cale aeriană fără să pățim ceva. După aceea furăm siliți să înfigem adânc pintenii în cotele bietelor dobitoce care ne purtau în spinare de două-spre-șapte ore pentru ca să 'i punem pe gónă, căci obscuritatea nopții ne ajunsese din urmă și Verbița era încă departe.

«Vai și coline fură repede trecute, când tot de o dată ne pomenirăm că apucăm un drum care în totă întregimea sa era ocupat de un regiment care mergea încet comparativ cu noi, de și zorea să ajungă mai curând tabăra sa. Furăm siliți să părăsim acel drum și să căutăm altul prin dedalul întunericului și al cocenilor de pörumb, dar peste scurt timp înțelesesăm că rătăciam prin întunec, și ast-fel rătăcirăm băjbăind ore întregi, revenind mereu la același drum ocupat de același regiment, pe care credușem că l'am lăsat departe în urma noastră. Într'acastă băjbăială ne răsuirăm unii de alți și cu multă greutate și perdere de timp am reușit ca să ne putem aduna la un loc, să schimbăm direcțiunea și să dăm în fine, după o alergătură obositoare, de fortul Alexandru care era separat printr'un lac de Verbița, ale cărei focuri le vădurăm cu plăcere lucind în depărtare.

«Un sfert de oră după aceia descălicarăm dinnaintea căsuței noastre, unde găsirăm o telegramă a Mareșalului Curții prin care ne vestea că a doua di Alteța Sa avea să ne primescă în audiență la Poradim. Acest cătun bulgar care va deveni istoric prin șederea prelungită a Împăratului și a Principelui într'insul, se gasesce la o depărtare de două ore de Verbița; dar drumurile ce conduce până la el sunt inpracticabile. A doua di plecarăm de dimineță și pe la jumătatea drumului dintre Verbița și Poradim trecurăm pe dinaintea diviziunei sanitare și ne oprirăm să salutăm pe generalul Davila, care ne arată cu un legitim orgoliu pe cei 350 prizonieri răniți sosiți în ajun și care prin îngrijirea sa, deja priimise tot ajutorul necesar.

«Cât fuserăm pe câmpie merserăm încetinel dar fără dificultăți prea mari; dar de îndată ce intrarăm în sat, se schimbară cu totul lucrurile. Negreșit indemnăți de un scop vrednic de laudă și pentru a face să dispară oceanul de noroi, cei în drept făcuse un pavagiū primitiv compus din bolovanii ciclopcei așezați unul lângă altul. Vai de biata noastră cabrioletă, trecând peste acei bolovanii amenința să se sfărâme la fie-ce învârtitură de rotă! Trecind vedurăm căsuța cu două etaje spoită cu var, în care Împăratul a împărțit cu armata sa, cu o tărie ad-

mirabilă, toate necazurile și greutățile campaniei; în fine sosită și la locuința Principelui. E o construcție mititică și ușoară compusă numai din două cămăruțe cu un singur etaj. În mijlocul curții dăturăm mai întâiu de un cort mare în care era întinsă o masă la care împărțiram împreună cu vre-o patru-deci conmeseni un dejun frugal, care, în circumstanțele în care ne găseam, ni se păru că semăna cu un banchet de Baltazar.

«Alteța sa se afla într'acel moment la Împăratul, căci era vorba să combine mersul viitor al trupelor. El veni peste scurt timp și stăturăm la Poradim până la apusul sórelui. Atunci reapucaram drumul spre cuartierul general în care ne reînturnarăm fără dificultate, de și drumul ne fusese luminat numai de un frumos cer instelat.

«La Verbița deja găsirăm pe oficerii la masă. Domnea între ei o agitație extraordinară. Generalul Cernat care 'mi rezervase cu grațiositate un loc lângă el, imi explică cauza spunându-mi că, după căderea Plevnei, oficerii ar fi dorit să celebreze acest mare eveniment cu câte-va butelii de șampanie, dar că în tot-d'a-una au fost împiedicați d'a aduce la îndeplinire această dorință prin prezența pașialelor prizoniere pe care, îndemnați de curtuósie, 'i a invitat în tot-d'auna la masă comună. Imi mai spuse că în sfârșit într'acea séră au putut să găsésca un pretext convenabil ca să 'i depărteze, și că prin urmare nimic nu mai împiedica serbarea proiectată,

«Totul mergea de minune, musica militară aședată în fața cortului sub care era întinsă masa răspânda în spațiu de la ore-care depărtare sgomotósele sale acorduri; veselia mergea crescând și se comunica la toți, când de o dată oficerii cari se găseu aproape de ușa cortului începură să pâlésca ca cum ar fi vedut înaintea lor umbra lui Banco. Erau cei trei Turci care scoborau cu gravitate treptele locuinței lor și se apropiau de cort spre a 'și ocupa locurile. Pentru un moment consternațiunea fu generală. Cu toate acestea toți făcură străinilor priimiirea obicinuită, dar fie-care se întreba cu nelinisece și încetinel ce avea să se întâmple și dacă mai póte să continue vesela manifestatițiune ce începuse de față cu ei.

«Politeța ne îndemna să adoptăm negativa, dar majoritatea vocilor ne sili să recurgem la o stratagemă. Un sergent care vorbea turcesce, chemat în grabă, explică *Mosafirilor* că armata avea în curind să se risipescă și că oficerii au găsit de cuviniță ca mai înainte de despărțire să facă o petrecere împreună spre a'și lua rămas bun unii de la alții. Pe baza acestui pretext petrecerea putu să continue, și imediat începu șirul toastelor. Generalul Cernat, după ce reaminti în câte-va cuvinte succesul armatei și mulțumi fraților săi de arme care l'au secondat cu atâta zel, bău în mijlocul unor urale sgomotose, în sănătatea Principelui care s'a acoperit de glorie și a condus trupele sale la victorii repetate. După aceia toți ochii își îndreptară privirea spre mine. Eu mă ridicaiu spre a 'mi exprima marea bucurie ce simțeam că am sosit la timp pentru a împărtăși bucuria atât de bine justificată a unui popor frate, și d'a felicita tinerele falange de oșteni care prin conduita lor excepțională au meritat admirațiunea generală; băui dar în sănătatea armatei române. Colonel Fălcoianu imi răspunse într'un mod nobil și blând, în mijlocul unui adevărat avânt de sentimente simpatice, pentru prosperitatea Greciei.

«General Manu se ridică după aceia și di se :

— «Domnilor, pe când noi combătem pentru patrie, o femeie augustă își petrecea zilele și nopțile în spitale. Devenind providența și consolătorea suferinților, ea a plins împreună cu sârmana mămă lângă patul de durere al fiului ei murind, și bucuria cea mai mare ce a simțit a fost atunci când a putut să usuce lacrimile orfanilor. Propuindu-vă un toast în sănătatea Suveranei noastre, vă reamintesc un nume pe care fie-ce Român îl va avea de acum încolo săpăt pe lespețile inimei sale. Respectul și devotamentul pentru Augusta noastră suverană s'a transformat în adorațiune.

«Aclamațiunile entusiaste care urmară aceste cuvinte, dovediră cât de mult sunt împărtășite de asistenții sentimentele exprimate de general. Într'acest timp interpretul explica Turcilor diferitele incidente ale acestei serbări. Atunci Colonel Fălcoianu avu o fericită inspirațiune căci ridicînd paharul zise:

— «Domnilor închin acest pahar curagiului fără noroc. Dacă un mic orașel din Bulgaria a putut să reziste în decurs de șese luni tuturor sfortărilor noastre, această minune se datorcă bravurei excepționale a apărătorilor săi. Nu noi vom tăgădui meritele și virtuțile adversarilor noștri. Vă propui dar tuturor să bem un pahar în sănătatea valorosului Osman Pașa cari erî ne-a fost inimic și adî ospete.

«Mișcați printr'aceste cuvinte generose, toți asistenții se ridicară; chiar și musulmanii după un moment de hesitare se ridicară și se apropiară cu paharul în mână. Paharul Colonelului care apăraseră Opanezu cu atâta îndărătnicie era plin cu apă, dar ale majorilor era pline cu șampanie în necasul preceptelor Coranului, și inimicii înverșunați de erî ciocniră adî paharele în mod apröpe amical.

«Acest incident nu e așea că spune mai mult de cât volume întregi de pledorii în favörea păcii universale? Cine ar mai putea sta la îndoială și n'ar spune afară numai de guvernanți și de interesele lor adesea îndoioșe, că popörele civilizate care se desvoltöză numai pentru îmbunătățirea sörtei lor materială și intelectuală, ar fi putut dobândi mari folöșe din realizarea republicei ideale preconisată de acei pretinși visători?

«Dintr'acel moment ospățul cötinuă în cea mai perfectă armonie; musulmanii se asociară la töte toasturiie, și serbarea se termină printr'o lungă cuvîntare în limba turcă rostită de unul din maiorii, care, după traducerea interpretului ținu să ne asigure că generösa ospitalitate acordată nenorociților prisionierî nu va fi nicî o dată uitată.

«Toce mai suna ora öece atuncî când eșirăm din cort, dar mușica mai cîntă încă, și cu tötä asprimea frigului noi mai stăturăm cam o oră ascultând cu atențiune ariele romänesci ce se executaü, contemplând cu admirațiune întinsa câmpie ce se întindea înaintea nöstră, la lumina dulce a unei frumoșe lune dlină și a licărirelor focului tabărei.

Prin redute și parafele

«A doua zi iar furăm călări pe cal. D-l Lahovary ne-a propus să vizităm redutele cele mai principale. Am priimit cu grăbire, și o oră după aceea am intrat în lungul șianț ce Românil au săpat după luarea Griviței pentru a protege mergerea spre liniile înaintate. O mare parte dintr'acele șianțuri erau atât de adânci în cât puturăm să mergem prin ele călări fără ca să eșim cu capetele din înălțimea parapetelor. Însă ceva mai departe, după cum ne-a spus amabila noastră călăuță, care a bătătorit de mai multe ori această cale atunci când trecerea prin ea era foarte primajdiósă, călărețul trebuia negreșit să descalice pentru că Turcii avéu trăgaci excelenți, ast-fel că îndrăsnețul care ar fi lăsat să se dărescă cea mai mică parte a capului său cădea trăsmit.

«Ceva mai departe șianțul începu să ia forma cotită în zig-zag și să aibă unghiuri apărate cu gabioane care împiedecău glonțele d'a pătrunde în șianțuri. După mai multe cotituri multiple, ne aflarăm în mijlocul redutei. E un mare pătrat înconjurat de parapete în care sunt crestate mai multe meterezuri (locuri góle pentru introdus tunuri și puscă). În centru observarăm că erau săpate câte-va gropi și în ele clădite câte-va covergi subțirele și câte-va adăpostiri pentru soldați, ale căror urme erau încă vizibile mai în toate părțile ; pe jos găsirăm grămești de cartușe, și ridicaiu din țărină o baionetă pe care o luaiu cu mine ca suvenir.

«După ce săriiū peste parapet, dărirăm la o mică distanță a doua redută a Griviței care încă alaltăerī se afla în stăpinirea Turcilor și care, ne fiind vizibilă din pozițiunile ocupate de Ruși și Români, făcu să nu isbutescă nenorocitul asalt din ziua de 30 August. Vădurăm înaintea noastră cele patru paralele cu ajutorul cărora Români, după ce luară prima redută, o apărare cu bravură și respinse tôte atacurile repetate ale Turcilor. Aceste paralele se apropiară încetul cu încetul de reduta dușmană până ce ajunse numai la o depărtare de trei-șeci metre de cea d'a doua. Români lucrase la ele chiar sub focul inamicilor.

«Revenind la cai noștri, vădurăm în drum o scară ce pare că scobora până în fundul pământului. Ni se spuse că era intrarea în mina română. Ne scoborirăm pe nisce trepte alunecose și numai de cât ne vădurăm în capul unui coridor întunecos. D-l Lahovari ne spuse că mergea până la pôlele redutei turcesci, și că ajungând acolo, visitorul dă de o paralelă suterană din care pornesc șapte poteci secundare. La extremitatea uneia dintr'acele poteci sunt aședate butoie pline cu iarbă de pușcă gata pentru a li se da foc spre a face exploziune. Mare fu admirațiunea ce simțirăm atunci când vădurăm perfecțiunea și devoltarea acestor lucrări! Ce îndrăsnelă fu sădită în inima acestor curagioși muncitori, care înaintau lucrând pe sub pământ spre inimic care, ne sciind nimic, făcea același lucru! O isbitură de casma putea să dărime ultimul perete care'i separa de adversari. Și într'acest caz, ce teribilă luptă ar fi putut să se angajeze sub pământ, la lumina îndoiósă a unor felinare, între omeni care cu cuțitul său sabia în mână, s'ar fi căutat în întunerec, s'ar fi isbit orbesce, fie în cap, fie în inimă și și-ar fi dat reciproc mórtea într'un obscur mormint, care ar fi păstrat cadavrele luptătorilor din ambele părți.

«După spusa călăușei noastre puțin ar mai fi trebuit ca suposiția noastră să se transforme în realitate în mijlocul asediului, pentru că Turci săpase două contramine, una pentru a face să sară în aer reduta asediatorilor, și cea altă pentru a întâlni pe cea a Românilor. Printr'o norocită întâmplare, săpând su-

terana lor, Turcii trecuse peste suterana Românilor. Mina română fusese complect terminată cu mai multe zile mai înainte de căderea Plevnei; însă Principele, ale cărui sentimente generoase sunt bine cunoscute, nu vru să consimță a recurge la această durerosă extremitate.

«După ce încălecarăm din nou, vizitarăm ceva mai repede cele patru paralele ale asediatorilor, și când sosirăm la cea din urmă, ne găsirăm la o distanța abia de trei-deci metre de reduta turcască. Acolo Români ridicase o moviliță de pământ înconjurată cu gabiōne, la spatele cărei stătuse de pândă cei mai buni trăgaci ai lor, care ochiau aproape piept la piept pe toți aceia ce se arătau. Dintr'această cauză Turcii, ne mai putând să reziste într'acea parte, fusese nevoiți să părăsescă un șianț cu ajutorul căruia sperase să se apropie și ei de inamic.

«Călăuđa noastră ne spuse că apropierea între combatanți era atunci atât de mare, în cât el însuși auđise curioase dialoguri între Români și Turci schimbate dintr'un șianț într'altul.

«— Ei! Mehemed, strigă în glumă într'o ți un soldat Român adresându-se unui soldat turc, aveți voi pâne? iată că eu îi dau tutun.

«Și numai de cât pânea sbura în aer, pe când pachetul ce conținea prețioasa plantă făcea aceiași cale aeriană, însă în direcțiune inversă. O dată schimbul terminat, violențele reincepeau, tot-d'auna urmate de împușcături care nu permiteau luptătorilor d'a putea să utilizeze pânea sau tutunul ce schimbase între ei.

«O mică distanță ne despărțea dar de reduta turcască; nu mai de cât o trecurăm pentru a o examina cu atențiune. Ea era asemenea cu aceia ce abia părăsisem, dar mai prost îngrijită. Afară de cele două șianțuri despre care am vorbit, apărătorii Plevnei mai săpase și câte-va fugase. Acestea sunt nisce gropi mari pline cu blocuri de piatră, care, aruncate în aer în momentul unei exploziuni, produc teribile ravagiuri în rândurile năvălitorilor. Prin urmare acestea ar fi putut să causeze cele mai mari primejdii asediatorilor în timpul asediului, căci deja fitilurile fuse aprinse, dar din norocire Români care bănuise

primejdia, le dejucase planul, căci le descoperise, le tăiasă comunicația și le stinsese fitilurile la timp.

«Pentru a părăsi reduta am apucat pe șianțul cel strimt ce-î servea de eșire; dar ce îngrozitor spectacol se oferi aci privitorilor noastre! Cadavre aruncate la dreapta și la stânga într'acest lung coridor, forma un fel de lungi parapete printre care trebuia să trecem. Pe măsură ce înaintam, privirele noastre se pironéu la dreapta și la stânga spre picióre, brațe, piepturi și spre figuri livide și scâlâmbate de teribilele dureri ale agoniei. Oh! ce grósnic spectacol puturăm să privim și ce cruđimii făptuite puturăm să constatăm! Cele mai multe capete erau lipsite de ochi care fusese smulși din orbita lor de lâcomia corbilor și a altor pasări de pradă. Pentru a ne stăpini sentimentul de oróre, ce ne coprinsese la vederea acestui infricoșiat spectacol, avurăm nevoie de tótă energia voinței noastre.

Părăsind acest loc sinistru speram să dăm de o ușurare a inimei noastre prea strivită de greutatea atâtor crude vedenii schimbând terenul, dar din nenorocire, după ce eșirăm din șianț, furăm siliți să fim triștiți spectatorii a unor privelisci nu mai puțin îngrozitoare. Dincolo de ele întreaga câmpie era acoperită cu cadavre, și pământul ce fusese aruncat peste ei abia îi acoperea. Cai noștri par-că împărtășiau sentimentul nostru de gróză; ei începură să sară în două picióre în mod instinctiv peste cadavre fără să le atingă cu copitele lor. Într'un moment mă simțiți transportat într'alte vremi și într'alte lumi; imi adusei aminte fără să vreați de basmele ce ni se povesteau în copilăria noastră, și începuți să mă întreb dacă nu m'am transformat într'acele ființe fantastice ce se numeau strigoii, care de ordinar, după cum se spune, rătăcesc de ordinar prin împărățiile morței!

«Voind să mai visităm încă o dată Plevna, ne îndreptarăm spre partea locului. Pământul era pe acolo așa de mult presărat cu obuze, din care un mare număr nici nu isbucnise, în cât furăm siliți să ne conducem cai cu cea mai mare precauțiune. Dintr'acéstă cauză ne trebui cel puțin două ore pentru ca să ajungem în marginea orașului.

«Intrarăm în strada principală și vedându-ne în mijlocul orașului deterăm de un spectacol nu mai puțin înfiorător! Începuse să curețe stradele și casele de cadavre care dăceau pre-

M. S. Domnul Carol I trece în revistă trupele române după capitularea Plevnei în ziua de 28 Noembrie 1877.

tutindenî și împiedecău circulațiunea. Operațiunea începuse din revărsatul zorilor. Pretutindenî se căutaū bolnavii și răniții care se ascunsese prin case și murise prin ele fără de nici

un ajutor. Fură descoperiți cu grămadă. Cum îi aflău îi scoteu afară de piciore, îi tirau cu brutalitate prin noroiu și îi aruncau clae peste grămadă ca pe nisce câini în căruțe mari înșiruite una după alta d'a lungul stradei și asceptând din distanță în distanță.

«Ceî ce fusese găsiți încă cu un pic de viață staū pe vine sau zăcēu pe pământ pe ambele mărgini ale stradei, mai palidi de cât cadavrele. Ceî mai mulți dintre ei părēu deja în prada torturelor agoniei; ba unii din ei chiar trăgēu să moră. Cu două zile mai înainte îi vedusem tot acolo și tot într'acea stare, și nimeni nu se gândise să vie în ajutorul acestor nenorociți! Abia în dimineța zilei d'a treia putuse să le distribue câte un codru de pâne, de și ei murēu de fōme cu mult mai nainte de capitulare. 1)

«Un incident mai cu sēmă va rămāne cit voiu trăi neșters din memoria mea. Lângă o piatră mare dăcea un om încă tânăr care purta costumul vre-unui ordin monahal mahomedan. El venise din fundul Asiei împins de fanatismul religios; părāsise tată, mamă, casă, tot, și renunțase de bună voe la cele mai dulci afecțiuni ale inimei, creșându-se investit de o autoritate supranaturală. Ajungînd aci cheltuisese tot zelul său fanatic pentru a ațita din ce în ce mai mult pe al filor Profetului care deja erau destul de fanatisați. Fără indoială el a contribuit foarte mult ca apărătorii Plevnei să opue o rezistență atât de îndărătnică, și a mărit pe cât a putut grozăviile războiului.

«Cînd trecu alaltăeri împăratul însoțit de strălucitul său cortegiū, l'am zărit tot acolo abia putând să se susție, dar ficsînd cu mândrie spre noi privireă sa; în care se citea destul de lămurit ura și disprețul ce ne arunca în față. Astă-ți capul său

1) D-l Rangabe judecă aci prea sever și prea nedrept serviciul sanitar creștin, și mai cu sēmă pe cel român, care, imediat după capitulare, și-a făcut intrēga sa datorie, atât de bine și de grabnic în cît chiar D-sa a mărturisit într'un capitol precedent că, chiar a treia zi după capitulare, a găsit în spitalele militare de la Mecica aprōpe 400 răniți Turci pansați, instalați prin corturi și îngrijiți ast-fel cum reclamă umanitatea și știința.

Asemeni și serviciul de intendență și de aprovizionare a făcut tot ce a putut, potrivit cu mijlocele de care dispunea, ca să dea de mîncare prizonierilor fometoși și să nu lase pe nimeni să moră de fōme.

cădea pe piatra cea rece și ține în mână o bucată de pâine. Printr'o contracțiune a mușchilor el părea că 'și da nisce deșarte sforțuri ca să ducă pâinea la gură. Evident inima sa a sburat spre Mohamed care fără îndoială l'a răsplătit într'un mod măreț, căci numai pentru dragostea lui el a murit în prada atâtor chinuri.

«Contemplându-l în starea în care se găsea mi se părea că ved sfârșitul despotismului ignorant și brutal, care, în decurs de patru secole a prigonit civilizațiunea în cea mai frumoasă parte a Europei. Cu toate acestea nu m'am putut opri d'a recunoșce că acei oameni au nisce calități admirabile, sunt mai cu semnă resemnați și răbdători în timp de nenorocire. Lăsa-ți acolo murind de frig și de foame și pe jumătate înghețați în locșorul ce ocupați, ei nu fac alt de cât ne privesc cum trecem într'o apatie într'adevăr extra-ordinară. Privirea lor mândră nu trădeză nici cea mai mică emoțiune. Numai unul din ei ne întinse o mână sfrijită ca să-i dăm un ajutor, și noi ne grăbirăm să ne golim buzunarele în mâna sa. Dar la ce poate să serve acești bani acelor nenorociți într'un orașiu în care nu puteu să cumpere nimic, pentru că nu se mai găsea nici un fel de marfă ?

«Atunci mi-adusei aminte cu fericire de laudabilele sforțuri ce 'și dătură cei din Bucuresci pentru ca să vie în ajutorul răniților. De câte ori n'am urmărit cu admirațiune degetele roze ale unui mare număr de Dómne Romine, care stau ore întregi aplecate pe lucru și făcând scamă sau bandage, și de câte ori nu le-am vedut mai mult alergând de cât mergând pe la diferite spitale din orașiu, cu crucea roșie pe piept și la braț și traversând cu precauțiune salele pline de răniți față de care ele acceptase, împinse de caritate, nobila misiune de ajutătoare și consolătoare !

«Dar vai! aci, într'acest moment, ori-ce ajutor lipsea, ele erau chiar imposibile. Dintr'acastă cauză cadavrele se grămădău cu sutele. Abia câți-va soldați înfipsese pe fesul lor roșu o semi-lună albă de hârtie și ajutați pe cei ce încă trăiați ca să se târască într'un mod penibil până la cele două moschee ale orașiuului transformate în infirmerie.

«Iată înaintea noastră una dintr'acele moschee; intru în intru. Edificiul evident e foarte vechi; dar cupolele sale cele negre au ceva majestuos, de și n'au nici un fel de ornament exterior. Bolnavii și răniții erau grămădiți cu sutele pe lespețile góle ale edificiului. Tifosul și alte bóle contagióse care 'i bántuiaú făcéu în fie-ce moment noi victime. Îndemnați de prudență rá-maserăm la uşe ca să privim în intru. Vai! ce tablou! Manzoni a contemplat un altul asemenea: atunci când a descris grozáviele lazaretului din Milan.

«Priveliscea atitor lucruri înfricoşate ne-a întors inima și ne a făcut să simțim nevoia d'a respira un aer mai curat. Pentru a scăpa de sbuciumările sufletesci ce ne copleşea părăsirăm oraşul, dar abia eșirăm din el și iată că ne văzurăm iarăși în mijlocul Tureilor ce'l părăsise. Acești nenorociți, pentru ca să pótă să'și procure câți-va bani, vréu să ne vândă arme și alte obiecte care, credéu ei, ar fi pentru noi nisce amintiri ale expedițiunei nóstre. Acești nenorociți erau într'acest moment foarte nelinisciti: luase cu dânșii proviđiuni numai pentru cincidile, și ele deja erau aprópe sleite. În prada spaimei ce'i tortura ei ne înconjurară consternați și plini de grije ne întrebă:

«— Ce ne vom face, D-đeule, după ce nu vom mai avea ce să mâncăm ?

«Nu sciurăm ce să le răspundem, căci nici noi nu sciam cum vor putea învingători să facă față la atâtea necesități; cu toate acestea ne dăturăm toate silințele ca să consolăm pe cât puturăm pe acești nenorociți vrednici de compătimire.

«Sórele deja se apleca spre apus la marginea orizontului, și noi încă vrém să vizităm fortul Alexandru. Ca să ajungem acolo, dăturăm pintenii cailor și ei plecară în galop, ast-fel că după două ore de alergătură ajunserăm acolo zdrobiți de osteneală. Acest fort a fost ridicat de Románi cu o îngrijire extremă; fără indoială el e uvragiul cel mai perfect din toate câte înconjură Plevna; ađi el se află păzit de un detaşament de vânători. Peste o oră după aceia ne găsirăm alături de oficeri și le împărtășirăm impresiunile nóstre.

«A doua zi avea să aibă loc încă o solemnitate strălucită. Împăratul avea să treacă în revistă trupele române. Noi am fi avut cea mai vie dorință ca să asistăm și la acel spectacol, dar datoria ne chema într'altă parte. După ce ne-am luat concediu de la amicii noștri, am pornit'o pe drum, și a doua zi când se crăpă de ziuă ne vedurăm mergând spre Nicopoli.

«Timpul se schimbase din ajun și încetul cu încetul devenise furtunos; vîntul începuse să sufle cu atîta furie în cât mai târziu aflarăm că din cauza sa revista proiectată n'a mai avut loc. Printr'acastă întâmplare noi nu perdusem nimic și n'avurăm ce regreta că am plecat cu o zi mai din vreme. Mulțumită unui catir ce cumpărasem de la un emigrant turc, trăsura noastră mai mult sbura de cât mergea pe pămîntul înghețat tun ast-fel că înaintam cu repeziciune.

Mergînd ast-fel în góna cailor ajunserăm un lung convoi de prizonieri turci, tocmai atunci când începuse să ningă, să cadă o zăpadă desă și grosă și să viscoloscă pe un ger cumplit. Sărmanii Turci! ei scăpase de o mare nenorocire pentru ca să cadă într'alta îndoit mai teribilă, căci a doua zi, după o noapte de viscol, zăpada începu să cadă în fulgi mari și deși, și să acopere sub lințoliul său cel alb și rece cîmpia și tot ce găsea pe dînsa. Din cauza acestei zăpezi care cădu grosă și a viscolului puternic ce o însoțise, ne spuse un martor ocular după ce se întorsese Principele în Bucuresci cu câte-va zile mai târziu, un mare număr de prizonieri Turci, fii ai Asiei mici și ai Arabiei, care erau îmbrăcați cu nisce haine foarte subțiri, înghețară și cădură pe drum, și muriră, fără ca soldații care'i pădău și care tremurau ca și ei, să pótă să le vie într'ajutor. Din cauza frigului, a zăpezii și a hainelor subțiri ce acoperea pe Turci, drumul fu presărat cu cadavrele acestor prizonieri și zăpada care 'i înveli ca un giulgiu le servi drept pămînt. Cu chipul acesta peri peste șapte sute dintre ei numai într'o singură noapte.

«De frica viscolului noi am mers cu atîta repeziciune în cât pe la amiazi ne-am aflat în Muselim Selo. Peste două ore furăm la Nicopole și avurăm norocul să găsim podul dres de curând și restabilit, ast-fel că trecurăm la Turnu Măgurele fără

să ni se întâmple nimic. Acolo întâlneam iarăși primul convoi de prizonieri care ne întrecuse; fusese grămădiți în grădina publică a orașului. Acolo ei fură obiectul curiozității publice a orașenilor care se uitau cu oare-care temeri la acești semeți apărători ai Plevnei care aveau o înfățișare mândră și disprețuitoare, de și erau îmbrăcați în trențe. Mai norocoși ca la ducere, la întorcere găsim o cameră la hotel, ceia ce ne permise să dormim o noapte la Măgurele și să plecăm a doua zi la ținta călătoriei noastre».

Încă un cuvînt despre bătălia de la 28
Noembrie 1877

În toate scrierile istorice făcute de francesi, Germani, Englezi, Belgieni etc. s'a deschis prea sumariu, prea în fugă și ca un episod de mică importanță partea ce a luat Românii la bătălia de la 28 Noembrie 1877. După acești scriitori par-că Românii n'a avut alt ce face de cât să ocupe Plevna părăsită de Turci și redutele abandonate de apărători, și să adune mii de prizonieri ce se predau lor de bună voie. Disponând d'atâtea elemente, chiar eu am căzut în greșela d'a da, în primele edițiuni ale acestei scrieri, puține detalii în privința participării Românilor la dobândirea marelui victorii care s'a terminat prin capitularea Plevnei și predarea lui Osman Pașa.

Abia în ediția IV-a ce aveți în mînă, într'unul din capitolele precedente am descris ceva mai detaliat partea ce a luat Românii la acest mare episod, din care reiese că participarea lor la luptă a fost hotărâtore, că ei prin succesele repezi și dobîndite prin mult curaj și mare iscusință, au putut să vie la timp în ajutorul grenadirilor generalului Ganețki, să lovească pe Turci pe la spate și în cîste, să'î siléscă să bată în retragere, să lase apoi șanțurile și tunurile ce cucerise și să alerge ca să ajute pe Ruși să ocupe pozițiile ce pierduse și să ia inofensiva. Acest ajutor ascuns, dacă nu chiar tăgăduit de Ruși, acum ese la lumină, scriitorii mai imparțiali și mai bine informați îl scot

în evidență și îl descriu cu niște detalii mai amănunțite și mai luminătoare.

De și am repredus în acel capitol precedent în resumat acele ce spune despre acest episod autorul «*Notelor privitoare la domnia Regelui Carol I*, acum după ce am citit și *Răsboiul nostru pentru neatărnare*, scris de fermecătoarea până a neîntreculului nostru poet și prozator G. Coșbuc, în care am găsit mai multe episoade și amănunte vrednice d'a figura în istoria acelei zile memorabile, nu mă pot opri d'a 'mă permite să reproduc câte-va episoade scrise de pana măestră a acestui bard român, nu cu gândul d'a comite un furt literariu, un plagiat, ci cu intenția d'a aduce prinosul de admirațiune datorit marelui talent, și d'a face și mai cunoscut prin descrierea sa marele isprăvi săvârșite de oștenul român. Daū d'aci încolo cuvîntul autorului «*Răsboiul nostru pentru neatărnare*», mai întâiu în fragmente și apoi în pasagiuri întregi, trecând peste ore-care detalieri.

«Din ți în ți se acceptau impresurătorii ca Osman să iasă cu putere din Plevna. Soldații lui și așa erau meniți să piară de hôle, de frig și de fôme, și dacă era vorba să móră, ce le păsa lor în ce chip îi ajunge mórtea?...

«Creștinii erau de pađa; în tôte diminețile de către diuă, se dau în tabăra creștinilor semn de trâmbiță și tôte oștile se adunaū sub arme. Asta se făcea din pricină că vrăjmașii cautau să isbescă pe furișu, mai ales în ȃori ȃilei, când oștile obosite dorm mai adânc. Ostașii noștrii stau gata de luptă în fie-cere dimineta, și nu intrau în corturi până ce nu sosEU călăreții trimiși să vadă laturile și să caute dacă s'arată oștiri turcesci. Toți ai noștrii avEU la ei merinde și plumbi pentru trei ȃile ca să fie gata de plecare în tótă vremea. Domnitorul nostru da necontentit ocóle pe la redutele nóstre și prin tabără ca să vadă dacă sunt tôte în bună orinduială

«De a doua ȃi de la sərbătórea Intrařii în biserică, tunurile turcesci au început să și slábescă focul, iar în ȃilele urmátóre le-au contentit de tot. Era iarăși un semn că Osman se gátесce de fugă. Și într'adevăr la 27 Noembrie pichetele noas re au

vădut după deluri din stânga Vidului, că pe șesul de lângă Plevna s'adună mereu care încărcate și tunuri, și că se îngrămădesc spre podul de peste riū. Fugarii turci în ziua aceea aduseră vestea că Osman și-a adunat oștile de prin redute, că le-a dat cea din urmă merindă ce a avut'o, le-a mai dat și iarbă de pușcă din belșug, precum și câte 150 de plumbi de fie-care soldat, iar noptea târziu, călăreții noștri din posturile înaintate au auzit neîntrerupt zgomot de cai și vuet de guri dincolo de Vid pe șesul Plevnei. Totă noptea s'a auzit un murmur ca de o adunare mare de ómenī, s'au mai auzit și sgomote, pe cari după semne le făcêu Turcii cu aședarea altor două poduri pe Vid alături cu podul cel de piatră.

A doua zi des de dimineța, aprópe cu noptea în cap, Osman în fruntea bataliónelor sale a trecut Vidul. El își rupsese óstea în două. Jumătate a rămas în urmă cu Adil pașa; ácêsta avea să pădêscă laturile pe malul riului de către Plevna, parte spre miadă-zi la Krișin ca să împiedice pe Ruși să nu înainteze spre oraș, parte spre miadă-nopte la Opanez și Bucova ca să ție drumul Românilor. Iar cu cea altă jumătate Osman a plecat înainte ca să rupă lanțul de oștiri rusesci și să'și deschidă cale.

În fruntea tuturor mergea unul Atuf pașa cu óstea sa. El a isbit mai întâiu pe Ruși. Osman venea la mijloc cu óstea sa, el era călare pe un cal alb căpătat ca dar de la Sultanul. Lângă el erau opt arapi tot cu felinare roși în virful sulitelor. Acesta era semnul după care avêu oștile să cunóscă locul unde se afla Osman. În rind cu pedestriimea venêu tunurile lor, pe aceeași linie, și tot se oprêu, și trăgêu, și iarăși plecau înainte cu pedestriimea.

Nu trecuse nici trei sferturi de cês de cind Osman trecu Vidul, și în acest timp așa de scurt bataliónele sale străbătură vreo patru kilometri, uciseră peste o mie de Ruși și rupsese cea d'întâiu linie de apărare. În fața lor avêu acum a doa linie, și dacă ar fi rupto și pe ácêsta, drumul le-ar fi fost desșhis, și Osman ar fi eșit la larg. Osman fără preget se asvârli spre linia a doua, desfășurându'și armatele de călăreți. Turcii se

porniră cu neastâmpărată îndărătnicie și s'aruncară spre alt șir de redute rusesci, apărate de cei mai aleși soldați ai Țarului.

«Aripele ostilor călăi ețe se întinsese departe până spre cele mai din urmă întărituri ale Rușilor, fruntea oastei de linie răsbise pînă la marginile oștirea împresurătoare, batalioanele de la mijlocul câmpiei se încăeraseră la cele din urmă redute rusesci, iar batalioanele mai din urmă ale vitezului Osman curățiră locul de Ruși ce mai rămaseră ca uitați de mörte pe câmpie. Osman aseptă să-l sosescă din urmă cea altă jumătate de la Opanez și Krișin, care avea să plece și ea peste riü pe urmele lui Osman la doă césuri după începerea luptei.

«Dar acéstă oștire nu mai sosea! Turcii erau scăduți iar pe laturi se vedea cum s'adună Rușii de pretutindenı, și se tot înglodéu Rușii, tot mai mulți, tot mai puternici și mai veniți în fire; iar oștirea de rezervă a Turcilor nu mai sosea! Era acum timpul hotărător al luptei; dacă vor ajunge întiiu ajutöarele rusesci, Osman era perdut, dar dacă va ajunge ajutorul Turcilor mai întâiu, Rușii pot să se închine.

«Osman în neastâmpăr se mira de ce nu'ı sosesce Adil cu oștirea lăsată în urmă! el se uita mereü la césornic, mereü se uita îndărăt spre Vid, că dör dör va vedea batalioanele sosind. Cöprins de grije și de neliisce el trimite ordonanțe după ordonanțe ca să vie odată oștirea, el alergă pretutindenı reslățindu-și batalioanele pe mărğini, de unde soséu Rușii înglotându-se cu vuet mare. Și vremea trece, se apropie de amiadă, și oștirea lui de sprijin nu se ivea, și tunurile care avéu să'l urmeđe din șesul Plevnei nu se ved, și carele cu bagage care trebuiaü să vie după tunuri nu s'arată, și oștirea de sprijin, oștirea hotărătoare, singura nădejde a lui Osman nu e și nu e nicăeri!

«Să contenim povestirea aci, ca să vedem ce s'a petrecut la spatele oștirea lui Osman.

«Bătrânul Adil Pașa apăra cu oștirea sa redutele din fața Románilor. Cu el ne-am svărcolit noi patru luni de țile, și nu l'am putut răpune. Dar acum tot a încăput el pe mâna noastră, căci noi i-am făcut sfărșitul. Iar perđarea lui Adil a fost perđarea östei.

«Adil lăsase pe Edem paşa, cel care a biruit în anii din urmă oştirile Grecilor în Tesalia, pe délurile Opanezului ca să stavilască pe Români, iar însuşi el cu vre-o dece mii de oameni sta pe şesul Plevnei, gata să s'asvârle pe urmele lui Osman şi să'l sprijinască. Dar nu'l a dat Români vreme şi răgaz. Pe când ascepta césul plecării sale, Adil se pomeni de o dată că'î curg în cap rămăşiţele oştirii lui Edhem de pe déluri, bătute cu totul, iar pe urma lor Români cu tótă urgia tunurilor.

«Încă de eri pe séră, Români băgase de sémă că Turcii din Plevniţa (aşea numesce D-1 Coşbuc reduta Griviţa No. 2) şi-au scos tunurile din creştăturile meterezurilor. Ei bănuiau că Turcii îşi adună armele şi se gătesc de fugă. Peste nópte le sosi ştirea de la călăreţi, că într'adevăr Osman e gata să iasă din Plevna.

«După ce se făcu diuă şi vędură ai noştri din Griviţa că turcii nu se mişcă în reduta lor, ¹⁾ au trimes pe sergentul Cumpănaş cu o mână de dorobanţi mai cu suflet să vadă ce e în reduta turcască. Aceştia eşiră din şianţuri, apucară pe câmpie şi se apropiară pe brînci de Plevniţa. Nicî o împuşcătură nu i-a întâmpinat, nicî un foc nu s'a zărit. Intrară în redută şi o găsiră gólă.

«Repede ai noştri se adunară, ies din şianţurile lor şi iaă în stăpânire Plevniţa. Îşi potrivesc tunurile spre reduta Bucovei, cređând că într'insa sunt Turci, şi încunosciinţară pe cărmuitorul luptelor din partea asta, pe colonelul Cerchez.

«În Plevniţa nu găsiră ai noştri de cât lucruri aruncate în neorinduială. Norocul lor că cercetară reduta cu deamănuntul înainte de a intra într'insa, căci Turcii pusese iarbă de puşcă sub ea şi a lăsat fitilurile aprinse. Dacă ar fi întârziat Români numai un sfert de cés ar fi fost asvârliţi în văzduh.

«Colonelul Cerchez a dat de scire prin telegraf Domnitorului Carol la Poradim că Turcii fug. Pe când vorbėu amândoi,

1) Oficerii care au băgat de sémă că reduta a fost golită au fost neobosiţi: Locot. Colonel Cotruţ şi Major Stoilov care comandaă trupele din paralelele vecine.

telegraful dintr'o dată a încetat d'a răspunde. Tocmai în clipa aceia Bulgarii tăiasă sârmele telegrafului; erau Bulgarii plătiți de Osman să strice sârmele, ca să nu se pôtă înțelege generalii noștri. Domnitorul a plecat în góna calului pe delurile de la Bucova.

«Aces'ea se întâmplău în faptul dimineței. Colonelul Cerchez a poruncit oștirilor sale să innainteze spre Bucova, înscinând pe Ruși să nu tragă spre Bucova luând din greșelă pe Români drept Turci.

«Tot într'aceiași vreme oștirea din fața Opanezului a sărit pe redute asupra lui Edhem pașa. Mișcarea oștilor române a fost negrăit de iute. Trei-deci de mił de ómenii aũ început să iasă din șianțurile lor și să alerge peste tóte văile pe urmele lui Osman. Și cu atâta chibzuială și cu atâta deșteptăciune s'aũ asvârlit Români în cât a lor a fost partea cea mai de căpetenie a faptelor din ziua acésta.

«Colonelul Cerchez a lăsat în Plevnița ca pađa pe dorobanții din Bucuresci, iar el cu cea l'altă oștire a plecat spre Bucova. A găsit góle șianțurile care legaũ Plevnița cu Bucova, a lăsat prin ele batalióne de linie ca pază, a găsit golă și puternica redută de la Bucova și a luat'o în stăpânire.

«Turcii s'adunaseră cu toții la redutele după malul Vidului la Opanez ca să apere laturile oștirea lui Osman. Era pe la noăcésuri diminéta, pe vremea când Osman dincolo de riũ prăpădea pământul și băga pe Ruși în tóte răcorile perirei. Colonelul Cerchez cu ai sêi era pe delul de d'asupra Plevnei. Atunci se vëdu venind din vale o deputațiune de orășeni din Plevna pe crésta delului Bucovei la colonelul Cerchez. Orășenii îi spuseră că tóte oștirile turcesci aũ eșit din Plevna, și aũ rugat pe Români să ia în stăpânire orașul. Colonel Cerchez a rupt atunci un batalion și l'a trimes în Plevna, iar cea-l-altă oștire a repedit'o pe șesul Plevnei ca să isbescă pe Adil.

«Nefericită potrivire de lucruri! Tocmai în vremea când Osman spărsese rindurile Rușilor și era eșit la marginea lărgului, într'aceiași vreme un batalion românesc, dintr'al șaselea de linie, cu colonelul Algiu în frunte, intra în Plevna, ca să ia

în stăpânire nebiruitul cuib al celui mai îndărătnic general al Sultanului. Bietul Osman nici nu visa că Plevna e ocupată ; el credea că dacă nu-i va fi cu noroc umbletul, să se întorcă prin redute și să începă iarăși trudele împotrivirei.

De erî începuse să ningă cea dintâi ninsore în iarna acésta pe câmpiile Bulgariei și îndepărtările văilor erau albe de zăpadă. Cerul era întunecat de nori, dar vântul s'alinasă și s'a domolit și gerul.

Pe crésta délurilor de la Bucova, bataliónele românesce stăteau înșirate, gata să plece, dar oficeri și soldați se opriră de odată ca țintuiți de o mină puternică, și rămaseră neclintiți pe loc. Tóte privirile erau întorse spre o parte, pe cósta Bucovei despre Plevna, și urmărind cu nețarmurită încordare înălțătorea priveliște ce se desfășura pe cóstă. Batalionul nostru trimis să intre în Plevna scobora pe clinul délului cu pași repezi parcă ar fi voit să sbóre. Ne-a învrednicit Dumnezeuul némului nostru să ajungem și acéstă di ! Lacrimile părinților de acasă care și-au stors ochii de mila băeților din tabără, și chinurile băeților de trei luni prin șianțuri sub posomorita vărsare de ploaie a cerului nemilostiv, tóte aceste trebue să fie răsplătite, și mare și frumósă trebue să fie ziua răsplătirei.

Și tot scobora batalionul, scobora mereu, și a intrat pe stratele orașului și a perit din vederea oștirii de pe déluri. Nici un soldat nu s'a clintit din loc: ca înmărmuriți au stat acolo în zarea culmei, cu sufletul plin de mândrie și cu ochii plini de flacări, stăruind să vadă totul până ce n'aun avut ce să mai vadă. Erau par-că îngrijați de sórta celor ce îndrăsnéu să s'apropie de blestematul oraș al Plevnei, de locul care 'i îngrozise atita vreme pînă și prin visurile lor, și par-că se uitaun după dânșii, ca și cand s'ar fi dus să nu-i mai vadă. Și atunci ochii lor scinteaun în umeda durere a lăcrărilor, și par-că se ruga pentru sufletele lor. Iar în gândul lor toți într'un glas le ziceau: să ne vedem sănătoși, flăcăi !

Atunci, ce și când i-ar fi împins aceeași mână puternică, ei s'aun întors grăbiți să plece, căci datoria lor și avântul vitejiei lor îi chema la încăerare și la învâlmășagul morței, pe delu-

rile de la Opanez. Dar când s'aũ întors la dreapta, ca s'apuce drumul, iată în fața lor, pe o muche învecinată, însuși bărbatul care i-a dus în răsboiele biruinții, Domnitorul nostru însuși; căci îndată ce aușise de intrarea Românilor în redute, El alergă, cu nemărginită bucurie în suflet și cu vrednică bucurie în inimă, spre crestele Bucovei, și, ajuns la vreme, El însuși a vădut cum oștile sale scoboraũ spre Plevna, însuși a petrecut cu ochii și cu sufletul pe cei ce punéu de cea d'intăi dată piciorul în culcușul leului Osman. «Trăiască Domnitorul», strigară bataliõnele salutând pe comandantul lor, iar el neputându'și ascunde bucuria, scõse chipiul și ridicându'l sus d'asupra capului, strigă: «Să trăiți flăcăi! Trăiască România!» Bataliõnele repetară «Trăiască România», și vuetul strigărei lor se izbi din deal în deal și dus pînă departe răsuna peste vaile Plevnei, repeta de dece ori «Trăiască România!».

«In vremé acésta, oștile nõstre din fața Opanezului, erau de mult încæerate cu Turcii lui Edem de prin redutele de acolo.

«Turcii avéu la Opanez patru redute mari. Pe una, pe cea de către miază-nõpte a satului, s'asvârli colonelul Dona cu dorobanții din Vlașca și cu vânătorii batalionului întâiu. Turcii se împotrivéu cu desnădăjduire, apărînd cu înverșunare reduta. Dar bătuti în cõstă de tunuri și 'n fața de pedestrime, ei fură goniti cu baioneta și dându-se îndărăt se adunară în reduta cea mare din sat. 1)

«La reduta despre miadă-și a satului s'asvârli colonelul Sachelarie cu vânătorii batalionului al patrulea, cu dorobanții din Teleorman și cu puțini dorobanți din Ilfov, ajutați de cîteva companii de linie. După o luptă strașnică din plumbi și apoi după o năvală cu baioneta, Turcii se retraseră din redută, după vr'o două césuri de împotrivire, adunându-se și aceștia în reduta cea mare din sat.

«La acésta redută se lupta însuși Edem pașă. Lupta era stăruitõre; Turcii s'apărau cu cea mai din urmă mânia, focul lor

1) Vêdîndu-se într'acea redută, Edem pașă, pe de o parte susținea pe cât putea lupta cu Românii iar, pe de alta susținea atacul lui Osman Pașă din valea Vidului ceia ce'l fu fatal, că pe de o parte îi slăbi õstea, iar pe de alta îi sfârși muniția de răsboiũ N. A.

era neîntrerupt. S'adunase pe capul lor totă oștirea noastră cît era p'acolo.

«Domnitorul Carol alergă în toate părțile și singur cărmuia luptele. La Opanez era svârcolire mare, căci Edem își pusese totă puterea să fie în loc pe Români, ca să nu pótă scobori în șesul Plevnei.

«Iar pe șesul Plevnei era altă svîrcolire. Adil Pașa vădîndu-se isbit în spate de dorobanții din Buzău și din Ialomița, alături cu două regimente de linie, s'a întors spre Români, ca să'i asvârle îndărăt în Plevna și să'i scótă iarăși pe deluri. Acum lupta se petrecea în două locuri: sub delurile Opanezului pe șesul orașului Plevna, și pe delurile de d'asupra, la redute.

«În gura văii Bucova, óstea lui Adil își făcuse șanț de apărare și se împotriva dintr'însul apărînd șesul. Colonelul Algiu care intrase în Plevna cu batalionul, trebui să plece pe șes, căci după împușcături i se părea că Români ai nevoe de ajutor. Și se încăerară cu toții pe șes, și s'a pornit o luptă nebună.

«Era pe la amiază. Pe deal la redută lupta se făcea tot mai crîncenă, dar în urmă ai noștri răsbiră pe Edem, îl înconjurară de toate părțile și-l năpădiră cu baioneta. Edem cu o parte din oștire a ridicat stég alb și s'a dat prins. Români ai pus mina pe trei mi de luptători turci, pe vr'o două-deci de tunuri și pe totă munițiunea lui Edem.

«Dar altă parte din oștirea lui Edem se mai împotriva pe del. Români ai tot împinseră la vale apoi o asvârliră pe șes.

«Și ast-fel pe cînd se apăra vitejese pe șes, Adil, se pomeni de-odată că pe toate dealurile Opanezului îi curg în cap ramășițele oștirii lui Edem. Turcii alergau la vale în ruptul capului, cu tunurile după ei, și se tot îngrămădeau pe șes, aducând cu dânsii peirea lui Adil.

«Din deal în deal și pînă în riu și în marginea Plevnei, șesul era plin de care încărcate cu bagage, parte ale oștirii turcesci, parte ale locuitorilor Turci din Plevna care se gătiseră să fugă cu Osman. Printre care era o mulțime de femei și copii, boi și cai, capre și oi, corturi și tot felul de lucruri de care avéu de gînd Turcii să le ducă cu ei.

«Acum se făcu vâlmășag și un amestic de lucruri cum nu se pôte închipui cu mintea. Oștirile turcesci de pe dealuri s'adunară de pretutindenă, și învâlmășagul creștea din ce în ce mai mare. Într'aceia pe muchea delului se iviră tunurile române și începură să tragă pe șes în amestecul acela. Începură a sosi de pe deluri oștile noastre. Incăerarea era acum nespuse de înfiorătoare. Tunurile române fulgerau într'una în Turcii înghesuți pe șes, pedestrima trăsnea din toate părțile. Rămășițele oștirii turcesci, încurcate în grozavul amestic de oameni, se îndesa spre mulțimea de care și-si făceau adăpost din carele încărcate și din harabalele fugarilor. Ghiulelele noastre și plumbii lovii acum nu numai în soldați, ci și în mulțimea pacinicilor Turci, în copii, în bătrâni, în femei. Unii peste alții cădeu gramadă; boii speriați își rupii funiile și apucau câmpia, mugind și dând orbiș peste oștire, carele săreii în aer lovite de obuzuri, mugele și răgnete și vaete umplii văzduhul și totul era un jalnic amestic de oameni și de dobitoace trântite la pământ.

«Și tot curgeii, curgeii într'una oștirile române și isbeii de sus din deal în gramadă.

«Adil alerga peșes, dând porunci și fringindu-si mâinele de desnădejde. Vedeă că șesul orașului e pierdut! Dete deci poruncă oștirii mai de pe lângă riii să trecă peste pod și s'ajute pe Osman. De odată însă Adil vădu că oștirea sa, în loc să mērgă înainte spre Vid, se dă îndărăt, par'car fi fost împinsă din față. Cind i s'a adus vestea despre pricina acestei mișcări îndărăt, Adil a căzut jos de pe cal de spaimă și de mâhnire.

«Oștirea sa era împinsă de a lui Osman! Bataliōnele se restrângii peste riii, pe șesul orașului.

«Cind i s'a adus lui Osman veste că oastea sa de sprijin a fost sfărâmată prin redute și pe șesul Plevnei, a vedut că s'a isprăvit cu fuga. Spun Turcii că ar fi oftat Osman, și a clătinat din cap cu jale. Atunci a început să se dea îndărăt către Vid, nădăjduind că va putea răsbi printre Români și că va intra iarăși în redute.

Rușii, vedându-l că se trage îndărăt, au început să'l isbescă tot cu mai multă tărie, așa că bataliōnele turcești la urmă au început să năvălescă spre riii. De la Opanez de pe deluri Ro-

Casa după soseaoa Plevnei în care a capitulat Osman Paşa după ce a căzut de pe cal rănit la picior.

mâinii bătēju cu tunurile în Turci, din față 'i bătea grenadirii Țarului, iar pe la spate le sta riul.

«Turcii s'aũ îngrămădit pe cele trei poduri. Mulți aũ sărit în apă și s'aũ înecat, mulți a fost striviți în picioare de ai lor, mulți aũ fost secerați de plumbii creștinilor, mulți s'aũ ucis între ei credându-se vrășmași. Eraũ mulți aceștia; însă Osman cu puțin nedomolitul Osman, stătea încă de vorbă cu Rușii și ca un balaur din poveste, care se sbate lupându-se cu mórtea în propriul său sânge, se svârcolea din răputerile-i din urmă și doboră pe vrășmași. El răspunsese Mareluĩ Duée că e hotărât să se bată până la cea din urmă picătură de sânge, și iată-l că se bătea, arătând că e om și vorbește numai un fel de vorbă. Vedea el bine că totul e de géba, dar nu voia să se lase de cât numai mort, ca el să fie cel din urmă dintre miile sale de ostași, cel din urmă pe care vor pune creștinii mâna.

«Împotriva lui e încă de temut; pe lângă el eraũ puținii, dar tot unul și unul, cei mai voinici dintre Nizamĩ, dușmanii neimpăcați ai némului creștinesc și soldați care își implinesc datoria. Un obus se sparse lângă Osman și-i ucise calul. Osman se luptă înainte, pe jos, și cu tóte că era om în vârstă, frământa pământul sub el și era pretutindenĩ. Veni însă un plumb, îi trecu prin picior, și Osman căzu jos. Repede ai săi îl ridicară și puindu-l într'o trăsura cu patru cai, porniră spre Plevna.

«El nu știa ce e pe șes. Pe cind alerga trăsura spre Plevna se iviră de o dată în cale Români. Osman, mirat cu totul, când a vedut pe Români venind spre el, a dat vizitiului poruncă să întórcă trăsura. Se isprăvisc cu intrarea oștirii lui prin redute. Dar unde să mérgă? Dincoia îl strimtorău Români, dincolo Rușii, Rana îl durea, oștirea lui era strivită. S'a oprit atunci la o căscioră de pe sosea, ca să'și lege rana și să vadă ce mai e de făcut.

«Turcii credându-l ucis, și-aũ pierdut cu totul sărita: par'că li se prăbușise sórele de pe cer și li s'a scufundat pământul. Începură să fugă peste Vid, lăsind puștile și tunurile; descingându-și săbiile, ca să pótă fugi mai ușor, și unii de bună voe s'aũ aruncat în riũ, alții periră în chinul celei mai jalnice morți.

«Atunci doi ofițeri turci porniră, trimiși de Osman, în fuga calului, unul spre Vid la Ruși, iar altul pe șesul Plevnei la Români, să ducă vestea că Turcii se dau prinși. Oficerul care porni spre Români, veni la colonelul Cerchez și-i spuse că vrea să-i vorbească.

«Ducându-se colonelul, găsi pe Osman în căsciōra de pe sosea stând pe o ladă cu plumbi și ținând piciorul întins, iar un doctor îi căuta rana. Osman voia să știe sub ce condițiuni i se va priimi predarea armatei sale; colonelul nostru îi spuse, că această atârnă de voia comandantului de la Plevna, a Domnitorului Carol. Colonelul voi să pornescă un oficer la Domnitorul nostru, căci numai lui i se putea preda Osman și numai lui să-i dea sabia. Dar într'acea vreme sosiră generalii ruși, într'un târziu și ei! și siliră pe Osman să se predea lor.

Osman, fără a zice un cuvint, își descinse sabia cea cu miner de aur, o privi o clipă cu înduioșare și apoi o dete unul general rus. Atunci ofițerii turci eșiră și ridicară stéguri albe. Inșă pină ce să bage de sémă Români și Ruși că Turcii își inchină stégul, au tot împușcat în ei și i-au ucis. Abia după un sfert de ceas s'au știut pretutindenī, pe șesul Plevnei și pe deluri și prin văi, că Turcii se predaū.

«Bataliōnele turcescī s'au adunat atunci la un loc, răniții cu cei teferi împreună și împrejurul lor s'au făcut rōtă oștile creștine. Apoi rind pe rind înainta câte un batalion turcesc până la locul unde avea să și pue jos armele.

Indată ce soldații batalionului își punēu puștile pe grămadă, iar oficerii își descingēu săbiile și le punēu de altă parte, răniții turci erau dați de o parte, încărcăți pe care și duși la spitale, iar cei teferi fără nici o armă la dânsii, se înșirau patru câte patru la rând și erau luați între puști de către soldații noștrii, care îi ducēu sub pază de cea altă parte a rîului Vid.

Cu Osman de odată fură robiți zece generali turci, 130 ofițeri, de la maior în sus, și 2000 de la maiorii în jos. Apoi vr'o patru-șeci de mii de soldați pedestri, cam la vr'o mie-cincisute de călăreți și vr'o 80 de tunuri.

«Periră în luptele dintr'acéstă și peste șese mii de Turci.

«Pe șesul Plevnei între oraș și Vid era o pustiire și o jale fără nume, și d'a stânga și d'a dreapta șoselei se vedeau numai grămezi de puscă turcescă și tunicii rupte, fesuri, cartușiere, baionete și incingători. Ici și colo se vedeau piramide de ghiulele. Iar pe șes cât era de mare, se vedeau corturi asvirlite în noroi, puscă rupte, săbii pierdute, fesuri, roți sfărimate, tunuri fără telegele lor, fascine risipite, bluze rupte. Tote într'un amestec ca după un potop de ape.

Iar plumbii de pușcă acopereau câmpia în tot largul ei. Atâta plumb era pe jos în cât nu se vedea fața pământului. Nu erau plumbi împușcați, ci asvârliți pe jos din cartușiere, căci îndată ce s'a dat semnalul să depue armele, Turcii și-au aruncat în vânt plumbii din cartușiere, par-că voiau să scape de ei. O companie de soldați Ruși a adunat în saci plumbii de pe câmpie, și aproape o săptămână a tot avut ce s'adune.

«Și era un amestec de omenii pe câmpie, ca într'un furnicar. Printre miile de care încărcate cu întreg avutul Turcilor din Plevna, alergau de colo pînă colo femeii plângând cu hohote, copiii țipînd și alergînd în picioarele cailor, bătrâni cu barbele albe, cădînd peste cadavre și chemând numele lui Dumnezeu în pierderea minții.

«Și pretutindenii răniți, cu obrazul plin de sânge, rețemați de care și de boii din jug, căduți sub roțile carelor și sub picioarele bivoliilor, așternuți câmpului și tăvălinduse în sânge cu gemele sfâșietore. Pretutindenii căruțe răsturnate peste omenii care muriau sub ele, pretutindenii vaete și țipete, și nechezeturii de cai, și mugete de bivoli răniți care se luptau cu morțea. Dincolo vedeai șirăguri de roboți mergînd la vale, dincoace șirăguri de răniți care se târau spre Plevna.

«Iar într'acest amestec de vaete s'auzau nesfârșitele cântece din trîmbiță și tobe, și chiote; vedei batalioane rusesce și românesce, înaintînd spre Plevna, cu strigăte de veselie și cu mușicî în fruntea lor, și se vedeau cașaci și călărași luînd cîmpia în gîonă, dînd peste Turci și căutînd să tacă linisce pe șes. Nu mai încăpea câmpia atîta amar de omenii era, și cu toate acestea de pe deluri curgeau într'una regimentele Rușilor și Ro-

mânilor, venéu în góna cailor cu tunurile de pe cóste, îmboldindu-se în norul acela de ómeni striviți.

În marginea șesului spre Plevna, erau fântánele pe care le sáparse Osman, ca să aibă apă pentru oștire. Erau nisce basinuri mari. Acolo s'adunară rániții câtii aú putut résbate prin multime, unii să'și spele ránilé, alții să'și potoléscă focul setei pricinuită de pierderea sângelui. Se înroșise apele de sânge. Mulți, póte că sute de rániți s'aú asvârlit în apă ca să'și curme durerile cu rácórea ei, și aú murit acolo. Alții s'aú adăpostit în casele Bulgarilor de pe marginea aceea. Aceste case erau descoperite și ruinate de Osman, căci el, neavînd lemne de foc în tabără, a lăsat să dărime casele mai pe deláturile orașului și a făcut foc cu lemnăria lor. În ruinele acelea aú fost găsiți sute de Turci morți, a doua di, mulți cu carnea obrazului sfâșiată de mâinele lor în nápráznicia durerilor».

Mé oprese aci cu reproducerea din cartea D-lui Coșbuc, căci detaliurile ce urméză se aseamănă și cu dișele mele înșirate mai sus și cu detaliurile D-lui Rangabe ce aú urmat după ele.

Disolvarea armatei de vest și a alianței Româno Ruse.

Tôte într'acéstă lume sunt schimbătore și trecătore; nimic nu rămâne statornic durabil și ne înlocuibil; totul vine, trece ca învârtitura rôtei și ia altă formă ca combinațiunile culorilor dintr'un caleidoscop. După sôre vine nor, după vreme bună urmază vreme rea și după linisce începe să bubue furtuna. Ce strânsă frăție de arme domni între Ruși și Români în ziua de 28 Noemvre 1877 și în cele două zile ce urmară, și ce vrajbă strajnică isbucni mai apoi! Rușii nu încetau d'a lăuda bărbăția neîntrecută a Românilor, și Marele Duce Nicolae d'a spune în gura mare că numai Români prin eroismul lor au scăpat pe generalul Ganețki și guarda imperială de peire sigură, Împăratul mărturisea cu sinceritate că numai Români au silit pe Osman să se dea învins și să capituleze.

Într'aceste trei zile se ținură lanț paradele, îmbrățișerile, schimbul de decorații și demonstrațiile de o dragoste nemărginită și fără de sfârșit. După ce mai trecu însă apă pe gârlă și entuziasmul se mai astâmpără, atunci medalia se întorse pe cea altă parte, recunoscătorii obligați schimbară fôia și laudele se schimbară în hulă, ba și în bătae de joc:

Pân'atunci Români fusese aliații Rușilor, popor de sine stătător și în drept d'a sta pe picior de cea mai perfectă egalitate cu marele popor rus; de îndată însă ce se vedură cu totul scă-

pați de leul din scorborile Plevnei, după ce'l vedură legat, fericat și trimes spre greul drum al robiei, iar culcușul lui sfărâmat, atunci ca prin minune nisce scrupule de un ortodocsim ce mirosea cât de colo a nerecunoștință, începu să coperindă pe Ruși, să-i facă să'și aducă aminte că noi eram încă vasali Turcilor, și că ca atari nu mai puteam să mergem înaintea alături de trupele imperiale devenite victorioase prin jertfele și ostenelele noastre, ei trebuia să ne înturnăm iarăși la Vidin de unde am plecat pe la August spre a'î scăpa de pierdere, ca ajungînd acolo să reîncepem a ne sfădi iarăși cu I-zet pașa.

Căderea Plevnei făcu pe conducătorii armatei și ai politicii ruse să'și aducă aminte iarăși de vechile lor apucături, de vechile lor îngâmări și de vechea lor porniri spre ingratitude. Nu mai avéu nevoie de Români, negrul își făcuse datoria, trebuia dar să plece mai înainte d'a fi isgonit; fie-care trebuia să'și cunoscă lungul nasului și să'și ocupe locul potrivit mutrei sale.

Armata de vest nu mai avea nici o rațiune d'a mai-exista în vechia sa formațiune, trebuia dar să fie disolvată; alianța romano-rusă își îndeplinise misiunea sa mîntuitoare, furnica reușise să scape din laț pe leu, trebuia dar desființată. M. S. Domnul nostru își veduse planul de război adus la îndeplinire punct cu punct în totă întregimea sa, putea deci să fie descărcat de greoa sarcină de comandant suprem al trupelor ruso române cere făcuse atăta sânge rău generalului Curopatkin și tuturor compatrioților lui; asemeni și Români, după ce'î scăpase cu prețul atător jertfe, trebuia să plece spre casă ca să'și vadă de grijă și nevoi, iar Rușii trebuia să sbore ca nisce vulturi ce erau spre victorie, spre încoronarea triumfului lor și spre nimicirea dușmanului învins prin cooperarea Românilor. Cel mic trebuia să reintre în umilita sa obscuritate, și cel mare să mîergă să'și încoroneze fruntea cu laurii dobândiți de alții. Așa a fost omenirea de când e lumea, tot așa și recunoștința sa de când e pămîntul; nu se putea ca tocmai Rușii care nici o dată n'aun cădut în păcatul d'a fi recunoscători să facă excepție.

De îndată ce se strică vremea, începu să ningă și viscolul începu să amenințe drumurile cu întreruperi, ca să nu fie blocat în Bulgaria și silit să stea acolo până la desghețul zăpezii și la restabilirea comunicației, M. S. Țarul Alexandru II, sătul până peste gât de campanie în Bulgaria, de traiu în Gorni Studen și Poradim și de strimtorare prin căsuțele Bulgarilor lipsite de cea mai elementară comoditate, se hotărî să părăsescă câmpul de luptă și să pornescă în grabă spre Pirgos, ca de acolo, după ce va traversa Dunărea, să se îndrepteze spre București, apoi să pornescă spre Iassi, să trecă în Rusia pe la Ungheni și după aceea să meargă întins spre Petersburg, spre reședința sa, ca să se îndulcescă iarăși de traiul cel bun și de confort și comoditate.

Ca să aducă la îndeplinire acest plan alcătuit numai în câteva ore, după o noapte întrégă de viscol și de ninsore, Țarul în ziua de 2 Decembre trecu în revistă pentru ultima dată trupele aliate în număr numai de 20000 soldați, pe câmpia dintre Plevna și Etropol, renunțând d'a mai face inspecția specială a trupelor române care avea să aibă loc chiar într'acea zi, din cauza lipsei de timp; după aceea își luă rămas bun de la marele Duce Nicolae și de la M. S. Domnitorul, pe care 'l sărută cu transport, și cărora le conferi în ajun: la unul crucea Sf. George de prima clasă, și la cel alt marea cruce a ordinului Sf. Andrei cu medalion și spade, precum și de la toți comandanții Ruși și Români, și în ziua de 3 Decembre porni din Poradim spre cuartierul general al marelui Duce moșcenitor, de la care asemenea își luă rămas bun în ziua de 4 Decembre. De la Pirogos trecu Dunărea pe la Petroșani, luă trenul la Fetesci, porni spre București și ajungînd aci, fu priimit la gară cu mare entuziasm de Bucuresceni și fu condus la palat de M. Sa Dómna noastră, prin stradele Capitalei splendid decorate. După ce ajunsese și priiși la Palat împreună cu M. S. Dómna, apoi pe sêră plecă din București, merse cu trenul tótă noptea și a doua zi eși din România pe la Ungheni, și, părăsind teritoriul ospitalier al Țerii noastre, adresă M. Sale Dómnei o depeșe de mulțumire pentru ospitalitatea priimită.

Maî nainte d'a pleca împăratul, învingătorii își împărțiră prădile de război. Cu acea ocazie Rușii își dătură pe față dărnicia lor, dindu-ne ca parte de câștig un număr indestul de mare de prizonieri, adică vr'o 10.000 de gurî de hrănit, iar cînd fu la stégurî, tunurî, puscî, carabine, săbiî, munițiuni de război, precum și alte prădi, atunci se schimbară lucrurile, Rușii se arătară cât se pôte de sgirciți, chiar calici și nedrepti, și se grăbiră să ne facă o parte cât se pôte de meschină și în disproporțiune cu partea ce am luat la muncă și la sacrificiile ce am făcut. Din nenorocire pentru ei M. S. Domnul care pân'atunci fusese cât se pôte de îngăduitor și de culant, de astă dată deveni intransigent, ne apără cu multă căldură drepturile, aduse reclamațiunea sa până la Împăratul, și nu se lăsă până ce nu dobândi pentru Țera sa drepturile ce i se cuvenea și trofee ce merita.

După ce se lichidă în principiu cu bine și spre mulțumirea tuturor acest incident, pe cînd împărțirea încă continua, avu loc un mare consiliu de război în Poradim, sub președința Împăratului, și se desbătu în lung și amănunt întréaga sortă a viitorului război. Maî întăiu se decretă desființarea armatei de vest ca una ce, după capitularea Plevnei, devenise inutilă; tot de o dată fu descărcat M. Sale Domnitorul nostru de sarcina de comandant al ei, fără ca M. Sa să opue vre-o obiecțiune; după aceea M. Sa ceru ca brava noastră armată să continue d'a lua parte alături de aliata sa în viitórele lupte, d'a înfrunta împreună tóte primejdiile, d'a se învrednici de gloria tuturor triumfurilor și d'a fi alături până la încheierea păcii, pe care vor subscri-o împreună. La acéstă propunere Marele Duce Nicolae opuse o rezistență vie și o respinse cu cea maî brutală energie.

El spuse că numai Rusia a luat în mână sânta cauză a drepturilor creștinilor apăsăți din orient, numai ea a sărit în ajutorul lor pentru aî apăra, numai ea a declarat război Turciei și numai ea avea drept să săvârșescă opera începută, să zdrobescă cu totul pe inimicul învins, să culégă fructele unor sacrificii atât de mari și să dicteze condițiile sale la încheierea păcii fără participarea nimănuî. Cât privesce pe România care a intrat în război numai pentru ca să și apere teritoriul și

să-și cucerească independența pe câmpul de onoare, ea trebuie să se mărginească a sta tot pe acest teren care se potrivea mai bine ca orî care cu situațiunea sa care oficial era încă de stat vasal Turciei, care sa revoltat contra suzeranului său spre a scutura jugul ce-i apăsa grumajii, și d'a continua și d'aci înainte să-și apere teritoriul, puind în cea mai deplină siguranță litoralul Dunărei care încetase d'a mai fi apărat de trupele rusești.

Vedînd că nu era chip să înduplece pe Ruși ca să ia altă atitudine față de noi, M. S. Domnitorul, ca să evite chiar urma de neînțelegeri, ne cum de conflict, fu nevoit să priimască viitorul sortă ce se prepara armatei sale de nerecunoscătorii săi aliați, și depuse în mîna Mareluî Duce comanda ce exercitase pîn'atunci, fără supărare și fără părere de rău, și se retrase din consiliul de război fără să se arate cît de puțin contrariat.

Într'aceiași zi, după ce se termină marele consiliu de război, mersese la Bogot unde era Marele Duce Nicolae, și după ce-i făcu o vizită de rămas bun, adresă trupelor rusești următorul ordin de zi:

«Ofițeri și soldați,

«Perseverența și eroicile vîstre silințe au fost încununete de izbîndă. Plevna această pozițiune din care inamicul credea că a făcut o cetate neînvinsă, de unde va putea opri mersul victorios al Majestății Sale Țarului, Plevna, care a costat fa-langelor creștine atîta sînge generos, a cădut.

«Ținta pentru care fusese constituită armata de impresurare, a cărei comandă M. S. Împăratul Mi-a făcut onoarea a mi-o oferi, fiind atins, Eu vin prin prezentul ordin de zi a lua ziua bună de la frumoșele trupe imperiale ce am comandat împreună cu trupele mele române, și a mulțumi tuturor gradelor, de la general pînă la soldat, pentru concursul ce mi-au dat, pentru devotamentul simpatice cu care fie-care m'a secondat.

«Am combătut sub ochii Augustului vostru împărat și cavalerescului vostru comandant Șef, A. S. I. Marele Duce Nicolae,

care a vădut eroismul ce ați desfășurat; nu mai este dar trebuință a vă face eu laude.

« Exemplul de vitejie și de cele mai înalte calități militare pentru tinerele mele trupe române, care au făcut împreună cu voi primele lor arme, glorioasa armată imperială și armata mea au stabilit între dănsese nedestructibile legături de afecțiune. Sper că veți păstra în tot-d'a-una Românilor, fraților voștri de arme, aceiași amintire cordială ce dănsii vor păstra pentru voi.

Despărțindu-mă astă-dî cu vii regrete, de comanda ce am exercitat asupra voastră, și luîndu-mi ziua bună de la voi, fac urări sincere ca în gloriosele lupte ce veți mai avea a susține pentru sfînta cauză ce apărăm împreună, să repurtați isbânde tot atît de strălucite ca acela ce vitejia voastră a cîștigat pîn'aci.

« Înainte de a ne despărți, să ne unim dar încă o dată în acel strigăt de bucurie, pe care inima voastră îl exprimă cu atăta credință:

« Trăiască Majestatea sa Țarul.

« Dat în Poradim la 1 Decembre 1877. »

Carol.

« Comandantul armatei de împresurare a Plevnei.

După ce avu loc această serbare mișcătoare, acest rămas bun de la foști amici și subalterni devotați, M. S. strânse pe rând mîna la fie-care oficer superior, începînd cu generalul Todleben, și după aceea se reînturnă la Poradim. Ajungînd acolo întîmpină o plăcută și atingătoare surprisă: i se înmănă din partea Țarului o cutie ce conținea însemnele de mare cruce a ordinului Sf. Andrei împodobit cu spade, precum și o scrisoare scrisă și subscrisă de propria sa mîna în coprinderea următoare :

« *Alteței sale Principelui României.*

« După o rezistență de cincî luni, silințele combinate ale trupelor noastre aliate au fost încununete cu un deplin succes.

«Armata lui Osman paşa a depus armele și Plevna a căzut.

«Dorind a consfinți amintirea acestei strălucite isbânde și partea ce Alteța Văastră a luat personal la dînsa, Îmi fac o plăcere de a conferi cu această ocaziune Alteței Văstre ordinul meu Sf. Andrei împodobit cu spade.

«Rog pe Alteța Văastră a primi însemnele acestui ordin ca o mărturie a sincerei mele afecțiuni, a cărei încredințare v'o reînoesc.

«Alexandru».

A doua zi 2 Decembrie avu loc marea revistă dintre Plevna și Etropol în prezența Împăratului, la care luă parte 20.000 oșteni trupe de elită, între care și o parte din trupele romine, și după revistă M. S. își strânse oștenii în jurul său pe aceiași cimpie, și cu o voce mișcata și vibrindă de emoțiune, rosti următorul ordin de zi.

«Ostași,

«Străduințele văstre, nobilele și eroicile suferințe ce ați îndurat, sacrificiile generose ce ați făcut cu singele și cu viața voastră, toate acestea au fost răsplătite și încununate în ziua în care îngrozitoră Plevna a căzut înaintea vitejiei văstre, în ziua în care cea mai frumoasă oște a Sultanului, cel mai ilustru și brav general al său, Osman biruitorul, au fost biruiți și au depus armele înaintea voastră și a fraților voștri de glorie, soldații Majestății sale Imperatorul Rusiei.

«Povestea faptelor mărețe ale trecutului, voi ați îmbogățit-o cu povestea faptelor nu mai puțin mari ce ați săvârșit, și cartea veacurilor va păstra, pe neștersele ei foi, numele acestor fapte alături de numele vostru.

«În curînd vă veți întorce în țară, purtînd fie-care scris pe pieptul său virtutea sa de oștén și devotamentul său pentru patrie: crucea «*Trecerei Dunărei*» și medalia «*Apărătorilor independenței României*». Atunci când veți ajunge la căminele văstre, în orașele, satele și cătunele în care v'ați născut, veți spune părinților, fraților și rudelor văstre, ce ați făcut pentru țară. Bătrânii vă vor asculta amintindu-și de vremele de

mărire ale n mului rom nesc, de care din mo i str mo i a i au it; tinerii vor vedea în voi exemplul  nsufle it al datoriei lor viitoare, iar m re a figură a României va privi mindr   i linnicit , că vecinică  i va fi via a pe c t va avea fiu cu inimi calde  i bra e vajnice ca ale v stre.

 n numele țarei Domnul  i căpetenia v str  v  mulțumesc  i vă d  fie-căruia din voi sufletésca  mbr  sare a vitejilor.

 Dat în Poradim  n 2 Decembre 1877.

«Carol»

După plecarea împăratului, se s v r i în cuartierul dividiunei a doua română un tedeum de mul umire în prezența M. S. Domnitorului,  i tot într'aceia i  i plecă spre Rom nia pe un timp posomorit  i rece, dar relativ bun  i suportabil primul convoi de prizonieri turci cuveniți ca pradă României, care porniră pe jos, dar în etape scurte, spre Dunăre sub conducerea călărașilor trupelor rom ne de t te armele  i a c tor-va regimente de doroban i.

Într'aceia i  i Divi ia IV fu desconc ntr ; cea mai mare parte din ea fu trimisă pe la căminele p rintesci ca să se reforme e  i să  i umple golurile cu trupe prospete; iar o parte, regimentele ce nu intrase în foc  i nu se trudise prea mult, fusese trimise spre malurile Dunărei ca să  ie garnisona la Olteni a  i C l ra i, localit i strategice de mare importan , dar care fusese abandonate de Ruși. Tot o dată fusese desconc ntrat  i regimentul al XIII-lea de doroban i care luase parte vitej sc  la prima încăerare ce avusese loc în ziua de 27 August, de  i el de cur nd fusese incorporat în Div. III. Toți ace i solda i plec nd spre noua lor destinațiune fusese  ns rcina i cu paza c te unui deta iament de prizonieri Turci.

Prisonierii Turci în România.

Numărul prizonierilor căduți în mânele biruitorilor fu covârșitor de mare; el întrecu ori-ce prevedere și găsi neîndesulătoare ori-ce preparativă. Numai Românii avéu să escorteze și să interneze în țără peste 10,000 de suflete. Regimente întregi fură detașate de corpurile de operațiune și mai cu sémă din călărași și din a patra diviđiune de infanterie ce se hotărise a se reinturna în țără, fiind cea mai slăbită de efectele răsboiului; lor li se încredință sarcina de a'i conduce la locurile de adăpostire. În locul lor contingentul de recruți al anului 1878 fu trimis în grabă ca să umple acele largi goluri. Prizonierii, aceste nenorocite victime ale neînduratelor legi ale răsboiului, fură apucate pe drum de viscolul care începu în nóptea dintre 6 și 7 Decembre, după ce trecuse Dunărea și apucase d'a eși din Turnu Măgurele, pe lucia câmpie dintre acel orașiū și Alexandria. Acest viscol însoțit fiind de o zăpadă peste măsură de mare și urmată de un ger cumplit, fu funest bieților prizonieri care în majoritate, fiind originarii din Asia mică, nu erau deprinși cu frigul nostru. El fiind extra-ordinar de aspru îngheță, întroeni și ucise mai multe sute dintr'acești nenorociți, în majoritate acoperiți cu trențe, și zăpada servi la mulți drept giulgiu și mormint. Acest viscol fu fatal și călărașilor, și dorobanților noștri, căci mulți din ei, fiind ușor îmbrăcați, rebegiră, se îmbolnăviră și chiar muriră. Turcii câți scăpase cu viață găsiră în Bucuresci unde sosiră cu chiū

cu vai, după mai multe țile de înotat prin zăpadă, o primire simpatică și bine voitore pe care mult timp o pomeniră ei cu recunoștință după reînturnarea pe la căminele lor. Asemeni și pașialele și oficerii lor cari în multe ocazii își manifestară satisfacțiunea și recunoștința prin viu graiu și prin scris.

În ceia ce privesce pe oficerii prizonieri, un oficer român ați pensionar care a luat parte ca comandant al escorteii unui convoi de turci, ajungând la Turnu Măgurele, după ce mănăca ce putu, se duse seara la o cafenea ca să se întâlnească cu camarazii săi și să mai afle noutăți. Ajungând la una din ele care era situată pe strada principală, intră în într-o și o găsi plină de lume. Între consumatori se aflau și câți-va oficeri turci, între care și un oficer de vârstă mijlocie, scund la statură, oches la față și cu bărbia înconjurată cu o barbă mică și cam căruntă. Acest oficer făcea parte din convoiul său și deja făcuse cunoscință cu dânsul și schimbase mai multe vorbe pe drumul dintre Plevna și Nicopole.

Ofițerul cum îl vedu părăsi locul ce-l ocupa în fundul cafelelei se aședă la masa la care se aședase oficerul român, îi dătu seară bună, îi strânse mâna și apoi îi dîse în mod confidențial, într-o franțuzescă stricată și întreruptă de pause și răs-gândiri ca să găsească frasa și expresiunile cele mai nimerite:

— Am să vă fac o destăinuire și o rugăciune; te rog să nu te superi și dacă poți să mă ajuți.

— Ai nevoie de bani? întrebă oficerul român; am ordine să dau oficerilor ore-care înlesniri potrivit mijloacelor ce mi s'au pus la dispoziție.

— Am și n'am, răspunse oficerul cu ore-care sfială; într'adevăr bani romănesci sau orî-ce fel de monedă de metal n'am, dar am un cal bun curat arăpesc cu care am făcut campania în gradul meu de major, și ași vrea să-l vînd.

— Nu te povățuesc să faci o asemenea greșelă pentru două motive cu totul deosebite: mai întâiu pentru că nu vei găsi aici un preț bun pentru calul D-tale care, fiind arăpesc, trebuie să coste mult, și al doilea că ai nevoie de el ca să te porțe în spinare pe acest viscol cumplit și să te ducă până la București

care nu e la o palmă de loc. Lasă mai bine calul în mâna cui îl are și primesce de la mine puținul ce ți dau, cu care poți ajunge bine rău până la București, unde vei găsi mușterii mulți și preț bun. După ce vorbi ast-fel puse în mâna Turcului vr'o doi trei poli imperiali.

— Vești că . . . murmură Turcul după ce priimi banii și mulțumi Românului, calului îi trebuie de mâncare pe drum.

— Lasă că ți dau eu o dășagă plină cu grăunțe, și cât despre fin, găsesci pe drum pe la hanuri cu un preț nu tocmai mare.

— Mai ași avea să ți spuți ceva, adaoase Turcul după o mică stânjenire.

— Spune tot ce ai de spus fără nici o sfială, răspunse oficerul român.

— Eu ași avea un număr ore-care de caimele cu curs legal în Turcia; nu știu dacă ași prinde ceva pe ele în România.

— Să mergem la un zaraf până e deschis ca să încercăm.

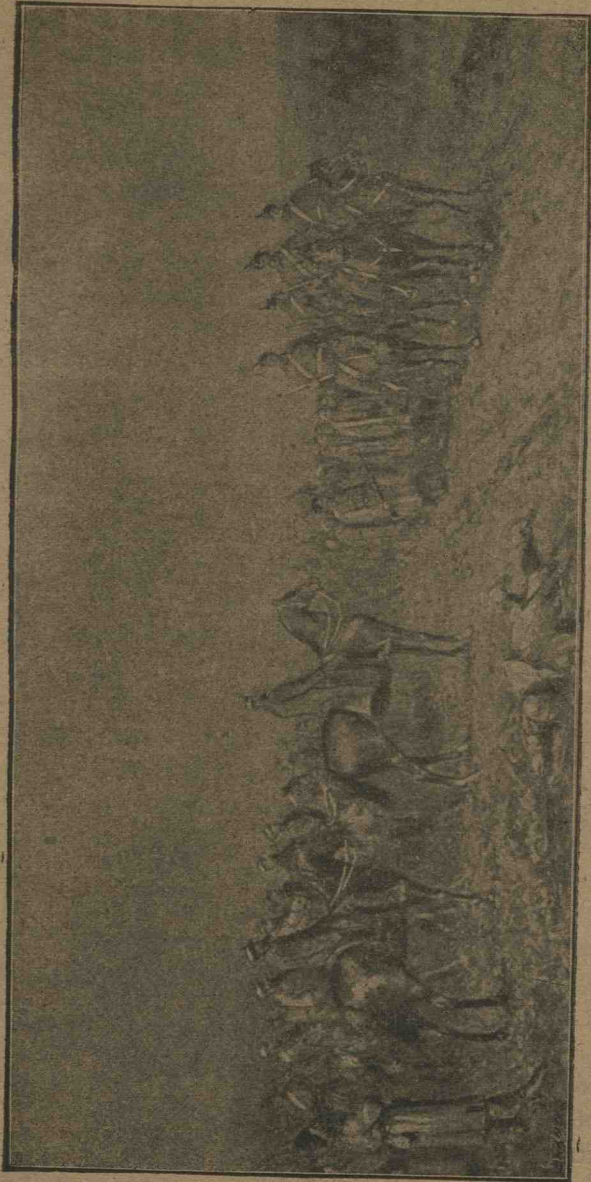
— Nu e grabă tocmai astă-seră; putem să amânăm pentru mâne diminéță.

— Nu se póte; noi mâne plecăm mai nainte d'a se deschide prăvăliile; să mergem mai bine astă-seră că e încă de vreme și găsim prăvăliile deschise. Chiar la o palmă de loc d'aci e un zaraf ovreiu care se ocupă tocmai cu schimbul.

— Da că e așa și ții cu ori-ce preț să mă îndatorezi să plecăm.

Sau dus și, vorba oficerului nostru, n'aũ mers prea departe și aũ dat de un zaraf care a examinat pe rind toate caimelele, le-a găsit bune și investite cu controlul băncei otomane, pe care aũ prins vr'o două miș de lei. Vădându-se cu atâtea bani Turcul a prins curagiũ, a innapoiat Românului banii ce'l imprmutase și l'a poffit la otelul la care erau trași amândoi ca, contrariũ prescripției coranului, să bea împreună în sănătatea cunoscinței ce aũ făcut o butelie cu șampanie.

Cu paharul în mână limbele se deslégă, amicitiele se fac mai intime și omul devine mai îngăduitor. Sub influența vinului oficerul român a acordat celui turc voia d'a merge singur și fără de escortă de la Turnu Măgurele la București pe ori-ce

Plecarea prizonierilor Turci spre România în ziua de 4 Decembrie 1877 după capitularea Plevnei

drum va alege, după ce va jura pe onoare că nu va fugi, nu va merge alt unde-va ci direct la Costesci călare pe calul său și de acolo cu trenul până la București, unde ajungând să se ducă direct la comanduire. Acastă permisiune a fost dată, în urma ordinelor superioare primite, tuturor oficerilor turci prizonieri la Români care s'au jurat pe onoare că vor merge singuri la București.

Maiorul turc îi mulțumi cu recunoștință și apoi, după ce mai stătu cât-va la indoială, dișe:

— Iartă-mă că de frică d'a păți ceva nu ți-am spus tot; acum însă când trebuie să ne despărțim sunt nevoit să'ți destăinuesc și să'ți dau pe față tot secretul inimei mele.

— Spune ce ai de spus cu siguranță că nu vei păți nimic din parte-mi, și fii sigur că tainele ce'mi vei descoperi vor fi păstrate cu scumpătate.

— Acum nu mai am nici o indoială, sunt incredințat că am a face cu un om de onoare și cu caracter cavaleresc.

— Îți mulțumesc de compliment.

— Iată ce taină am să'ți incredințez; eu nu sunt prizonier al Românilor ci al Rușilor.

— Ei! așa; cum se poate?

— De și am fost trecut în listele lor, to'uși la plecare m'am amestecat cu prizonierii destinați Românilor, și în loc d'a merge spre Zimnicea, am plecat spre Nicopole.

— Aida de! scii că e grósă de tot? și pentru care motiv?

— Să ți-l spuî. Eu mai întâiî am servit mult timp în armata din Asia; am stat vr'o trei ani în garnisóna din Ardahan, am trecut de mai multe ori în Circasia rusescă și o dată am avut ore-care neînțelegere cu autoritățile Țarului. Aceste neînțelegeri au fost atât de grave în cât, dacă așa încăpea pe mânele Rușilor și m'ar recunoșce, de sigur ei m'ar omori, calcând în picioare toate legile de ocrotire de care se bucură prizonierii. Sunt încă ténăr; am nevastă și copii mici pe care 'i iubesc; pentru dragostea lor țiîu la viață; iată pentru ce am fugit de la Ruși și am venit la Români.

— Ce motive te-a făcut să aibî mai multă încredere în noi?

— Să'ți spui, te rog însă să nu intri la bănuială că vrîu să vî fac laude pentru că m'am dat în mânele vîstre. În timpul rîsboiului cu Serbiî din 1876 am stat mai mult timp în Vidin tot sub comanda lui Osman Pașa, și stînd acolo am trecut de mai multe ori la Calafat și am făcut cunoscința cu mai mulți ofițeri și funcționari civili Romîni, și nu știu cum și de ce, m'am simțit mai mult atras cître ei de cît cître ori-care alți streini. Se vede că mî-a plăcut caracterul vostru: vesel, sglobiî, franc, leal și ne dușmănos, care fără să vrei îți inspiră încredere. Să vede iarăși că v'am găsit mai apropiatî la fire cu noi Turcii de cît toți veciniî voștri de origină slavă care nu sîmănă de loc cu voi; se vede în sfîrșit că între voi și noi e mai multă afinitate de însușiri sufletesci, de calitatî omenesci și de virtuți patriareale care fac podoba inimelor adevăraților orientali.

— Așa e, ai dreptate, te cred, cu deosebire numai că Romînul e brazdă mai veselă, mai puțin sanchie și îndărătnică ca Turcul; dar acuma ce e de făcut? cum dregem lucrurile?

— Eî nu știu nimic; știu numai că am făcut'o și nu pot s'o mai desfac; dacă mî iubesci și vrei să mî scapi de o mîrte sigură, fă ce-oî sci și cum te-oî pricepe ca să mî scoți de încurcatură și să mî scapi de Ruși că mă omîră.

— Dacă ar fi murit măcar un singur ofițer dintre Turcii făcuți prizonierî de noi de la 28 Noembre și pîn'acum tot ar mai merge; cu o minciună scăpăm de încurcatură.

— A murit unul de tiphos chiar a doua di după capitulare, dar era numai căpitan.

— Nu face nimic; a apucat încăi să fie trecut în lista prizonierilor?

— Da; tocmai pe sub sîră a murit.

— Atuncea bravo; o să ieî de o cam dată numele și gradul lui, o să figureî sub acel nume în tabele pînă la București, și acolo colonel Budiștenu care e însărcinat cu îngrijirea prizonierilor dreghe el lucrurile cum scie. Cum te chiamă pe D-ta și cum chema pe oficerul mort?

— Pe mine mă chiamă Halmec aga, iar pe cel mort Ahmed efendi.

— Halmec, Achmed cam tot una e; lasă că potrivesc eu lucrurile; mă duc să scriu o epistolă colonelului prin care o să'l rog să facă cum o sci mai bine, această epistolă o vei duce chiar D-ta în Bucuresci și o vei da colonelului care știe că nu mă va refuza, ci va potrivi el lucrurile de minune. La revedere, asceaptă-mă.

Peste un quart de oră oficerul se întornă cu scrisoarea făcută gata, pe care o citi lui Halmec, și după aceea o băgă în plic și o pecetlui; apoi duse:

— Iată-o, du-o și să'ți fie cu noroc.

— Amice, răspuse Turcul strângându-i mâna cu emoțiune, mi-ai făcut un serviciu pe care nici un frate bun nu l'ar fi făcut; îți mulțumesc, și ca să'mi exprim întrăga mea recunoștință, te rog priimește ca dar și suvenir din parte-mi calul meu arăpesc.

— Mă iartă că sunt silit sa refuz: mai întâiu pentru că calul îți trebuie ca să te duci cu el până la Costesci, căci p'asemenea vreme rea și frământată de împrejurări, trăsuri nu se găsesc. În al doilea rînd nu e permis unui comandant de escortă nici să cumpere nici să ia în dar ce-va de la vre-un prizonier ce este încredințat.

— Dacă e așa, prin ce chip să mă plătesc eu de așa mare bine facere?

— Printr'o amiciție sinceră și durabilă.

— Vei avea-o cât voi trăi, strigă Turcul strîngînd cu căldură mâna Românului în mânele sale și lipind'o de pieptul său.

A doua zi de dimineță cei doi călători plecară: unul spre Costesci și altul spre Alexandria, și pe drum fură apucați de viscol, de ger, de întroenire și de grósnică nenorocire care costă viața a un mare număr de prizonieri, din care unii muriră de ger, alții de tiphosul ai căruî germenii îi contractase încă de la Plevna, și alții de desintherie. Acel viscol a causat Turcilor și Românilor un rău mai mare chiar de cât răsboiul, căci i-a apucat pe câmpia lucie departe de ori-ce adăpost.

Din cauza acestei urgii D-șeesci care țină mai fără contenire o săptămână, drumul de la Turnu și până la Bucuresci fu făcut aproape în trei săptămâni, căci de îndată ce răsbiră până la un sat, convoiurile fură nevoite să se oprască într'insul și să stea în gazdă pe la țărani până ce încetă din viscolit.

De îndată ce ajunsese în Bucuresci și duse pe prizonieri în cazarma Alexandria în care 'i cantonă fiind golă de soldați, oficerul nostru se duse la comanduire ca să 'și depue raportul în mânele colonelului Budiștenu. Pe când vorbea cu șeful său și 'i istorisea peripețiile lungilor și grelelor etape ce făcuse, oficerul se pomeni cu două mâni că 'l apucă pe la spate și 'i acopere ochii cu palmele.

— Cine ești? esclamă el silindu-se să scape din strânsore.

— Ghicesce, răspunse colonel Budiștenu râzind.

— Nu pociu, nu știu, răspunse el sbătându-se.

— E Halmec Aga, e amicul tău recunoscător, răspunse tot în franțuzesce Turcul lăsându 'i ochii liberi și strângându 'i mâna cu afecțiune.

— A! ai sosit? esclamă Românul vesel.

— Da, și încă de mult; dar câte am pățit numai Alah scie! m'am troenit cu tren cu tot și mai să mor de fome și de frig. Nici în Caucaș n'am pomenit așa iarnă grea.

— Dar cu Achmed ce ai făcut?

— Bine, pace, am regulat eu cum am știut mai bine, răspunse colonelul Budișteanu; am trimis Rușilor în locu 'i pe alt oficer care n'avea tot aceleași motive ca să se témă de Ruși.

— Imi pare bine; ei acum ce ne facem? șise ofițerul adresându-se Turcului.

— Dacă vrei ai să ne plimbăm prin oraș ca să cunosc și eu Bucuresciul vostru, și pe sub séră să mergem unde-va la un birt mai mare ca să prânșim ceva mai ales.

Voia i se făcu, luară o sanie, că era încă zăpadă, se plimbară pretutindenți până ce se săturară și apoi pe sub séră merse la Hugues care pe atunci era în vogă, unde mâncară tol ce bucătăria franceză a avut mai ales. După aceia merse la tétu unde se juca operetă franceză de către trupa D-nei Keller, și apoi

merse să supețe la Slavri în dosul Pasagiului unde cântău canțonete cam decoltate o trupă compusă din tóte națiunile. Acolo, fiind cu paharul plin cu bere în mâna, Halmec propuse oficerului ca, după încheerea păcii, să mérgă la Constantino-pole, să traga drept la locuința sa, care e un palat frumușel și spațios pe malurile Bosforului, și să stea la el pe bere și pe mâncare o lună încheiată, ca să aibă prilej d'a se răsplăti pentru tot binele ce 'i a făcut. Oficerul i-a promis, dar din diferite împrejurări neprevăzute nu s'a putut ține de făgăduiala dată. De atunci încoace ei s'aũ mai întâlnit de mai multe ori și aũ mai făcut încă câte-va petreceri împreună, dar în restimpuri, căci serviciul ce era ținut să îndeplinescă oficerul român îl făcea să facă cam des drumul între Bucuresci și Turnu mai mult pe drumul de poște călare de cât cu drumul de fier. Asemenea strapațe des repetate l'a silit să facă Bobotéza din 6 Ianuarie 1878 în Turnu unde, plin de mirare, a văduț că sfințirea apelor s'a făcut într'o capelă dezăpadă artistic tăiată într'un mare bloc, construită de Ruși, cu ferestre și uși fórte elegant croite, cu timplă de ghiață sculptată cu mare măestrie, și cu cristelniță în care s'a sfințit apa tăiată într'un mare bloc de ghiață scos din Dunăre peste care trecéu săniele.

Înturnându-se după o asemenea călătorie prin luna Aprilie și mergând la comanduire, cum îl vědu colonel Budișteanu îi dise :

— Dute fuga la poliție și spune să pregătéscă doué paspórté, unul pentru Edhem pașa și altul pentru Halmec pașa, care es din țéră prin Verciorova spre a se întórce în Turcia prin Triest.

— Mi se pare că ați făcut o greșélă, D-le colonel, replică oficerul salutînd, Halmec e aga și Major ar nu pașe adică general.

— Fă cum îți zic, căci cel ce greșesce ești D-ta iar nu eũ, răspunse colonelul cu impaciență; Halmec e pașe și general iar nu major și aga.

— Mě iartă scumpe amice că exigénțe superioare voinței mele m'aũ silit să te mint până acum, dise Turcul eșînd dintr'o cameră vecină cu ambele mîni înlînse în mod rugător și purtând o uniformă acoperită cu fireturi care erau cusute pretu-

tindenii, fiind îmbrăcat în uniforma de mare paradă, căci se înturnase de la palat unde fusese priimit împreună cu camaradul său Edhem paşa în audienţă de congediu de către M. Sa Voda, căci fusese autorisat să se reîntórne în Turcia înaintea celor alţi prizonieri, spre a prepara terenul viitoareii repatrierii a celor alţi care nu întârzie mult timp.

— Ce v'a făcut să mă induceţi în eróre? exclamă oficerul român cu amărăciune.

— Frica şi prudenţa, răspuse el; am comandat în timpul campaniei o parte din redutele, precum şi lagărul întărit din naintea Plevnei şi din facia voastră a Românilor, am fost ajutorul lui Adil Paşa, şi, drept să'ţi spuî, mai nainte d'a vă cunosc cum vă cunosc acum, mă temeam să nu mă apucaţi la răspundere pentru tot sângele fraţilor voştri versat prin conlurarea mea.

— Ei acum ce mai diceţi?

— Nu zic alta de cât că atât eü cât şi compatrioţii mei mari şi mici, oficeri şi soldaţi, ducem cu noi cea mai dulce amintire şi cea mai caldă recunoscinţă pentru purtarea voastră blândă, umană, simpatică şi cavalerescă cu care ne-aţi priimit şi tratat în tot timpul în care am avut privilegiul să stăm între voi.

Când s'aü despărţit la gară unul de altul amendoii oficerii, până mai de unădi inimiçi de mörle, s'aü îmbrăţişat plîngînd.

Ast-fel aü sciut Româniî să plătêscă prin tratamentul uman ce aü făcut prizonierilor turei, sălbătăciele şi neumanităţile comise de comandantul lor, sərbătoritul Osman paşa în jurul Plevnei. Acest mare eroü, pe care chiar Româniî l'aü sərbătorit, când a trecut prin Bucuresei, în timpul celor trei atacuri ce'i dăduse Româniî, a avut privilegiul să facă peste 300 prizonieri dintr'aî noştri, iar la capitularea Plevnei n'a lăsat în viaţă pe nici unul, ci s'a îndurat să calce convenţia din Geneva subscrisă de guvernul otoman şi să'î ucigă pe toţi pe când se găsêu în mânele sale lipsiţi de orî-ce mijloc de apărare.

Acastă barbarie revoltătore şi neumană e confirmată prin nota D-lui M. Kogalniceanu trimisă semnatarilor convenţiei pentru protejarea răniţilor şi a prizonierilor, care se termină

prin următoarele rinduri: «O nouă dovadă a felului în care armata otomană face războiul și respectă convențiunea de la Geneva, a fost dată Europei civilizate cu ocaziunea luării Plevnei. Nu s'a găsit acolo nici un soldat român prizonier sau rănit în momentul capitulării lui Osman pașa, cu toată asigurarea dată de acesta Porții, că peste 300 de soldați Români erau în mânele sale. Vă rog să faceți cunoscut aceste fapte guvernului pe lângă care sînteți acreditat».

Modul predării prizonierilor în stăpânirea guvernului turc este descris în partea V-a a acestei scrieri; el a fost mai mult ca uman și înlesnitor pentru cei suferinși și nedreptățiți de sortă, însă drept recunoștință guvernul turc n'a plătit celui român nici mrcar costul întreținerii lor. Purtarea cea generoasă a Românilor cu acea ocazie e încă o dovadă ce nu se poate tăgădui că Româniți au obiceiul d'a răsplăti răul prin bine.

XIII

Despărțirea foștilor aliați.

Armata de vest care înconjurase Plevna fu disolvată în ziua de 7 Decembre, și în puterea viscolului celui mai cumplit porni Rușii, unii spre Șipca și alții spre Sofia, iar Românii unii, cei din Div. III spre Bucuresci escortând convoiurile de prizonieri, și cei din Div. I și IV spre Rachova ca de acolo să meargă pe șoseua după marginea Dunării spre Vidin. M. S. Domnitorul porni din Poradim în toiul viscolului și al gerului în ziua de 10 Decembre, după ce se urnise toate detașamentele trupelor ce fuseseră până atunci sub comanda Sa. Mai întâi M. Sa merse la Mecica să viziteze spitalele militare, și după aceea se îndreptă spre Dunăre în direcțiunea Bucurescilor. Ajungând la Muselim Selo. și ne mai putând străbate nămeții nici cu trăsura și nici cu sania, fu nevoit să iucalece pe cal și astfel ajunsese seara la Nicopole, unde mase noaptea. În ziua de 11 trecu în revistă trupele române din regimentul 10 de dorobanți ce țineau garnisona într'acea cetate, și după aceea trecu Dunărea pe bordul iactului Marelui Duce Alexe, căci Dunărea încă nu înghețase și podul peste marele fluviu devenise ne practicabil din cauza furiei viscolului. Ajungând la Turnu Măgurele M. S. fu priimit de toate autoritățile locale precum și de O. I. C. Brătianu primul ministru care în tot timpul războiului stătuse mai mult acolo, ca în calitatea sa de Ministru de război ad interim să îngrijescă de regulata aprovizionare a armatei. Cu totă dorința ce avea d'a porni înainte spre a ajunge cu o zi

mai curînd în Bucuresci, totuși din cauza viscolului care încă sufla cu putere, M. S. fu silit să măe în Turnu și să stea și a doua zi. În ziua de 12 Decembrie M. S. vizită tóte spitalele pentru răniți instalate acolo și întreținute de caritatea publică, în care servéu ca surori de caritate un mare număr de Dóme din înnalta societate română, și împărți la mai mulți răniți «Virtutea militară». Tot într'aceiași zi priimi de la Marele Duce Nicolae următórea scrisóre:

Bogot 12 Decembre 1877.

«Monsegniore.

«Operațiunile armatei ruso-române în contra Plevnei încununându-se cu un deplin și strălucit succes, trupele ce se află sub comanda A. V. vor priimi alte destinațiuni. M-am făcut o datorie d'a le mulțumi printr'un ordin de zi special, pe care am onórea a vi'l transmite pe lângă acésta împreună cu ordinul ce prescrie disolvarea armatei de împresurare.

«Strălucitele isbinđi obținute la Plevna sunt datorite în mare parte cooperațiunei vitezei armate române, precum și impulsiei ce trupele aliate priiméu de la comandantul lor imediat a cărei activitate, bravură și devotament la datoria sa de oștén, ele le admiraū și le imitaū. Am de o deosebită plăcere a exprima A. V. aceste simțimente și în același timp satisfacțiunea sinceră ce am resimțit, vedând frăția de arme între trupele rosiene și cele române, stabilind noi legături între ambele popóre.

«Sunt fericit că am putut prețui cu acésta ocasiune eminentele însușiri ce disting pe A. V. și vitéza armată română, și amintirea ce pururea voi păstra va fi adâncă și neștersă.

«Bine-voiți a priimi, Monsegniore, expresiunea simțimentelor de înnalță considerațiune și de cordială prietenie cu care am onóre a fi.

«Al Alteței Vóstre serenissime

«credincios amic

«*Nicolae*»

Iată prima din anexele pomenite într'acésta scrisóre :

«*Ordin de ȃi*

«Bogot 29 Noembre 1777.

«Viteji oŃteni ai Rusiei Ńi ai Romăniei.

«Cea de pe urmă silinȃă a duŃmanului s'a sfărămat în contra baionetelor corpului de grenadierii. Scierea căderei Plevnei Ńi a prinderii lui Osman cu întręga sa óste a străbătat deja peste țeri.

«Patru-ȃeci mii de prizonieri, între care 10 paŃi 128 ofițeri superiori Ńi 2000 ofițeri subalterni, 77 tunuri, arme, drapele, iată probele elocvente ale necomparabilei vóstre vitejii.

«Cel d'ânteiú oŃtén al Rusiei, mărtorul neobosit al valórei Ńi al ostenelelor vóstre, prea iubitul nostru suveran, a binevoit a'mi conferi însemnele ordinului marelui Ńi victoriosului martir, «Sf. George, clasa I.

«Nu mie, dar vouă datoresc acéstă supremă distincțiune militară ; ea vė va servi de mărturie că voi sunteți vitejii vitejilor.

«Vė mulțumesc eroilor ; vė mulțumesc pentru tot ce ați făcut deja. Urmați ast-fel, Ńi inimicul nostru de veci nu va uita spăimântătorul vostru strigăt de: ura !

«Acest ordin de ȃi se va citi tuturor companiilor, escadrónelor Ńi bateriilor.

«Generalul Ńef al armatei active, Inspector general al geniuului Ńi al întregii cavalerii.

«*Nicolae*»

Iată Ńi cel d'al doilea ordin de ȃi.

«*Ordin de ȃi pe trupele armatei active No. 248.*

«Cuartierul general de la Bogot 5 Decembrie 1877.

«Ținta corpului de împresurare a Plevnei fiind atinsă, acest corp va fi dizolvat. Trupele ce făceau parte dintr'insul Ńi ce au rămas sub Plevna vor forma sub imediata mea comandă reserva generală; pen-ru tóte cestiunile de serviciú, ele urmėză a se adresa la Marele Stat major al armatei.

«Prescriind dizolvarea corpului în cestiune, cred de a mea datorie a exprima sincera mea grațitudine Ńefului său, *Altețet*

Sale Serenisime Principelui Carol al României care, de la 17 August a comandat trupele aliate ce la început formau armata de Vest, iar mai pe urmă corpul de împresurare. Mulțumită unei activități excepționale Alteța sa a știut a stabili cea mai desăvârșită cohesiune între trupele rosieni și cele române, a le grupa într'un întreg omogen și a îndrepta toate silințele lor, conform prescrierilor mele, asupra scopului final ce a încununat așa de strălucit opera comună.

«Mulțumesc sincer și din inimă adjutantului pe lângă șeful acestui corp, Adjutantului General Tottleben, pentru neobosita activitate ce a depus întru a dirigea măsurile menite a asigura izbânda. Prin multă dibăcie, tărie și energie el a dirigeat împresurarea, ast-fel în cât totă oștea inamică a depus armele, cruțându-se trupelor noastre perderi nefolositoare.

«Mulțumesc asemenea sincer fostului Șef de Stat Major al corpului, Locotenentului General Prințului Imeritinski, pentru rinduiala exemplară și esactitudinea adusa întru transmiterea și îndeplinirea ordinelor și planurilor capului de împresurare și adjunctul său.

«Exprim sincera mea recunoștință comandantului trupelor române ale corpului de împresurare, Generalului Cernat, care a știut a face să pătrundă spiritul militar în trupe ce pentru prima oră luau parte la lupte, care a știut a le răsboi la toate ostenelile vieții militare în împrejurările cele mai grele, care a știut a împlini până la capăt întreaga sarcină ce i se încredințase.

«Mulțumesc din suflet tuturor comandanților de corpuri de armată, șefilor de diviziune, comandanților de brigadă și de regimente, tuturor oficerilor și subalternilor din corpul de împresurare, pentru ostenelile și lipsele îndurate întru împlinirea unei sarcini grele, pentru vitejia neînvingătoare față cu un dușman ce se lupta ca un desnădăjduit.

«Împăratul a fost martor la abnegațiunea voastră. El adesea v'a dat dovezi de a sa bună voință.

«V'am admirat în nenumărate ocaziuni și reînnoesc viú simțita și sincera mea grațitudine.

Generalul-Şef al armatei active, Inspector General al geniu-lui şi al întregii cavalerii.

«Nicolae».

Din citirea rîndurilor de mai sus reiese lămurit că Providența care în tot-d'a-una ne-a ocrotit și ne-a dus la liman bun și mîntuitor după o aprigă furtună și o mare primejdie, a potrivit lucrurile atât de bine în cât a silit pe cel mai îngâmfat nesocotitor al valorii oștenului român și pe cel mai aprig dușman al cooperării armatei române alături de cea rusescă, să recunoască și să manifeste de într'un ordin de dîi atât de solemn, că *armata română a sciut a împlini până la capăt întreaga sarcină ce i se încredințase*. Aceste puține și cumpătate laude ne-a răsburat pîntru toate clevetirile desprețuitoare ce Rușii au adresat oștenilor Români mai înainte d'a-î vedea la trébă și d'a le aprecia ispraba.

După ce se trimise la destinațiunea lor aceste ordine, generalul Tottleben, urmînd înnainte cu punerea în aplicare a planului prudent și puțin expunător de vieți omenesci conceput de M. S. Domnul nostru fu de părere să mai stea în Plevna pînă ce s'o astîmpăra viscolul, pînă s'o mai muia gerul care era de peste 25 grade sub zero, și pînă ce o aduna a provisionări mai multe, care să asigure într'un mod permanent întreținerea armatei la o depărtare prea mare de baza sa de a provisionare, căci nisce pericole imediate nu i se părea posibile nici din partea lui Soleiman Pașa care fugise de la Elena la Rasgrad cu grosul armatei sale, și de acolo pe mare la Burgas spre a se concentra în Rumelia pe valea Tungei, ceea ce Rușii încă nu sciaū, nici de la Veisel și Schefchet pașa care pădeau partea despre Senova a pasului Șipca, și nici de la Mehmed Ali care se hărțuia fără nici o ispravă cu fugosul Gurco prin găturile munților Baba și Arab Conac din gura micilor Balcani.

El fusese de părere să mai stea în Plevna măcar vr'o de ce saū cinci-spre-dece zile pînă s'o potoli viscolul, și pe urmă să impartă armata de care dispunea acolo în trei mari armate, din care una să pornescă spre micii Balcani în ajutorul lui Gurco ca să ia Sofia și Filipopole, alta să pornescă spre Șipca în ajutorul lui Radețki ca să forțeze acel pas și să se scobore în Ru-

melia, și a treia de rezervă, unde va fi și marele Duce să stea de o cam dată în Gabrova până ce se va deschide trecătorea Șipei și va deveni liberă intrarea în Rumelia. Planul era înțeles și prudent, dar marele Duce nu vru să-l priimască; el vrea acțiunea imediată, cu orî-ce sacrificiū și fără de nici o întârziere, și dătu ordin de urmare într'acest sens.

El vedea în părerea generalului Todleben un mare pericol pentru armata rusescă, pentru că printr'insa ar fi dat Turcilor un timp îndestulător ca să se desmeticescă, să se reculegă să se concentreze, să se organizeze și să se întărescă în pozițiunile de la Sofia, Filipopole, Adrianopole și chiar Constantinopole, ceia ce ar fi întârziat victoria și ar fi prelungit războiul. Față cu aceste argumentațiuni care, negreșit avēu valoareālor dar reclamaū jertfe omenesci prea numeroase și ostenele prea mari, generalul Todleben fu silit să se supue ordinului șefului suprem, și să ia dispozițiunī d'a-l aduce în îndeplinire.

Imediat după aceia general Todleben a trimis tot materiul de asediū Tareviciului care avea nevoie de dānsul pentru a bombarda Rusciucul, a trimis div. III de gardă și întreg corpul al IX-lea fără de cavalerie, dar complectat cu regimentul de Costroma ce a părăsit garnisōna Nicopolului, spre Orcania ca să întărescă armata lui Gurco; a trimis Div. XVI-lea din corpul al IV-lea sub comanda lui Scobelef spre Șipea în ajutorul lui Radețki, și cea altă diviziune spre întărirea corpului XI și a garnisōnelor din Selvi-Gabrova și Tarnova, căci nu se aflase încă de retragerea lui Soleiman pașa de la Elena, și în fine din Div. II și a III de grenadirī s'a format rezerva generală care avea să însoțescă pe Marele Duce și să stea de o cam dată la Gabrova.

Cavaleria rusescă sub comandă generalului Arnoldi a fost îndreptată spre Racovița, poziție importantă pe șoseoa Vidin-Sofia, pe care a ocupato fără multă greutate în ziua de 316 Decembre, dar viscolul care începū acolo chiar dintr'acea zi, îl opri pe loc vr'o câte-va zile și'l făcu să pornescă în micī pachete și să innainteze cu mare greutate și cu mari sacrificiī de vieți omenesci, ast-fel că întreaga deslocare a trupelor rusesci

începu la 7 Decembre și fu terminată abia pe la ajunul Crăciunului.

Trupele române din jurul Plevnei mai întâiu au fost supuse unei noi prefaceri. Din ele s'a format un mare cuartier general comandat de general Cernat și compus din toți inspectorii generali, medicii generali și superiori, ofițerii de stat major de, administrație și de intendență și dino rezervă compusă din o companie de geniū, una de telegrafie, escadronul de jandarmi călări și brigada de roșiori; s'a mai format un corp de armată numit *corpul de vest*, comandat de gen: Haralambie compus din Div. I comandată de Colonel D. Leca și Div. IV comandată de gen: G. Angelescu compuse fie-care din două brigade de infanterie și câte una de artilerie și cavalerie; plus o div. de rezervă care se găsea pe malul stâng al Dunărei sub comanda colonelului G. Slăniceanu, compusă din o brigadă de infanterie și câte un regiment de artilerie și cavalerie.

Pe lângă acest corp se mai formă încă două diviții detașiate, și a nume: Div. II comandată de generalul M. Cristodulo Cercez, care fu destinată să ocupe cu cîte o brigadă cetățile Nicopole și Rachova, și Div. III comandată de general D. Racoviță, compusă din două brigade de infanterie, un regiment de artilerie și trei regimente de călărași care avêu să escorteze pe prizonierii spre și diferite puncte ale țării, și apoi să ocupe pozițiune pe marginea Dunărei la Călărași și Oltenița. Tote aceste trupe au început să fie deslocate și pornite pe rînd spre diferitele lor destinațiuni din ziua de 3 Decembrie, pe când deja începuse să ningă, ast-fel că viscolul le-a apucat pe drum.

Primele convoiuri de prizonieri escortată de detașamente din Div. III, (nu a IV cum din eróre am dis într'altă parte) au început să pornescă din Plevna spre Dunăre și țără chiar din ziua de 1 Decembrie, și au mers încetinel și fără de întrerupere, chiar pe toiul viscolului, făcînd etape dese și înfruntând osteneți mari, și au stat pe loc numai atunci când au vedut colónele de prizonieri zdrobite și istovite.

Inturnarea M. S. Domnitorului Romăniei de la Răsboi

Citirea ultimului ordin de și adresat de Marele Duce Nicolae armatei de Vest ce M. Sa Domnul nostru comandase în decurs de patru luni, și mai cu seamă cuvintele măgulitoare ce A. Sa adresase special armatei române, făcu mult bine M. Sale și 'l făcu să uite toate ostenele personale ce îndurase și toate necazurile și supărările ce 'i caudase teribilul viscol ce era în toiul său, care surprinsese armata sa în mers spre Vidin și convoiurile de prizonieri pe câmpii lipsite de adăpost și departe de ori ce refugiu, și 'l învioră atât de mult, în cât îl hotărî să înfrunte din nou viscolul ce neincetat răscolea nise adevărate valuri de zăpadă, și să plece din Turnu Măgurele pe când încă ninge și viscolea, pentru a se vedea cu un moment mai curând în iubita sa capitală pe care n'o veduse de atâta timp. M. Sa ardea de nerăbdare d'a se vedea într'acea capitală și pentru că ea adăpostea pe prea iubita Sa soție, care 'l adora din suflet și care 'și manifestase într'atâtea rânduri, în decurs de cinci luni, dragostea fără hotar și devotamentul nemărginit ce 'i inspira mărețele fapte ce a săvârșit, și care dorea din suflet să 'l revadă lângă sine cu un moment mai curând teafăr și sănătos, pentru a mai împodobi și altă dată cu fapte glorioase și neperitoare istoria patriei și a nemului românesc.

Ca să aducă cu un moment mai curînd la îndeplinire aceea vie dorință, M. S. plecă din Turnu Măgurele în sanie în ziua de 13 Decembrie, pe când încă viscolea dar ceva mai domol; în aceeași zi pe sub sēră a sosit la Pitești unde i se făcu o primire entusiastă. După ce intră în orașiū și asistă la un tedeum de mulțumire oficiat în catedrala orașiului, de episcopul de Argeș, în prezența Mitropolitului Primat, se duse la cartierul domnesc ce i se preparase, și mase nóptea acolo. A doua zi 15 Decembrie priimi în mod solemn delegațiunea trimisă de Senat și de Cameră spre a'î eși intru întâmpinare, care pe rînd prin organele președinților lor, citiră adresele de răspuns la mesagiul de deschiderea Corpurilor legiuitóre și după aceea îi adresă căldurose felicitări. La aceste adrese M. S. răspunse prin o frumoasă cuvântare, în care, între altele zise: *Armata a bine meritat de la patrie și a deschis o eră nouă de energie și mărire națională*. După aceea visită aici spitalele de răniți, și pe urmă mersé la gară și porni spre Bucuresci, de astă dată cu trenul.

Aflând pe drum că în ziua de 12 Decembre a încetat din viață în Busuresci, marele patriot Generalul N. Goleșcu, unul din cei mai însemnați promotori ai mișcării de la 1848 și unul din locotenenții Domnesci care i-au încredințat frânele puterei în anul 1866, s'a oprit pentru câte-va minute la Goleșcu, unde réposatul fusese înmormântat în ziua precedentă. De îndată ce a ajuns acolo s'a scóborât din tren, s'a dus la mormântul réposatului și a depus pe țărâna încă prós-pătă o frumoasă corónă; apoi a intrat în locuința bătrînei mume a Goleșcilor care încă trăia, și cu o voce mișcată a adresat cuvinte atingătoare de condoleanțe și regrete mumei îndurerate a réposatului, apoi a părăsit acea casă ospitalieră, prima care 'i a deschis ușile pe pămîntul românesc în 1866 când a venit pentru prima óră în noua sa patrie, și după aceea s'a suit în tren și a pornit spre Bucuresci.

Ajungând la Titu simți o nespūsă plăcere vedénd înaintea Sa pe M. Sa Dómna care 'i eșise intru întâmpinare, și o îmbrățișă cu căldură și sărută cu transport acele mâni albe și gin-

gașe care abia părăsise bandagele răniților și abia precurmase munca ce de 5 luni își da d'a lega pe răniți, d'a premeni rănii, d'a ușura suferințe, d'a consola pe disperați și d'a fi providență mântuitoare a tuturor suferinților ce dăcēju în sptalele din Bucuresci.

În capitală sosi în ziua de 15 Decembre pe la o oră după amiazi, și fu priimit cu un entusiasm ce nu se pôte descri. Primarul și consiliul comunal îi presintară la scoborârea din tren pânea și sarea tradițională, și reprezentanții tuturor puterilor constituite ale statului îi adresară în salonul domnesc calde și înflăcărare felicitări. După aceia M. L. se suiră într'o trăsură de mare gaia a Curței și merse prin stradele Capitalei măreț pa voasate și printre gröse ziduri de ômenii din tôte clasele societății drept la Mitropolie. După ce ajunse acolo, intrară mai întâiu în catedrală spre a asista la un te-deum de mulțumire, oficiat de P. S. S. Mitropolitul Primat, și după terminarea serviciului divin, perechea domnescă se duse mai întâiu în apartamentele Mitropolitului Primat care, în numele clerului, ură bună venire Celui sosit după câmpul de răsboi, și după aceea intră în sala Adunării Deputaților unde era strânși la un loc deputații și senatorii, și imediat după aceia M. S. luă loc înaintea Tronului și rosti următoarea cuvîntare :

« Domnilor Senatori, Domnilor Deputați :

«În anul 1866 când am pus piciorul pe pămîntul rominesc, am venit mai întiiu în mijlocul Reprezentațiunei naționale spre a spune țerei că din acea și vom împărtăși sorta cea bună ca și pe cea rea.

«Unspre-dece ani au trecut de atunci. Multe greutăți, și multe nevoi am avut de învins. De șese luni mari și insemnate evenimente s'au petrecut. Locul meu în asemenea împrejurări era în fruntea ôstei care apăra moșia românescă, onôrea și neatárnarea ei. Țera scie cum armata și-a făcut datoria, cum ea a realizat speranțele puse într'insa, justificînd și nestrămuita mea încredere.

«Intorcându-mă de pe câmpul de luptă, astă-đi când cele mai scumpe din dorințele de la o mie opt-sute șai-đeci și șese s'aũ împlinit, am voit a veni iarăși în mijlocul D-vóstră spre a vė mulțumi de feliđtările ce mi-ați trimes prin delegațiunea însărcinată a mă întâmpina în Bulgaria. Din fericire evenimentele aũ mers mai repede de cât se credea, și astă-đi avem o nouă pagină de înscris în istoria noastră: căderea Plevnei.

«Sciũ și am simțit că țeră a fost într'un cuget unită cu mine în tóte grelele împrejurări prin care am trecut și că ea a tresălit de bucurie la auđirea isbăndelor armatei nóstre.

«Sânt mândru că am fost în capul ei pe când și-a vėrsat sângele pentru independența scumpei nóstre patrii.

«Dumneđeu să bine-cuvinteze România de sine stătătoare și să întărescă pururea viteza nóstră armată !

La aceste cuvinte pline de patriotism rostite cu o voce puternică dar mișcată, D-l C. A. Rossetti președintele Adunării Deputaților, luínd loc pe scaunul său de deputat în mijlocul Camerei, răspunse prin următoarea cuvintare :

«*Măria Ta,*

«AI primit coróna Principatelor Unite numai după ce ți s'a dat încredințarea că poporul român, din sate și din orașe, neclintit rămíne în tóte anticile sale virtuți.

«Țara te-a ales că esci din seminția celor care conduc o națiune la îndeplinirea destinărilor ei.

«Și căpitanul și oștirea arată celor ce nu mai credėu, că din vultur, vultur nasce, din stejar, stejar cresce. Cu spada ta aĩ improspătat în granițele Balcanilor scrisórea neștersă a independenței României.

«Istoria va înregistra încă ca glorie a Măriei Tale și faptul ce oferă România, aprópe unic în analele popórelor, d'a trece ădilele grele ale unui mare rėsboi și ale unei mari treceri de oștirí streine cu tóte libertățile constituționale ne atinse.

«Fie bine-venit în capitala Românilor Căpitanul și Domnul constituțional care din vitejia Sa făcu scut hotarelor și neatăr-

nării țerei, iară din virtuțile sale temeliea neclintită a legilor. Națiunea hotărâtă a Te urma pe calea cea mare, strigă din totă inima și într'o singură voce: Să trăești Măria Ta! să trăiască Dómna Românilor, dulcea mângâetóre a răniților».

După rostirea acestor cuvântări, M. Lor eșiră din sala Adu-nării în aclamațiunile unei mulțimi enorme de lume, și merse însoțit de un cortegiū imposant la Palat prin stradele principale ale Capitalei frumos pavoasate, și pe drum priimiră un adevărat potop de buchete de flori care curgėu de pretutindenī spre trăsura domnescă, pe care o acoperiră pe dată. La scara palatului M. Lor fură întâmpinați de studenții universitari care adresară M. Sale nisce felicitări pe bună sosire pline de avânt și de inimoșie. Séra avu loc o frumósă retragere cu fa-cle la care luară parte toți fruntașii comerciului capitalei, în frunte cu consiliul comunal; după aceea perechea princiară se preumblă pe stradele frumos iluminate și luară parte la veselia generală până la miezul nopții. Cu acea ocație cortegiul manīfestanților mergind la locuința Președintelui Adunării deputaților ca să aclamede, cum deja aclamase pe Președintele Consiliului de Miniștri, D-I Rosetti eșind în balconul casei sale ținu o frumósă cuvintare care se termină prin cuvintele rămase de atunci memorabile: «Am reușit prin bravura armatei noastre să luăm Plevna externă, ne rămâne acum, ca prin conclucrarea tuturor cetățenilor să reușim *a lua și Plevna internă*».

A doua zi 16 Decembre consulul general al Germaniei presintă M. Sale în audiență solemnă o scrisóre autografă a M. S. Împăratului Germaniei Vilhelm I prin care 'i felicita pentru strălucitul succes ce a reperlat și 'i acorda cea mai înaltă distincțiune militară: medalia «*Pour le merite*» care 'i fu înmănată de odată cu scrisórea. Iată conținutul acelei epistole care purta data de 6/18 Decembre 1877.

«Îți trimit pe lângă acesta, decorațiunea ordinului «*Pour le merite*», anunțată prin telegrama mea de ađi, și 'ți repet și printr'acesta cât de mult și de sincer mă simț fericit dându-ți această mărturisire publică de capacitatea ta militară. Întréga

ta atitudine ce ai avut în numeroasele și dificilele momente prin care ai trecut de la începutul acestui război sângeros, în tot timpul duratei sale și până în ziua de azi, ai contribuit foarte mult pentru ca să dobândești această distincțiune împreună cu recompensa ce fără îndoială trebuie să ți revie la eventuala încheiere a păcii! Atunci îmi voi permite la rîndul meu să primesc și să port ordinul ce tu mi ai conferit. D-zeu să fie cu tine.

Al tău credincios și devotat văr.

«*Wilhelm*».

Într'aceiași zi M. S. hotări ca în locul trupelor rusești înșiruite pe marginea Dunărei între Giurgiu și Călărași, care vor pleca spre Balcani spre a lua parte la ultimele faze ale războiului, să se înșiruiască trupe române din cele ce tineau garnisona Bucureștilor, și din cele ce venise de la Plevna escortând prizonierii turci, mai cu seamă din cavalerie.

În ziua de 17 Decembrie, sosi direct din St. Petersburg un trimis special al curții imperiale ruse care încredință M. S. Dómnului o scrisoare din partea M. S. Împărătesei însoțită de însemnele ordinului Sf. Ecaterina în briliante, în amintirea devotamentului cu care M. S. a îngrijit în spitale pe răniții Ruși și Români căzuți pe câmpul de război.

În ziua de 18 Decembrie M. Lor priimiri în sala tronului felicitările înalților magistrați, ale tuturor funcționarilor superiori și p'ale tuturor cooperațiunilor și notabilităților capitalei, și după ce'i adună pe toți în jurul său, le adresă o cuvîntare caldă și plină de patriotism, care începea prin cuvintele: *Vă salut din inimă și cu bucurie vă dic: bine v'am găsit. Vă mulțumesc pentru felicitările ce mi adresați, pentru devotamentul ce mi exprimați. Vă mulțumesc pentru cuvintele patriotice și simpatice ce cu această ocaziune adresați armatei. Ea le merită precum le merită din partea întregii națiuni*; și apoi dupe ce adresă la fie-care corp constituit câte o mulțumire specială și deosebită, termină prin cuvintele:

«Lucru nostru, D-nii mei nu este sfîrșit, timpul luptelor și al sacrificiilor nu este trecut căci încă n'am ajuns la finitul misi-

unei noastre. Să urmăm dar cu toții: Domn, armată, autorități și poporațiunii, pe calea patriotică și bărbătească pe care a pășit națiunea.

«Să dovedim iarăși istoriei că fiii României nu cunosc trudele destul de mari, nu cruță sacrificiul indelung de dureros, nu se opresc d'a-și versa chiar sângele, atunci când este vorba de binele și independența mamei noastre comune: patria.

«Ast-fel și numai ast-fel, România va ajunge la acel grad de putere și mărire, la care-i dau dreptul pozițiunea sa, luptele generațiunilor trecute și energia fiilor săi de astă dată, într'un cuvânt vitalitatea și bărbăția națiunii pe câmpurile de bătaea și pe câmpurile laborei, păcii și ale activității intelectuale... Sciū și am simțit că țera a fost într'un cuget unită cu Mine în toate grelele împrejurări prin care am trecut, și că ea a tresăltat de bucurie la auđirea isbânelor armatei noastre. Sunt mândru că am fost în capul ei pe cînd și-a versat sîngele pentru independența scumpei noastre patrii. D-đeu să bine-cuvînteze România de sine stătătoare și să întărească pururea viteza noastră armată. Încă o dată în numele Meu și al Dómnului vă exprim Domnesca mea recunoscință, și înainte d'a ne despărți să strigăm cu toții:

«Să trăiască Romania de sine stătătoare.

Pornirea spre noi direcțiuni a armatelor înconjurătoare Plevnei.

De îndată ce Plevna cădu în mânele aliaților și după ce trupele turcescice o apăraseră pân'atunci și care, după capitularea sa fusese făcute prizoniere și împărțite între biruitoari, precum am mai spus, alianța dintre Ruși și Români încetă, nu din cauza noastră care am fi vrut să împărțim frățesce cu Rușii toate primejdiile războiului până la încheierea păcii, când să ne împărțim iarăși frățesce de foloșele ei, ci pentru că Împăratul și Marele Duce Nicolae, ne mai avînd nevoie de noi, nu mai vrură să scie de noi, ne respinse propunerea de cooperare, mulțumi frumos dar cam țanțoș și semet Domnului nostru pentru toate serviciile ce'î făcuse pân'atunci, și'î spuse lămurit că nu mai avea nevoie de El și de trupele sale, și'î pofti să dea armatele lui o nouă direcțiune cu totul deosebită de aceea ce avem ei de gînd să urmeze, adică spre Constantinopole, și să se îndrumeze dacă va vrea, spre Vidin, spre care avea de gînd să pornescă atunci când îl chemase Rușii ca să le vie grabnic într'ajutor. Domnul nostru, fiind capul unui stat mic și al unei armate brave dar nu îndestul de numerosă, fu silit să se supue și să primescă a trimite armata sa spre noi lauri, pe care 'i a dobândit peste cât-va timp singură și fără ajutorul nimănui.

De îndată ce comandantul suprem al armiei rusești luă hotărârea d'a se despărți de Români, armata rusescă din jurul Plevnei se împărți, precum am spus, în două mari corpuri, din

care o parte porni spre Șipcă și alta spre Sofia după Gurco. Oștea Românească se îndreptă spre Rahova d'a lungul Dunării în sus, luă pe rind toate cetățuiele și blochausele după marginea marelui fluviu, precum: Lom-Palanca, Zibru-Palanca, Arcer-Palanca, Novoselo, Cacelova, Florentin, etc. înconjură Belgargicul și se făcu rătă în jurul Vidinului, pe care 'l coprinse într'un întreit cerc de fier.

Acastă călătorie militară și această înconjurare strategică fură executate în condițiunile cele mai grele și prin suferințele cele mai anevoe de descris, fiind-că îndată ce căduse Plevna, Crivățul, ca cum ar fi fost și el deslănțuit din nisce lanțuri favorite de dușmanii creștinătății, gróse și puternice, se năpusti spre noi, precum iarăși am spus, cu o furie cumplită, învălui suprafacia pământului cu un strat gros de zăpadă, și prin viscole și vijelii infricoșate care durară săptămâni întregi, făcu comunicațiunile aprópe imposibile și expuse pe cei fără de adăposturi, la nisce suferințe grósnice. Acest viscol neașteptat găsi trupele în mișcare spre destinațiuni deosebite și departe de adăposturile ce 'și preparase de cu tómnă. Aceia ce îndurară dintr'acastă cauză bieții oșteni este cu anevoe de descris. În armata Țarevicului care tocmai atunci urmărea pe Turcii ce fugéu în ruptul capului spre Rasgrad, Osman-Bazar și Rusciuc, victimele se numărară cu miile; în armata de la Șipca se găsiră regimente întregi înmormântate în zăpadă, și chiar în rindurile Românilor care erau deprinși cu zurbalele lui moș Crivăț, picară mulți degerați.

Cei ce îndurară mai multe perderi și înfruntară mai multe suferințe fură prizonierii Turci; am descris ce-va mai sus o parte din suferințele lor. Ei sârmanii pornise spre locurile de internare tocmai cu două zile înainte de începutul viscolului, și fusese surprinși de el în mijlocul câmpiilor Teleormanului departe de sate și de ori-ce adăpost. Asemeni și armata lui Gurco pe care furtuna a surprins'o chiar în ânima Balcanilor, suferi torturi mai presus de răbdarea omnescă. Turcii goi și desculți cum fură găsiți în Plevna, fură porniți între două șiruri de santinele, care pe jos, care în căruțe după grade și

și cum le fu norocul spre Nicopoli și Șiștov. Cei conduși de către Români apucaseră să trecă Dunărea mai înainte d'a începe viscolul, și fusese surprinși de el prin întinsele câmpii dintre Turnu și Alexandria; cei apucați prin sate intrară în ele și scăpară bine rău cum putură, iar cei găsiți afară de adăposturi fură decimați grósnic de cumplitul flagel; drumurile și p' o parte și p' alta erau presărate cu cadavre de rebegiți!

Prisonierii căduți în partea Rușilor avură să îndure suferințe mult mai mari; ei fură năpădiți de viscol înainte d'a apuca să trecă Dunărea. Atunci podurile peste riū se rupse, comunicația cu ambele laturi se precurmă, convoiurile de aprovizionare încetară, lipsa, grósnică lipsă, începu să'și arate dinții săi cei spăimântători, și fómee se uni cu frigul și cu lipsa de adăposturi spre a înmulți suferințele bieților prisonieri. Acolo perira fără să pótă să le dea cine-va ajutor mai mulți Turci de cât picase în tot cursul crudului asediū.

Armata lui Gurco îndură și ea suferințe fôrte anevoe de descris. După ce luă Tetevenu, Vrața, Orhanian, Etropolul și Prëvețul, această armată intră în inima Balcanilor și dătu pept cu trupele lui Mehmed Ali într'o poziție fôrte bine întărită în jurul lui Arab-Konak.

După câte-va cercări de ásalt infructuóse, Rușii imitară nenorocitul exemplu de la Plevna și începură să înconjóre armata turcă ce era tăbărită în valea riului Komarsi cu trupe ne îndestulătóre, și apoi să dea atac după atac mai nainte d'a termina acea înconjurare. Atacurile lor fură respinse de Turci care erau supniori la număr, dar nu fură urmate de contraatac însoțit de o șearje de cavalerie, tot ca la Plevna. Atunci veni viscolul și împiedică într'un mod vecin cu imposibilul atât pe Turci d'a alunga pe adversari, cât și pe Ruși d'a termina mișcarea lor de înconjurare ce o începuse numai. Részboiul ce le dătu Crivețul fu mai cumplit de cât cel ce le dătușe Turcii; cu tóte acestea Rușii nu se descuragiară ei, bizuindu-se în deprinderea lor cu frigul și în grósele lor cojóce, se împărțiră în trei colóne, și la adăpostul a două pânze de tiraliori însărcinați d'a îndrepta atacuri simulate spre Slotița și Luticovo, a-

ceste colóne porniră: una spre Valea Curiacului, mergând pe șiose și cotind la drépta prin munți, pe nisce cărări aprópe nepracticabile; alta spre Jeliava prin muntele Urmugaci, și cea d'a treia prin Babagora la Slatița și Mircova.

Doă din ele merse cum merse și ajunse la destinație schimbând traseul, transportându-și tunurile în brațe sau târâși și îndurând obozele cele mai amarnice; dar cea din urmă comandată de Dandevile care pornise de la Etropol, dátu de prăpăstii pline de zăpadă, se rătăci, se inomoli, perdu o mie de ómeni degenerați într'o singură nópte și în fine fu nevoită să se întórcă înapoi scursă de puteri și aprópe înjumătățită. Acesta întâmplare făcu pe Turci să prindă de veste, să fugă într'o nópte mai nainte d'a se închide cercul la spatele lor și să scape de cursa fatală cu perderi simțitóre, dar nu prea mari. Bătălia de la Taschisen care precedă această retragere pripită fu numai o stratagemă întrebuintată de generalul turc pentru ca să-și mascheze fuga. După această retragere, Mehmed Ali părăsi Sofia, pe care o ocupară Rușii fără de luptă, și se îndreptă în grabă spre Filipopoli, unde avea să vie în curind Soleiman cu o parte din oștile cadrilaterului, spre a forma o armie puternică numită armia Rumeliei, a cărei forță numerică, după ilusiele ce încă își făceau Turcii, avea să nimicéscă colosul Rus. Îndată ce sosi generalisimul, fostul serdar ecrem părăsi imediat comanda trupelor sale, spre a nu servi sub ordinele fostului său subaltern, și plecă fără de întârziere spre Constantinopole; de unde se duse în Bosnia și Herțegovina, unde peste scurt timp găsi o mórte de erou.

Suleiman Pașa de multe ori s'a lăudat că va face pe Ruși pusderii și nu s'a ținut de cuvint; pentru ce să nu se laude încă o dată? din nenerocire pentru el și această laudă turcésăcă avu sórta tuturor laudelor Je până atunci adică fu desastroasă pentru cei ce se fudulise cu ea. Cadrilaterul în adevér fu aprópe părăsit, Rușii Țareviciului ocupară Osman Bazarul și Rasgradul și înconjurară strâns Rusciucul mai fără de supărare, Turcii imbarcați la Varna alergară în góna vaporului spre Burgas și alte destinațiuni, dar sórta neîmblândită la care

era condamnat nefericitul imperiū otoman nu putu să fie înlăturată. Multe trupe sosiră în Rumelia spre a da ajutor Turcilor într'acel moment suprem, dar aceste ajutóre unele sosiră prea târziū, altele fură rău împărțite. La Șipca în fața antegardelor lui Radețki staționa în nelucrare o veritabilă armată Turcăscă; acéstă armată pusă succesiv sub ordinele lui Reuf, Soleiman, Șakir și Șefchet, după căderea Plevnei se găsea condusă de Weissel Pașa, un om plin de curagiū personal, dar lipsit de calitățile unui general cum se cade; ea fu mai întâi ca tóte condamnată la nimicire de strategiștii Ruși.

Indată ce cădu Plevna și rămase disponibilă tótă mulțimea oștilor ce o înconjura, marele duce Nicolae se grăbi a trãmite spre Șipca o diviđiune întregă sub comanda principelui Sveatopolsk Mirski cu o brigadă comandată de Scobelev fiul, spre a veni în ajutorul lui Radețki. Cum sosi aceste ajutóre, general Radețki își împărți armata în trei colóne de atac, cu scopul d'a înconjura Șipca, și cu tot timpul cel rău, porni doé din ele prin munți neumblați și poteci nebătătorite ca să ajungă la destinație, și pe a treia o opri lingă sine în facia Șipcei, și ocupă cu dënса acele locuri ce au să fie în veci memorabile prin amintirea acestor lupte de titanii ce se dătură fără de precurmare în luna lui August.

O dată cu acéstă operațiune fură executate alte două mișcări destinate a tăia comunicația între armata turcă grãmădită spre Filipopoli și ajutórele ce venéu într'una de la Varna. După ce scăpă de Turci și reluă Elena și Morena, general Delinhausen, apucă șioseaoa de la Tvardița, luă Kiola, trecu Balcanii pe la Stevrek-su în dreptul Slatariței și ocupă Slivno. În același timp general Kartsov plecă de la Lovcea cu trupele sale, se angagiă în teribilele defileuri ale pasului Traian, pe unde nu putuse pătrunde pân'atunci o armată în timp de vară, necum în mieđul erneli, trecu printr'un strat de zapadă gros d'un metru și pe un ger cumplit, peste cele mai înalte și mai colțurose vârfuri ale Balcanilor, își făcu drum prin crânguri și prin zăpadă spintecînd obstacolele cu pepturile, sui înălțimele cele mai anevoioase, se luptă chiar cu imposibilul și săvârși cu

marî ostenele și multe perderi o faptă de arme strălucită cu care se poate compara numai trecerea Alpilor de către armia marelui Napoleon.

După câte-va mici ciocniri fără însemnătate ce avu în vale cu un mic număr de Turci, general Karlsov ocupă Kumari, apoi Karlova și se puse în comunicațiune cu general Dandeville care ocupase Slatarița.

Cele două colone trimise de Radețki ca să trecă Balcanii spre a înconjura Șipca, erau comandate de general Sveatopolsk Mirski și de Scobelev fiul. Ele porniră în ziua de 24 Decembrie, prin cărările Balcanilor vecine cu Șipca, ca să se împreune în seara de 26 în valea Tungei, la spatele Șipcei, și luară cu sine și pe spatele cailor lor proviziuni, obiecte chirurgicale și tot ce trebuie pentru război, precum și nutriment pentru un timp de șapte zile.

Principele Mirskitrecu prin pasul Selti, traversă Taptișea și Imetlui, ajunse la Guzovo, apucă Meglisu ca să nu fie atacat pe la spate de dușmanii ce ocupau Hain-Keui și ajunse la destinațiune în termenul hotărât. A doua zi fără să aștepte scirea dacă a sosit Scobelev sau nu, el isbi pe dușmani în coasta despre apus și se încăeră cu ei într'o luptă crâncenă care surprinse dar nu descurăgiă pe Turci.

Scobelev care avea să trecă prin pasul Caragea nu putu să ajungă în valea Tungei la termenul fiesat, din cauză că întâmpină în cale miș de dificultăți naturale și dușmani numeroși. Ca să meargă înainte el fu silit să ia cu asalt pozițiile de la Guzovo pe unde avea să trecă.

Principele Sveatopolsk Mirski se luptă o zi întregă cu un număr îndoit de dușmani, le luă trei din patru redute, trei turnuri și mai mulți prizonieri, dar perdu mai bine de 1500 soldați și pe general Dombrovski care cădu mort în fruntea trupelor sale, și obosi restul armatei într'un mod simțitor; trebuia dar ajutat grabnic ca să nu fie strivit de numărul covârșitor al dușmanilor.

Spre a ajunge la acest scop în ziua de 27, la 5 ore dimineața, General Radețki isbi el însuși pe dușmani în față, și în timpul

în care pământul se afla înfăşurat într'o cętă de nu se vedea om cu om la doi paşi, se apropie de Turci, şi la 12 ore din ęi îi atacă pe totă linia, dărîmă zidurile de piatră ce dęnşit construiseră d'a curmeđişului şioselei, luă primele retranşamente şi oştile sale se năpustiră cu turbare spre aceia ce'î ţinuse ţintuiţi în loc în decurs de atătea luni. Lupta fu crăăcenă, perderile mari, dar nimeni nu'şi perdu curagiul. Turcii se apărară cu turbare, dar de surda fură tóte, căci în ęiua de 28, pe la 4 ore după amiăđi, pe cånd Turcii se apărau cu furie, fură siliţi a o slăbi de o dată şi chiar vrură să fugă, căci se pomeniră isbiţi fără de veste de noi duşmani în cósta despre răsărit.

Scobeleff sosise şi cum se vęđu în vale nu mai asceptă să'şi odibnescă oştile, ci alergă în fruntea lor spre liniile inimice, atacă Senova fără veste şi sări în spatele duşmanilor cu o furie anevoe de descris. Principele Mirski vęđindu-se ceva mai slăbit de potrivnică care alergase în ajutorul lui Veisel paşa în strimtórea Şipcei, începu şi el să atace cu turbare pe duşmani, şi Radeţki simţindu-se ajutat, cu totă strămtórea locului, începu să'şi improşce vrăjmaşii în modul cel mai cumplit. Vęđindu-se isbit din tóte părţile, Veisel paşa începu să piardă curagiul, panica intră între Turci, armele fură aruncate cål colo şi cuvântul de capitulare fu prouunţat mai nainte d'a se slei cele din urmă resurse.

Alt General s'ar fi opus la cererea ostaşilor săi, ar fi restabilit moralul armatei printr'o hotărâre desperată şi póte ar fi scăpat de primejdie, dar Veissel paşa de astă dată nu se arată demn de postul ce ocupa, strigă şi el: aman! şi subscrise o capitulare discreţionară, prin care punea la dispoziţiunea inimicilor: 4 paşale, 80 oficeri superiori, 280 oficeri inferiori, 31.500 soldaţi, 93 tunuri, 11 mortiere, o cantitate imensă de arme, muniţiuni de proviđiuni colosale precum şi Şipea, cheia drumului spre Adrianopoli şi Constantinopole.

În timpul impresurării Plevnei se vorbise mult despre preparativele Turcilor d'a întări Adrianopoli într'un mod aşa de formidabil în cât să'l transforme în cea mai puternică piaţă de arme după suprafaţa pământului. Redutele se numărau cu

decimile, retransamentele și galeriile suterane cu sutimele și tunurile de mare calibru cu miile. Nu fu nimic din toate acestea; După luarea Șipcei, general Scobelev înaintă spre Adrianopole fără să întâmpine vre-o rezistență, îl ocupă fără de luptă și merse până la Ciatagia, adică până la porțile Constantinopolului neseparat de nimeni. Într'ascetă vreme General Gurco, da lovitura de grație lui Soleiman pașa și stingea ultimele rațe de viață a forțelor armatei imperiului otoman.

Soleiman care se cercase în deșert să oprască înaintarea Rușilor prin grămădirea unor masse superioare de oștiri, de îndată ce se isbi cu oștile rusești și înfruntă un eșec de mică importanță la început, își perdu capul, și în loc d'a grămădi la o laltă forțele de care dispunea, începu să le risipescă pe unde i se părea pericolul mai iminent, și și preumblă persoana sa de colo până colo fără sa ia o decisiune hotărâtoare. Mai întâiu el voi să apere Tatar-Bazaricul cu desperare și să oprască pe învingători pe loc, dar pe urmă părăsi această idee, lăsă comanda acestei poziții lui Sakir-Pașa, și Tatar-Bazargicul cădu în mâinile Rușilor, după o mică luptă, în urma căria Rușii se făcură stăpâni pe defileul Ichtimanului.

De la Tatar-Bazargic Soleiman se duse la Filipopoli, își împreună restul oștilor sale cu ale lui Mehmed Ali și Fuad-pașa și se întări în împrejurimile dintre Kadikioi, Airanli, Adakioi, Dermendere și Karapaci, sub protecțiunea delurilor pe sub care trece riul Marița, însă și aici silințele sale fură fără de nici un folos, căci spaima intrase în Turci. Ei nu mai ascultaū de comandă, nu se mai luptaū ci daū cu desnađejde orbesce în cine apuca ca să și facă drum și să pótă fugi mai iute.

Gurco îi sosi din urmă, îi isbi cu putere, și după trei zile de luptă, Filipopoli fu ocupat de Ruși și armata turcescă tăiată în două. Suleiman fu pus pe gónă și urmărit până la Cavala pe țarmurile mării Egee, unde își imbarcă în grabă sfărământurile armatei ce i fusese incredințată, iar armata lui Fuad pașa fu bătută, nimicită și imprăsciată prin munții Rodopului, de unde eși mai târziu ca să începă sângerósa iuptă de partizani și insurgenți care nu s'a potolit luni întregi.

În urma acestei din urmă bătălii, Rușii, ne mai avînd inimiei cu cine să se lupte, se răslățiră în Rumelia, coprînse tótă valea Tungii și Mariței și ajunse pînă la țarmurile mării Egee și pînă în fața Constantinopolului aprópe ne supărați.

În capitolul următor veți citi o parte din grozăviile ce însoțiră tóte faptele de arme descrise mai sus, urmate de nisce victorii dobândite cu înlesnire, precum și vandalicele acte ale apăsătorilor deveniți apăsători, nenorocirile ce îndurară deciuirile de mii de fugari neputincioși, pe care 'i scosese din casă frica de mórte și de barbarie, și chiar crudele rezultate ce produse o aglomerare prea mare de ómenii fără de resurse, într'un orașiu prea mare și prea populat. Aici mă mărginesc a spune numai că în Constantinople nu se mai găsia locașuri de adăpost pentru fugari, iar caritatea publică proverbială la orientali, de și fusese ajutată fórte mult de generósa caritate engleză, nu mai putu să preîntâmpine tóte necesitățile și deveni neputincióasă față cu nisce cerințe imposibil de realizat.

Amănând pentru mai târziu descrierea a tot ce s'a petrecut în timpul acestui furios exod provocat de o frică neună, care fu mult atățată de incapacitatea revoltătoare a comandantilor armatei turcesc, mă mărginesc a face aci numai în trecăt o pomenélă de tóte faptele militare ce s'a petrecut în acele zile de gróză.

Iată în scurt șirul grósnicelor isbituri ce priimiră Turcii una după alta, de îndată ce Gurco reușise să iasă din munți și să se scobóre în valea Filipopolului, și de îndată ce trupele lui Scobelev și ale lui Radețky eșind din strimtorile Șipei reușise la rîndul lor să se facă stapâni peste lagărul întărit de la Șeinova, din gura meridională a Șipei, și să se scobóre iarăși în valea Tungei.

La 26 Decembrie colóna comandată de general Delinghausen a bătut pe Turci la Teke și Cornari; tot într'acea zi general Chartov se făcu stăpân pe importanta strimțore din Balcani numită Traian. La 27 Decembrie General Sveatopolsk Mirsky luă trei redute din valea Tungei cu o pierdere de 1500 ómenii, la 29 Decembrie general Radețky, Scobelev și Sveatopolsk

Mirsky, după ce se făcură stăpâni peste pasul Şipcei şi gura lui, se scoboriră în valea Tungei şi porniră spre Adrianopole.

La 30 Decembre general Şuvaloff trecu Balcanii cei mici prin pasul Ikliman, se făcu stăpîn peste oraşul cu acelaş nume pe care 'l găsi pustiit, şi innaintă spre Filipopoli. La 31 antegarda armatei care pornise din Sofia se făcu stăpână pe linia de fier de la Samacova spre Adrianopole; într'aceiaşi zi ea arestă într'acea staţiune pe plenipotenţiarul turcî trimiş de la Constantinopole ca să aducă condiţiile unui armistiţiu cerut de Sultanul marelui Duce Nicolae în ziua de 28 Decembrie.

În ziua de 1 Ianuarie 1878 general Gurco intră în Tatar-Bazargic, ce fusese golit şi părăsit de Turcî, şi luă la gônă pe fugari; la 3 Ianuarie Ruşii comandaţi de Gurco luară cu asalt, după o luptă crâncenă, staţiunea de calea ferată numită Tărnova în direcţiunea Adrianopolului, şi tot în aceiaşi zi Ruşii comandaţi de Radeţky susţinură bătălia de la Airanli şi Karatair, în urma căreia Ruşii biruitori reintrară în oraşele Eski-Sagra, Ieni-Sagra, Kazanlic şi Calofer, dar nu putură să oprască pe Reuf Paşa d'aşi uni forţele, cu ale lui Soleiman Paşa. Tot într'acea zi plenipotenţiarul Turcî puşi în libertate de general Gurco plecară spre Kazanlic cu intenţia d'a reuşi să închee acolo armistiţiu cerut.

În ziua de 4 Ianuarie General Gurco intră în Filipopoli părăsit de Turcî şi reuşi să stingă grósnicul incendiu aprins de fugari. Tot în aceiaşi zi avu loc marea bătălie de la Dermendere şi Karagaci (Rumelia) care fu fatală Turcilor. Într'acea bătălie jumătate din armata lui Soleiman Paşa fu nimicită şi jumătate fu pusă pe gônă. În aceiaşi zi Turcî ca să şi răsbune eşecul suferit, masacrară 5000 Bulgari din Slivno. În ziua de 5 Ianuarie avu loc bătălia de la Belusniţa (Rumelia), în care armata lui Fuad paşa fu nimicită cu totul; în aceiaşi zi oraşele Bulgare: Slivno, Aidos şi Caşabat fură incendiate de Turcî.

În ziua de 6 Ianuarie sosiră la Haimanli plenipotenţiarul Turcî pentru încheierea unui armistiţiu în mijlocul unei încăerări între Ruşi şi Turcî fugari. Într'aceiaşi zi oraşul Burgas fu devastat împreună cu împrejurimele sale de către Başibu-

juci și locuitorii lor sunt scăpați de masacru de personalul bastimentelor engleze. În ziua de 7 Ianuarie Rușii în frunte cu general Gurco ocupară Adrianopolul fără de luptă. În ziua de 8 Ianuarie începu grósnică și ucigătórea fugărie a sfărâmăturilor oștilor turcesci; această fugărire fu îndoit mai funestă pentru armata turcă, fiind-că ea era însoțită de un înspăimântător număr de familii musulmane care 'și părăsise casele și fugéu innebunite de gróză, în códa celor învinși și de aprópe urmăriți, care se năpusteau amestecați cu soldații spre Constantinopole într'un vârtej înfiorător, și care fugind umpléu aerul cu țipete sfășietóre și drumul de o confusiune desastroúsă.

În ziua de 10 Ianuarie, Soleiman învins, extenuat și de aprópe urmărit, ajunse la Canapa pe malul mării Egee și se imbarcă în grabă spre a porni imediat spre Constantinopole. În ziua de 12 Ianuarie flota engleză plecă din Besica spre a pune frâu acestei urmăririi barbară și neumană care nimicea, nu numai pe soldați, dar și populațiunea desarmată; ea trecu prin strimtórea Dardanelelor, fără ca Turcii să se opună, și sosi la Chanac cu intenția d'a merge la Constantinopole. Ajungând acolo însă priimi contra ordin și porni din nou spre Bezica.

La 13 Ianuarie se subscrise la Kazanlic preliminarile armistițiului fără participarea reprezentanților României, Serbiei și Monteneprului care luase parte la răsboiú, și cu tóte acestea Rușii continuară d'a urmări cu furie pe fugarii Turci până la Silvri, unde priimiră scirea că s'a scris preliminarile armistițiului. Asemeni la 20 Ianuarie, a doua zi după încheierea definitivă a armistițiului, armata rusă ocupă înălțimile de la Tatalgea predominantóre Constantinopolului, și pe urmă, cu tot armistițiul încheiat, biuruitorii trufași merse înainte și la 27 se stabiliră de la Ciorlu aprópe de Constantinopole și până la localitatea numită St. Stefano.

Englezii pentru a dobândi la încrierea păcii condiții mai ușurătóre pentru Turci votară subsidii pentru mobilisarea armatei, după ce în ziua de 28 Ianuarie escadra lor plecase din Besica și la 2 Februarie forțasa strimtoarele Dardanelor, cu tótă opunerea Turcilor. În ziua de 1 Februarie ambasadorul

englez din Constantinopole declară că flota britană va debarca în fața Constantinopolului și va respinge ori-ce opunere, ori de unde ar veni, și ca contra lovitură tot în aceeași zi D-l Onu, trimis special la Constantinopole din partea Marelui Duce Nicolae, comunică Sultanului că în cazul în care flota rusă va debarca la Constantinopole, tot în aceeași zi îl va ocupa și trupele rusești. Ca început de executare a acestei amenințări, în ziua de 6 Februarie armata Țarului ocupă toate înălțimile inconjurătoare capitalei imperiului otoman. În urma acestei mișcări amenințătoare flota engleză ce deja ocupase porturile Constantinopolului, se retrase în portul Mudania. Cu acesta se termină cele din urmă mișcări de ostilitate între cele două puteri cu interese contrare în Orient.

Noua campanie a Serbilor

Cât fusese primejdii multe de recoltat, mai ales jurul Plevnei. Serbiî stătuse cu armata concentrată dar cu arma la picior, încumintiți de pățaniile din anul 1876, și bine făcuse, pentru că armata lor dovedise cu prisos pe câmpul de război că nu era îndestul de bine preparată pentru a suporta greutatea unui război și a culege laurii victoriei. Ea avea încă nevoie de multe: de arme bune, de munițiuni îndestulătoare, de instrucțiune solidă, de o disciplină de fier, muma și puterea cea mai mare a unei adevărate armate, și mai cu seamă de ofițeri capabili d'a purta cu demnitate și pricepere acest nume.

De îndată însă ce vădu Plevna cu desăvârșire înconjurată, pe Osman pașa în neputință d'a mai fi primejdios și puterea Turciei sleită și pornită spre apus, atunci Serbiî începură să se mizeze și ei, să și aducă aminte că avéu și densesi pretenții de pus pe tapet la rezolvarea definitivă a sorței războiului, precum și teritoriî de revendicat la ora împărțirii, și se hotărâră să pornescă și ei, ce e dreptul cam la spartul târgului, ba încă să vie nepoftiți la ospăț și să alerge în ajutorul creștinătății în luptă cu păgânul, atunci când păgînul era trîntit la pămînt și creștinătatea nu mai avea nevoie de ajutorul nimului.

Așia dar în ziua de 1 Decembre, a treia zi după capitularea Plevnei, Serbia de o dată și fără de veste declară din nou război Turciei, și Principele Milan, fără să întrebe pe cine-va sau să cêră consimțimîntul căpeteniilor beligeranților creștini, își

porni oștile spre frontieră, chiar în ziua în care Turcia sleită se hotărîse a trimite Puterilor o notă colectivă prin care să le ceară intervenirea spre a dobândi o pace onorabilă. Armata sârbescă trecu frontiera în ziua de 4 Decembrie și se grăbi să ocupe nisce pozițiuni strategice puse la adăpostul orî și cărei surprinderi. La 7 Decembrie Sârbii ocupară poziția de la Marina, fără ca Turcii să le opue vre-o rezistență serioasă, pentru că în partea locului nu dispunea de trupe îndestulătoare și câștigară prima lor victorie apröpe fără de luptă.

Serbiî intrară în Turcia împărțiți în cinci mici corpuri: un corp trecu prin valea Timocului spre Vidin, fiind compus din 36 bataliöne, 10 escadröne și 12 baterii, sub comanda lui Horvatovici; al doilea corp trecu prin valea Moravei, fiind compus din 27 bataliöne, 8 escadröne și 11 baterii, sub comanda colonelului Lașanin; într'acest corp se prenumăra elita armatei sârbești; al treilea corp trecu prin valea Iavorului, fiind compus din 21 bataliöne și 8 baterii sub comanda colonelului Nicolici; al patrulea corp compus din 16 bataliöne, 4 escadröne și 3 baterii trecu prin valea Drinei sub comanda generalului Alimpici, și al cincilea corp compus din 36 bataliöne 10 escadröne și 10 baterii trecu pe la Sumadia sub comanda generalului Belimarcovici. Totalul trupelor sîrbesci ce trecu în Turcia fu de 70.000 infanteriști, 3000 călăreți și 250 tunuri. Majoritatea trupelor era compusă din milițieni nedeprinși cu instrucțiunea militară.

Aceste trupe nu fură pentru Români de nici un ajutor; ba din potrivă corpul lui Horvatovici fu pentru armata noastră ce înconjurase Vidinul, cauza a multor încurcături și a unei corespondențe diplomatice îndelungată, pentru că Sârbii vreaü cu orî-ce preț să coopereze cu Româniî la luarea Vidinului, pe când Româniî vröu să se lupte singuri cu dușmaniî dintr'acea parte. Într'același timp trupele sârbești făcură mari servicii Rușilor în mersul lor furtunos spre Constantinopole, căci apărara laturea dréptă a lui Gurco de orî-ce atac neprevăduț, și opri pe Turcii ce fusese tăbărâți pe lângă fruntaria Serbiei d'a alerga în ajutorul lui Mehmed Ali. Turcii concentrase în partea

locului numai vre-o 25000 ómeni, majoritatea Mustafidí, adicá miliþieni, sub comanda lui Havið paþa, dintre care majoritatea era tábãritã în jurul Novibazarului, þi o mare parte sub comanda lui Tazli paþa se afla grãmãditã la apusul Serbiei prin valea Drinei.

Trupele ce trecurã pe valea Timocului se împãrþirã în trei colóne, din care cea de la stãnga se îndreptã spre Vidin spre a lua parte împreunã cu trupele romãne la asediul cetãþei virgine, dar se opri pe loc aprópe de frontierã, la Adlie, la o depãrtare de 25 kilometrii de Vidin, cãci Românii care deja sosise þi înconjurase Vidinu, îþi exprimarã în mod curtenitor dar într'acelaþi timp hotãrãtor, dorinþa d'a opera singuri, d'a se expune singuri, d'a încerca prin ei însuþi luarea Vidinului. A doua colónã se îndreptã în direcþiunea Bercovaþului prin Ciupren spre Piroto ca sã se pue în contact cu trupele de cavalerie rusã de la Vraþa, þi a treia colónã se îndreptã spre Piroto ca sã încerce sã ia acéstã cetate þi dupã aceia sã tae comunicaþia Turcilor din Sofia cu Niþiul.

Corpul de la Þiumadia se împãrþi în douã detaþamente, din care unul avea sã înconjóre Niþiul pe la nord þi cel d'al doilea sã mERGã pe drumul Sofiei, sã ia Ac-Palanca, sã ajute detaþamentul de la Timoc ca sã ia Piroto! þi pe urmã sã mERGã spre Niþ. Corpul de la Morava avea sã încónjóre Niþiul pe la Sud, þi sã trimetã detaþamente volante spre a ocupa Cursumje þi Lescovaþul, spre a tãia comunicatia dintre Niþ þi Novi-Bazar, precum þi calea spre Uscub þi drumul de fier dintre Metroviþa þi Salonie.

Corpul de la Iavor avea sã pãtrundã în teritoriul turcesc pe la Nova-Varos þi Sjenita spre a opri pe Haviz paþa d'a alerga de la Novi-Bazar în ajutorul Niþiului. În sfãrþit corpul de la Drina din cauza unor considerante politice impuse de Austro-Ungaria Serbiei, avea sã rãmãe în defensivã. Afarã de aceste considerante el era fórtè slab þi se gãsea într'o poziþiune dintre cele mãi dificile, avênd innaintea sa peste doãdecí þi cincí de redute fórtè tari bine armate þi bine apãrate de trupe numeroþe pe care nu se simþia în stare sã le ia.

De îndată ce intrară în Turcia, Serbii din centru atacară în ziua de 7 Decembrie defileul de la Sf. Nicolae și 'l luară cu asalt după o luptă scurtă; colona din dreapta ocupă în aceeași dinălțimile de la Babina Glava, și corpul de la Timoc, în urma înțelegerii ce se stabilise între guvernul sârb și cel român în privința asediul Vidinului, porni întreg de la Adlie spre Pirot și 'l înconjură. În ziua de 8 Decembrie, Sârbii în marșul lor de concentrare întâmpinară din partea Turcilor o vie rezistență la Ciarkioi, dar cu tot timpul cel rău și viscolul cel cumplit ce domnea, ei reușiră să 'i bată și să 'i pue pe gônă.

Sultanul aflând că Serbii 'i au declarat din nou război, ca să 'și răsbune contra Principelui Milan, găsi de cuviință să se pörte cu el ca și cu M. S. Domnul României și să 'l destitue. Acest mare act avu loc în ziua de 10 Decembrie, dar cu toate acestea el n'avu puterea d'a împiedica pe Sârbii ca să tae chiar într'acea și comunicația dintre Niș și Lescovaț. Într'acest timp generalul Belimarcovicî care dirigia în persoană înconjurarea Pirotului cu corpul de la Șumadia, sosi în ziua de 12 Decembrie în fața orașelului Ac-Palanca, și în ziua de 13 il luă cu asalt, în urma unei lupte sângeröse, și se facu stăpân pe trei turnuri abandonate de Turci care fugise spre Lescovatz. În urma acestui succes el pușu să intre în contact cu Horvatovicî și să înconjore Pirotul care era bine apărat de o veche citadelă și de câmpul întărit de la Budindol.

În ziua de 14 Decembrie colona lui Belimarcovicî se îndreptă de la Ac-Palanca spre Pirot și ocoli câmpul de la Budindol care nu putea să fie luat din front. În ziua de 15 acea colônă atacă pe Turci din flancul stâng, se bätu totă ziua, și pe la 4 ore sêra luă pozițiunile Blata și Beliava și dormi nôptea în ele. Într'același timp colona lui Horvatovicî atacă pozițiunea Turcilor din front spre a masca operațiunea lui Belimarcovicî și ocupă pozițiunea Stancica care 'l puse în contact cu cea altă colônă. În ziua de 16 lupta începu des de dimineță, și după o încăerare crâncenă, la 11 ore a. m. colona din dreapta reuși a intra în Pirot, pe când Turcii din Budindol încă se bâteau cu colona din stânga. Acastă scire descuragiă pe Turci, căci le tăia

linia de retragere, și i sili ca, după o luptă desperată, să părăsescă poziția lor cea întărită, să se retragă spre Sofia și să sufere în retragerea lor focul mistuitor al Serbilor care i urmări până ce se înseră. Luarea Pirotului dădu Serbilor 24 tunuri, dintre care patru Crup, și o pozițiune importantă, în urma unei perderi de 700 ómenī morți și raniți.

Pe când cele două corpuri despre Sud se luptău în jurul Pirotului și l luaă, corpul din Morava de îndată ce trecu frontiera în ziua de 2 Decembre, ocupă pe rind înălțimile de la Sece-nița și Topolnița pe ambele maluri ale Moravei Bulgare, și înaintă spre Nisch spre a l înconjura. În ziua de 6 Decembre colonel Leșanin comandantul său luă poziția Mramor care e la o depărtare de șapte kilometri de Niș, în partea sa apuseană, și a douē di luă cu asalt orașul întărit Plocoplia. În ziua de 10 trei bataliōne dintr'acest corp, atacăra Kuasumlia ocupată de 12.000 arnăuți și bajibujuci precum și de 500 de nizami, și o luară cu asalt după o slabă rezistență. Prin luarea sa ei stabiliră comunicația între corpul din Morava și cel din Iavor. La 12 Decembre locuitorii din Lescovaț, în mare majoritate Bulgari, se revoltară contra ostilor turcesci care erau puține la număr, le puse pe gónă, și deschise porțile cetății lor Sirbilor.

Corpul din Iavor se mărgini a lua înălțimile de la Rașca și Iucovo și d'a ocupa Cladnița aprópe de frontieră. Mersul acestei trupe se isbi de mari dificultăți, căci regiunea era muntósă și acoperită cu un strat gros de zăpadă; pe lângă acesta viscolea și geruia într'un mod cumplit, și vinturile ce bălău și aruncau zăpada dintr'o parte într'alta cu o furie nebună orbiau ochii luptătorilor. Pe asemenea vreme și în asemenea locuri colonel Nicolici, ca să și mențină trupele în siguranță, fu silit să fortifice séra tóte pozițiunile ce ocupa în timpul zilei, căci calea ce urma era foarte mult expusă, și să înaintede foarte încet spre inima vechei Serbiī. Cu tóte acestea, de și înaintă foarte încet, și făcu prea puține isprăvi rėsboinice, totuși obținu un succes indirect foarte mare, îndemnând prin apropierea sa pe creștinii dintr'acele localități să alunge pe Turci și să i siléscă să se concentreze la Novi-Bazar, Sjenița și Nova-Varos.

Printr'aceste mișcări încete și îngreunate prin timpul cel rău, Serbiî reușiră să intrerupă relațiunile dintre Novi-Bazar, Uscub și Sofia cu Nișiu, prin ocupațiunea Mirzamorului, Kursumlje, Lescovaț, Ac-Palanca și Pirotul, și să investescă din toate părțile această cetate. După ce dobândiră acest rezultat, Belimarcovicî, se hotărî să asedieze Nișiu, iar Horvatovicî să plece spre Sofia, și să vie în ajutorul lui Gurco, care se găsea încă în defileul Arab-Conacului. Horvatovicî nu avu parte să și pue planul în executare, căci abia una din colónele sale înaintă până la Taribrod și alta până la Tirn, și ambele fură silit să se întórne înapoi, căci Horvatovicî află că Haviz pașa a plecat din Novibazar împreună cu toate trupele sale în ajutorul Nișiuului, a sfărâmat cele două batalióne ce a lăsat în urma sa la Kursumlje, a reluat acea pozițiune și a început sa amenințe armata ce asedia Nișiu. În urma acestor sciri grave Horvatovicî fu silit să renunțe la drumul spre Sofia și să se întórcă înapoi. El fu silit să se reintórne de unde a plecat și dintr'altă cauză. Statul major sârb îi comunică că Rușii nu vedeu cu ochi buni o cooperare a Serbilor cu dânșii, cum n'o veduse nicî Romanii, și'l povățui să se mărginescă la o campanie izolată, într'o zonă alta de cât cea în care operaui cele alte trupe creștine.

Asediul Nișiuului fu condus de Pr. Milan în persónă. În ziua de 23 Decembre corpul din Șiumadia care intrase în Turcia pe la Grămada, se isbi pentru prima dată cu inimiul la Siceva. Acest corp era însărcinat să se facă stăpân pe pozițiunile fortificate dintre Berzibrod și până la Belotina. Mai înainte d'a aduce la îndeplinire această sarcină, Turcii luară dispozițiuni de atac înaintea Serbilor și'i isbiră cu putere, și'i atacară pe rând de două ori, dar fură siliți să se retragă în pozițiunile lor întărite, căci întâmpinară forțe superióre. În ziua de 24 corpul din Șiumadia înaintă spre Niș; a doua zi Turcii reinnoiră atacul dar fură din nou respinși.

În ziua de 26 aripa stingă a acestui corp luă cu asalt Morcovo-Kaleh, pe când aripa sa cea dreaptă se întărea solid la Vlasco-Bezdo. În nóptea dintre 26 și 27 Decembre Serbiî sta-

biliră într'aceste pozițiuni tunurî de asediū, și la 27 începură să bombardeze cu vioiciune fortul Gorița. Într'acea zi Turcii atacară din nou pe Serbî, dar iarăși fură respinși. În ziua de 28 pe sub séra Sârbii la rindul lor atacară pe Turcî și reușiră să-î deslocheđe din Gorița. În timpul acestor lupte care durară șese zile, și care fusese sustinute numai de corpul de la Șiu-madia, o diviziune și jumătate din corpul de la Morava se apropie de forturile Vinic și Adbi-Pașa și începu să le bombardeze cu așea de mare succes, în cât în séra zilei de 28 Decembre, Turcî fură siliți să le evacueze și să lase în minele Serbilor toate pozițiunile înaintate ale Nișului. De aci încolo fortul principal al cetății nu mai putea să fie apărat cu succes și să reziste multă vreme; de aceea la 28 Decembre séra Turcî fură siliți să intre în tratative de capituațiune și să subscrie o convențiune prin care Halil și Rașid Pașa predau Nișul în mânele colonelului Leșinin, care subscrie împreună cu cele două pașiale actul de supunere.

Serbii intrând în Niș ca învingători, în ziua de 29 Decembre, gisiră în el 200 tunurî, între care 35 Crup, 20000 pușci și o mare cantitate de provițiuni pentru mâncare. Acest câștig îi costase cam scump, cam 1500 ómeni morți sau răniți. Această victorie produse între creștinii din orașiu care erau în mare majoritate serbî, o bucurie cu anevoie de descris.

Hafid pașa care venea în fuga de la Novi-Badar în ajutorul Nișului, apropiindu-se de el și aflând c'a sosit prea târziu și că cetatea a capitulat, se retrase spre Pristina, unde își concentră toate forțele de care dispunea, cu intenție d'a apăra linia drumului de fier dintre Mitrovița și Salonic. Sârbii aflând acesta scire se hotărîră să se ia după el și să'l atace în retragerea sa. Trupele care luase Nișul se împărțiră în două colóne; una compusă din corpul lui Leșianin și din o parte din corpul de la Șuimandia fu însărcinată să opeređe la nordul Pristinei și să tae comunicația lui Hafid pașa cu Novi-Badarul. Ea reuși minuat în indeplinirea misiunei sale, luă fără nici o rezistență Ilossopolia și înaintă pe la sudul acestei poziție până la Podujevo, pe care 'l luă în urma unei lupte crâncene. Cea altă co-

lónă compusă din restul corpului de la Şiumadia și din trupele lui Horvatović, avea să opereze la sudul Pristinei și să se întronască cu cea altă atât la dreapta cât și la stînga sa, după ce va înconjura pe Hafiz paşa. Serbii comptaū pe numărul lor superior pentru a aduce la îndeplinire această mişcare înconjurătoare.

Acastă colónă obţinu rezultate mai bune ca cea d'ântăiū; unul din detaşamentele sale luă cu asalt defileul de la Gradelca după o luptă care ţinu până nóptea, și după aceea smulse pe rînd din mînele Turcilor tóte obstacolele grămădite de ei pe drumul spre Vrania, și sosi în ziua de 18 Ianuarie 1878 sub zidurile acestui oraşiu apărat de 14 bataliōne de nizami și de un mare număr de arnăuți, care 'i atacă pe dată ce se iviră. După ce se apărară cât va timp, Sirbii luară ofensiva, atacară pe Turci cu numărul lor superior, îi risipi fără multă bătae de cap și terminară a 'i nimici și a le lua 1700 prizoneri, dintre care pe Razim paşa și 28 oficeri, precum și o mare cantitate de arme și de munițiuni. Într'acest timp Horvatović înainta spre Uscub și Pristina traversînd grele poteci de munte.

În urma acestor mişcări, Hafiz Paşa să găsi pe la 20 Ianuarie înconjurat din tóte părțile de Sêrbi, cu liniile sale de comunicație și retragere spre Navi-Bazar, Sofia, Uscub sau Pristina tăiate și cu Sêrbii în cîrcă gata să 'i atace. Nimicirea armatei sale era inevitabilă, căci de nicăeri nu putea să 'i vie cine-va într'ajutor; chiar ziua atacului fusese hotărâtă. Din norocire pentru el sosi în tabăra sîrbescă o depeşe prin care se făcea cunoscut că s'a încheiat armistițiul de la Kazanlic și se ordona tuturor beligeranților încetarea ostilităților pe tótă linia. Închipuiți-vă ciuda cu care priimiră Serbii astă scire. Ei se supărară și blestemară norocul; cu tóte astea fură siliți să se supue și se pue capet unei campanii atât de norocos începută și atât de bine condusă pân'aci, dar precurmată într'un mod atât de brusc, tocmai când erau să pue mâna pe isbânda definitivă.

Ultimelne lupte din Montenegro. Sburdălnicia și astămpărarea Grecilor

Pe când Rușii, Români și Sârbii se luptau pe câmpuri deosebite în contra Turcilor și le preparaui desastru final care fu teribil, Muntenegrenii, după ce îndurase furiósele atacuri ale lui Soleiman, Mehmed Ali și Hafiz pașa, care le traversase țara dintr'o parte într'alta și semănase potecile și scorburele munților cu nenumărate cadavre de viteji, și după ce fusese lăsați în pace de dușmani așa de o dată și fără de veste, începurã să se reformede într'o linisce relativă, să'și adune sfărământurile, să se concentrede și să stea în nelucrare în coprinsul strimtelor lor fruntariu, fără a mai fi nelinisciți de Turci care ridicase din jurul lor tóte formidabilele lor oști ce într'un moment grămădiser în jurul lor, spre a le trimete spre cadrilater, spre Rumelia, spre Plevna și spre fruntaria Serbiei spre a o supaveghia.

După ce 'și reformă și reintări oștele, Principele Nicolae trecu din nou fruntaria turcescă în nóptea dintre 9 și 10 Iulie spre Nicsici, pe care 'l înconjură pe dată, fiind aprópe de graniță, și în primul moment se făcu stăpân pe înălțimele de la Trebes, pe care le fortifică și aședă pe cómele lor o parte din artileria sa. După aceea în ziua de 10 luă cu asalt doué fortine isolate, și în ziua de 11 sili fortinele de la Vic și Rabovatz să capitulede. În ziua de 13 se făcu stăpân prin luptă pe fortificațiile de la Claci și Mosti, și innaintă cu săparea șanțurilor de apropiere cu 500 metri înainte. Faciă cu acéstă mergere ina-

inte locuitorii din Niesici trâmise în tabăra Pr. Nicolae de ce notabil cu propunere de capitulare, dar propunerea lor rămase de o cam dată fără de efect, căci Principile le-a impus nise condiții prea grele de priimit. Între acele condiții cea mai grea fu aceea d'a arunca singurii în aer fortificațiile cetății cu dinamită din proviția ce el le va procura, în schimbul căreia le va cruța viața.

Parlamentarii Turci se retrase în cetate spre a lua înțelegere cu comandantul lor și a comunica mai apoi răspunsul; după aceea urmă între autoritățile civile și cele militare nise certe forțe violente, căci cele d'ântăiu fură de părere să consimță iar cele din urmă respinse cu energie un sacrificiu atât de umilitor. Populațiunea civilă sprijini cu energie părerea celor ce susținău capitulațiunea, pentru ca să îmblândească pe Montenegrenii și să'î înduplece să se pörte cu ea mai cu îndurare, căci ea scia că o mare parte dintre locuitorii Niesiciului călăușise pe Soleiman Pașa în trecerea sa prin defileurile de la Duga și Ostrog, care pricinuisé mörtea la o mulțime pe Montenegrenii, și mai sciaü încă că Pr. Nicolae avea cunoșcință de acest fapt și le promisese o resbunare crudă. Ea ceruse în gura mare încetarea luptei și mersese cu îndrăsnelă până la amenințare, cu tóte acestea Schender-bei comandantul cetăței, de și nu mai avea în stăpânire de cât fortul înaintat de la Ciadinanța, respinse propunerea de capitulare și lupta re-începu cu indoilă furie.

Pr. Nicolae cređându-se aprópe stăpîn pe cetate, fiind că avea în mână mai tóte întărirea ce o înconjura, datu asaltul în ziua de 14, dar Turcii îi opuse o resistență desperată și Montenegrenii fură respinși cu mari perderi. Făcia cu acest ne succes Principele renunță d'a mai încerca un noü asalt, și începu în jurul cetăței un asediü metodic și o bombardare furiósă contra cetăței și a orașului care începu din ziua de 15 Iulie, și urmă fără de întrerupere doué zile și doué nopti.

În urma acestui bombardament turnul cetăței fu dărâmat și garnisóna din el fu silită să'l părăsésă și să se retragă în dosul șanțurilor întărite, din care Montenegrenii de trei ori se încercară să'î gonésă fără a isbuti.

În urma acestor încercări violente dar fără succes, Pr. Nicolae desperându-se d'a se face stăpân în scurt timp peste cetate, mai ales aflând că în Bosnia treburile rescuțiilor de acolo nu mergeau tocmai bine, și că capitala sa dintr'acastă cauză putea să fie amenințată, lăsă asediul Nicsiciului în grija voevodului Mașa Verbița, și el alergă la Cetinie. De aci înaintea, cu toate că Montenegrenii reușise să taie mai tótă apa ce alimenta Nicsiuiul și lăsase cetatea numai cu o fântână ce isvora chiar din interiorul orașului, bombardamentul slăbi și atât înconjurării cât și înconjurătorii rămase într'un fel de armistițiu ce și acordaă unii altora.

Într'acest timp iată ce se petrecea în Bosnia: Trupele insurgenților comandate de colonelul sêrb Despotovici, care ținéu pept trupelor turcesci de la Mostar și Seraievo, după ce curățară până la Iulie tot platoul numit Cilibi, se îndreptară spre Grebze ca să se unescă cu cei 1200 Herțegovineni ce se refugiase în Dalmația pe teritoriul Austro-Ungar. Mai 'nainte d'a reuși să aducă la îndeplinirea cercarea lor și d'a trece în districtul Benjanî, Pașa de la Mostar eși înaintea Herzogovinenilor rescuțați, în frunlea a 8000 musulmani, îi atacă viguros cu patru tunuri la Zernipoloc, le ucise 200 ómenî și 'i sili să se retragă iarăși în Dalmația, unde 300 din ei fură desarmați și arestați, iar restul se împrăsciară prin munți. După aceia Turcii biruitori atacară pe Despotovici în ziua de 24 Iulie, îi ucise 450 ómenî și 'l sili ca împreună cu sfărîmăturile cetei sale să se refugiede în Austro-Ungaria, unde fu prins, desarmat și închis în citadela de la Linț. În urma acestei înfringeri rěscóla din Bosnia și Herțegovina fu sdrobită fără a putea să se mai ridice, și puținele bande ce mai rămăsese pe ici pe colea fură prea mici prea slabe și în neputință d'a se uni și d'a încerca vre-un atac serios.

Acest suces dând libertate la un mare număr de trupe turcesci, permise acestora să se adune la Mostar, să se reformede și să se pregătescă ca să forțeze din nou pasul Duga spre a merge să despresóre Nicsiciul. Iată care fu cauza care 'l sili pe Pr. Nicolae să alerge la Cetinie spre a lua grabnice măsuri de

apărare. După ce termină cu întărirea strămtorilor și după ce află că Despotovici a scăpat din temnița austriacă, și în ziua de 1 August a trecut din nou în patria sa, și a reușit ca prin prezența sa să oprască pe Turci în loc, Pr. Nicolae alergă întru întâmpinarea inamicilor și făcu toate eforturile ca să-i împiedice d'a mai înainta spre fruntariile sale. După ce reuși ca să alunge pe Turci din apropierea munților săi, Pr. Nicolae s'a repezit iarăși spre Nicsici, și ajungând acolo, în ziua de 7 August reîncepu bombardarea cetății cu îndoită vigore. Bombardarea fu crincenă, dar Turcii se apărară cu disperare, suferiră cu răbdare desastroasele consecințe ale artileriei dușmane și nu vrură să capituleze sub impunerea unor condiții umilitoare.

Cu toate acestea la 24 August Muntenegrenii reușiră a lua fortinul de la Hasangedin și pozițiunea Petrovna-Elavița, și la 25 reduta Mursevici care era foarte apropiată de citadelă. În urma acestui succes, Turcii în noaptea spre 26 părăsiră toate înălțimile despre apus ale cetății și renunțară să mai apere acea parte. Această retragere făcu ori ce rezistență în citadelă imposibilă, pentru că Montenegrenii erau numai la o depărtare de 50 pași de ea, și posturile ocupate de dinșii erau atât de dominante în cât nici un Turc nu mai putea să și scoță capul afară fără să fie pocnit cu o descărcătură de carabină. Afară de acesta garnisóna sfărșise munițiunile, infanteria nu mai avea cartușe nici pentru o jumătate de oră, și în cele din urmă fu silită să și încarce puștile cu sburătură fabricate din glonțe scoase din cartușe vechi pentru pistole, înmagasinate în cetate din vremuri uitate. În fine populațiunea care se săturase d'o rezistență atât de îndelungată și de grea, căci jumătate din locuitorii săi erau prenumărați printre luptătorii armați, cecură încă o dată, dar cu stăruință îndoit mai dărdă, încetarea focului și capitularea.

După ce făcu tot ce i reclama onórea de oștén și după ce se încredu că oștirea sa era de aceeași opiniune cu populațiunea, Skender-bei intră în dimineța zilei de 26 August în tratative de capitulare, și desbătu condițiunile cu atâta repeziune, în cât la amiazi batalionul de nizami și batalionul de mustafidi care

förmase garnizona cetății, defilă pe dinaintea Pr. Nicolae și a statului major montenegrin pe câmpia din fața citadelei. Nizamii fură liberi să se retragă cu armă și cu bagage spre Gațco, pentru că Pr. Montenegrului nu se găsea în stare să hrănescă și să păzescă un număr de aproape 500 dușmani, pe când el abia avea cu ce să hrănescă trupele sale. Cit despre populațiunea civilă ea fu liberă să rămie sau să plece. În primul cas viața, averea, libertatea și religiunea lor le erau asigurate. Această promisiune fu făcută chiar de Principe care în persoană le-a făgăduit că nu vor fi de nimeni bântuite. În al doilea cas cei ce vrău să plece erau liberi să ia ori și ce vor vrea și să se ducă unde le-o plăcea.

Montenegrii intrând în Nicsici păstrară cea mai severă disciplină și nimeni nu suferi nici un neajuns pentru cele ce făcuse locuitorii acestei cetăți mai nainte. Cu toate acestea musulmanii nu se învoiră să stea în casele lor sub o domnie creștină, și majoritatea lor profitară de permisiunea ce li se dătușe și plecară: unii spre Połgorița și Albania, și alții spre Mostar și Herzegovina. Montenegrii găsiră în Nicsici 19 tunuri în bună stare care le servi de minune în luptele ce mai avură până la încheierea păcii. După luarea Nicsiciului, Montenegrii înaintară pe teritoriul turc din apropiere și luară în stăpânire tot terenul care mai târziu i se cedă de către congresul din Berlin. După aceia se făcură stăpini peste toate fortulețele construite de Turci între pasul Duga și frontiera Austriacă; pe urmă în ziua de 10 Septembrie luară Nosdranul și reocupară strimțorea Dughei, iar voivodul Vucotici se aședă la Kristaci pentru a apăra intrarea în strimțore.

Mai nainte d'a dobândi aceste rezultate, trupele comandate de Prințul în persoană, în fruntea altor trupe montenegrene luară Bilecul în ziua de 4 Septembrie, după o vie bombardare, și tot în aceiași zi se făcură stăpini peste Trebinje fără de luptă. Alte colone se luptase cu trupele lui Ali Saib la sud și cu Hafiz pașa la est, în tot cursul lunei lui Iulie și August, fără a'î lăsa să alerge în ajutorul Nicsiciului; ba încă la 30 August

voevodul Lazăr Socita dătuse o bătae sdravănă lui Hafiz paşa aprópe de muntele Dorsnitor.

De aci încolo lucrurile iarăşi se linisciră în Montenegro, pentru că bătălia de la 30 August care fu pentru Montenegreni un mare nesucces, descurajase atât de mult pe Pr. Nicolae în cât îl făcuse să cêră guvernului Austro-Ungar ca să încerce o intervenire pe lângă Portă pentru ca el să dobândescă inchierea unei paci separate. Din norocire mai nainte d'a face Austro-Ungaria vre-un pas diplomatic într'acest sens, sosi la Plevna guarda imperială care închise pe Osman Paşa în vizuina sa şi începu să se întóceă róta norocului iarăşi în favorul creştinelor. Acéstă schimbare în bine incuragiă pe Pr. Nicolae şi 'l făcu iar să spere că-şi va vedea visul sêu realizat, adică dobândirea unui port de mare pe malul Adriaticei, ceia ce era îndispensabil trebuincios pentru desvoltarea economică a patriei sale pân'atunci lipsită de orî-ce debuşeu spre mare.

Cu tóte acestea în ziua de 3 Octombre Pr. Nicolae intră în Cetinie fără de sgomot şi stătu acolo până la 18, când porni spre partea de miadă-đi a frontierei sale, în fruntea a 24.000 luptători, spre a se ciocni cu Ali-Saib paşa care nu dispunea mai mult de 14 bataliône trupe regulate şi de opt de mustafiđi. Mergînd spre sud şi intrând pe teritoriul turcesc care făcea parte din Albania, Pr. Nicolae urmărea un plan politic care constituia realizarea visului său nutrit d'atîta timp, adică se încerca să ocupe Potgoriţa, Spujul, Scutarî, Dulcigno, Antivarî şi tóte micile posiţiuni întărite după marginea litoralului mării, spre a 'şi deschide el singur un drum până la marea Adriatică, şi a lua în stăpânire acea porţiune de teren care 'i despărţea principatul de mare, pe care să se facă stăpân în mod definitiv şi să n'o mai părăsescă nici o dată.

Aci Montenegrenii nu găsiră armată regulată multă şi po-trivită cu numărul lor aprópe întreit. Dacă ar fi avut a face nu-mai cu armata turcă regulată, ei ar fi strivit repede pe Ali Saib împreună cu forţele de care dispunea, dar întâlniră o populaţiune rêsboinică: pe *Muridiđi*, *Piulatiđi*, *Trepsiti*, *Alesieni*, *Ducazamă*, *Kopiliđi*, *Pasripitiđi*, *Gruđi*, *Ohkerđi*, *Castrati*, *Cle-*

manți, Schiochî, Grumirî și Buzogitî, care împreună numărau vr'o 75000 persoane, din care vr'o 20000 creștini ortodocși, vr'o 20000 creștini catolici și vr'o 15000 mahomedani. Dintr'aceștia catolicii și mahomedanii urau de moarte pe montenegrii pentru că ei erau creștini ortodocși, pe când ortodocșii, de și nu-i iubiu din cauza ôre-câror rivalități vechi, totuși îi sprijineu fiind d'o lege cu ei. Acești Albaneși puteau să formeze un contingent militar de vr'o 12000 ômeni bine armați cu puscî d'ale lor de vânătore, bine deprinși cu ochirea, și bine exercitați cu mâniarea armelor, trăind în neîntreruptă luptă prin munții lor, din veacuri uitate, une-orî cu fiarele sêlbatece și mai adesea orî cu vecinii lor Montenegrii, cu care se sfădeau și se luau la trântă, aci pentru o curea de pămînt și aci pentru un cap de vinat sau pentru o cêrtă la cârciumă. Ortodocșii numărau vr'o 8000 luptători care erau tot atât de buni oșteni ca și mahomedanii. Catolicii și mahomedanii care, din cauza vechilor antagonisme dintre ei și vecinii lor, nu erau nici de loc dispuși ca să primescă bine pe acești mosafiri nepoftiți, aflând cauda care aducea pe Montenegrii pe pămîntul lor, și temindu-se ca nu vre-odată acești vecini din fire gâlcevitori și hrăpareți să-i poftescă într'o di ca să părăsescă casele, pămînturile și coprinsurile lor, spre a le lua în stăpînire dînșii, se grăbiră: creștinii la un loc cu mahomedanii, să mERGă ca să îngroșe numărul luptătorilor lui Ali Saib. Albanezii ortodocși din contră au mers se îngroșe numărul Montenegrinilor și au format o legiune separată sub ordinele voevodului Marcu Milianov.

Montenegrii, de și aviu în fața lor trupe mai numeroase ca ale lor, totuși, intrind pe teritoriul turcesc, nu întâmpinară pe câmpia lucie nici o rezistență, pentru că Albanezii dușmanii îndată ce se iviră dînșii, se retrăsese în munții lor, unde sciau să se lupte mai bine, și lăsase pe Ali Saib numai cu trupele sale care erau foarte neindestulătore ca să se hărțuiască cu oștile Pr. Nicolae. Dintr'această cauză Domnitorul Montenegrin merse prin țera dușmană nesupărat de nimeni ca prin propria sa țeră, și întâmpină oare-care rezistență numai înaintea cetății

Spitza, pe care o luă cu asalt cam pe la finele lunei Octombrie, după o rezistență de 15 zile, împreună cu cele două forturi ce o apăra; după aceea la 3 Noiembrie luă orașul Antivari împreună cu cele două fortinuri ce o protegeau, precum și citadela Dolobredo. În urma acestor succese trupele montenegrine înconjurară cetatea Antivari mai fără de luptă.

Încurajat de nisce succese atât de lesnicioase, dobândite prin pierderi neînsemnate, Principele Montenegrului trimise spre Scutari pe voivodul Plamanetz în fruntea a 4000 luptători ca să înconjore acea cetate și să ia cu asalt lagărul întărit de la Anamaliti, dar această cercare nu avu succesul dorit, pentru că Hakki pașa comandantul Scutariilor, dispunând de forțe superioare, făcu pe voevod să îndure o pierdere foarte simțitoare. Montenegrenii atacară lagărul în noaptea spre 6 Noiembrie și surprinse pe Turci în mijlocul somnului; cu toate acestea Turcii se desmeteciră repede, se apărară cu bărbăție din întăririle lor, se luptară în decurs de mai multe ore și reușiră a pune pe dușmani pe gônă, cauzându-le pierderi de peste 3000 oameni. Turcii într'adavăr cu dobândirea acestei bătălii repurtase o victorie îndestul de însemnată; cu toate acestea, după ce și numărară pierderile și vădură că-i lipsea de la apel mai același număr de luptători, pierdere ce era pentru ei mai simțitoare decât pentru Montenegreni, nu se prea bucurară, fiind-că ei n'aveu cu cine să-i înlocuiască, și temându-se ca să nu fie atacați de dușmani cu trupe prospete și mai numeroase, părăsiră tabăra de la Anamaliti a doua zi după victoria ce câștigase, și se retrase spre Scutari spre a apăra defileurile din jurul său.

În urma acestei retrageri Montenegrenii se vădură pe deplin stăpîni pe teritoriul dintre Montenegro, lacul Scutari, Boiana și marea Adriatică și pe toate întăririle afară de citadela Bar, dintre Antivari și Dulcigno.

După ce ocupară acest teritoriū, a cărei posesiune constituia realizarea tuturor dorințelor sale în partea despre Albania, Principele Nichita înconjură cetățuia Bar care era un vechiū castel construit de Venețieni și care era apărat de energicul comandant Ciudul Ibrahim-bei, și începură să-l bombardeze cu

energie. Două luni încheiate dură acéastă bombardare dar ea fu fără de nici un rezultat, căci la 15 Noembre sosi pe mare două cuirasate turcesci care înprospătară providia cetăţei, bombardară despre mare pe Montenegrii precum şi oraşul Antivari ocupat de dânsii şi debarcară la gura rîului Boiana câte-va bataliône pe care le puse sub comanda lui Haki Paşa

Pe Montenegrii bombardarea cuirasatelor nu 'i neliniscea, pentru că bateriele lor erau prea depărtate de mare, ast-fel că bombele aruncate din vase nu puteau să 'i ajungă; pe ei 'i neliniscéu numai trupele lui Haki paşa care le stau în cóstă. Ca să scape de incomodarea lor în ziua de 13 Decembre ei se hotărîră să le atace, şi le isbi cu atâta putere în cât le nimici cu totul, ucise un mare număr de lupiătorî, făcură prisionier un tabor întreg de nizami, le luară o mare cantitate de muniţiuni şi de providiuni, precum şi un tun, şi restul îl puse pe gónă spre mare, unde abia putu să scape intrînd în bastimente. În ziua de 14 Decembre ei luară cu asalt cetatea Dulcigno, distruse prin incendiare două din vasele care acostase în portul acestui oraşiu ca să vie în ajutorul lui Hakki paşa, şi puse pe gónă prin bombardare pe cele alte vase. De aci încolo cetăţuia Bari fu cu desăvîrşire înconjurată despre mare ca şi despre uscat şi condamnată a se preda prin fôme.

Vedîndu-se lipsit de tôte şi cu totul abandonat, Ibrahim beî propuse consulului austriac din Antivari ca el să se predea în minele unui delegat austriac. Aflând despre acéastă propunere Pr. Nicolae lăsă resolvarea soluţiunei la dreapta judecată a împăratului Franş Iosif. Luînd cunoscinţă de dânsa guvernul austriac respinse propunerea şi citadela rămase tot asediată. La 22 Decembre garnisóna, ne mai avênd nici de mâncare şi nici providiuni, consimţi să se predea şi începu să trateze condiţiunile capitulărei. Acea capitulare, de şi hotărâtă în principiu, nu fu adusă la îndeplinire, pentru că într'aceiaşi di escadra turcă care se retrăsese spre sud reveni întărită cu alte vase noi, goni pe Montenegrii după malul mării şi reuşiră a profita de învâlmăşeala produsă de acéastă visită ne asceptată

în mijlocul preparativelor unei predări, și a băga în citadelă ore-care proviđiuni și ore-care cantități de munițiuni.

Montenegrenii se desmeteciră foarte curind din uluiala ce le causase această visită neasceptată, și numai cât puse în poziție câte-va tunuri de calibru mare, pe care le îndreptară cu gurele spre mare, și cu bombelē ce aruncară spre cuirasate le goni departe la larg și restabiliră asediul, dar cei înconjurați de o cam dată nu mai vrură să audă de predare. De atunci încoea vasele nu se mai apropiară de mal, căci nu dispuneau de tunuri mari, și chiar părăsiră în voia sorței litoralul despre Antivari, dar asediații nu mai vrură să se predea, cu speranță că cuirasatele se vor reinturna spre a le readuce de mîncare. Ele nu se mai reinturnară; cu toate acestea acei ce le asceptau revenirea, se mai opuse încă, îndurară nisce suferințe eroice și resistară contra lipsei de tot felul și a focului mistuitor al bombardamentului până în ziua de 28 Decembre când fură siliți să se predea cu de-a binele și să lase în mânele biruitorilor 1500 prizonieri, un mare număr de răniți, o cantitate mare de arme de tot felul, 15 tunuri și ore-cere cantitate de munițiuni.

După acest succes Pr. Nicolae nu se mai îndreptă spre Scutari pe care scia bine că diplomația nu ar fi consimțit ca să îl lase în stăpînire, ci se grăbi a ataca forturile din insulele Grenaiur, Lesandra și Vranina din lacul Scutari vecine cu teritoriul ce ocupase, și după câte-va ore de bombardare le luă una după alta în ziua de 3 Ianuarie anul 1878, cu care ocazie se făcu stăpân peste 17 tunuri, 1200 pusei, o mare cantitate de munițiuni și de proviđiuni și peste 800 prizonieri.

Vedându-se stăpân peste tot teritoriul ce ambiționase, Pr. Nicolae se linisci și nu mai continuă lupta mai departe, ast-fel că încheierea armistițiului de la Cazanlic care avu loc la 13 Ianuarie și preliminărilor păcii care avură loc în ziua de 19 Ianuarie în Adrianopole, îl găsi cu arma la picior și odihnindu-se pe lauri câștigați.

Grecii care pân'aci stătuse astâmpărați și cu arma mereu la picior în coprinsul fruntarielor lor, vedând că toți care au statul cam cu mânele în sân până aproape de încheierea păcii și

care s'au apucat la harță cu Turcii la spartul țirgului, s'au ales cu câte o porțiune bună de teritoriū, fără nisce sacrificii prea mari, s'au sbirlit și ei tocmai la sfirșitul sfirșitului, chiar după spartul țirgului, și ca să pue și ei mina pe o bucățică din pradă, în ziua de 21 Ianuarie 1878, a treia zi după încheierea preliminarilor păcii, au declarat și dênșii rêsboiū Turciei și au trecut în Tesalia. Puțin de tot, abia trei zile au stat ei pe teritoriul, turcesc căci mai mult nu le-a dat mâna. Vêdînd că Europa întregă n'a aprobat acest pas tardiv, și că Englitera 'i a amenințat cu blocarea cóstelor țerei lor, Grecii s'au grăbit ca în ziua de 24 Ianuarie să 'și retraga oștile din Tesalia și să le concentreze la Lamia, iar la 25 Ianuarie, după ce priimi de la amicii și proctetorii lor, ore-care făgădueli, puse temeiū pe acele promisiuni făcute în numele tuturor puterelor celor mari că 'i va sprijini la timp dreptele lor cereri, renunțară d'a mai continua rêsboiul contra Turciei, și la 27 încheiară un armistițiū cu Turcia.

Ast-fel se termină conflictul dintre Turcia cu Serbia, Montenegro și Grecia.

Bătălia de la Smărdan.

Pe când Serbii, Montenegrinii și Grecii se luaă la intrecere care dintre care și care mai mult ca toți va lua un codru mai mare din împărțirea prădilor celui înfrint, și pe când Rușii cu o neîndurare barbară și neumană urmăreău pe cei înfrinți, armata română mergea liniscită, fără de grabă și fără nici un gând de cucerire în paguba cui-va, spre ținta aspirațiunelor sale de vitejie, iar nu de cucerire, spre câmpia de luptă către care o atragea așa, adică dorul de noi isbânde, spre cele două localități: spre Smărdan și Inova care prin vrednicia lor avea să devie nisce numiri istorice. Ei mergéu voioși prin zăpada până'n briu, îndurind osteneli și greutăți supraumane, și mergînd, și luptîndu-se cu viscolul și cu toate nebuniile lui moș Crivăț, cântău, jucau, săltau și alergău sbeguîndu-se ca să se încăldească, spre a ajunge mai curînd la Vidin ca să culégă cei mai din urmă, dar și cei mai glorioși lauri, în împrejurimele acelei cetăți feciorelnice în care pân'atunci nimeni nu apucase să intre ca biruitor.

Mai nainte d'a ajunge trupele române în facia noilor obstacole ce avea să desființeze prin piepturile lor de oțel, M. Sa, Domnitorul găsi de cuviință să cruce de noi oboseli și noi sacrificii un regiment de eroi care 'și făcuse cu prisos datoria și suferise pierderi mai mari ca toate, și adresă armatei următorul ordin de di:

«Ostași

«Regimentul 13 de dorobanți, încă de la începutul campaniei a fost unul din corpurile care au avut să îndure cele mai mari greutăți și care a avut fericita ocaziune de a se distinge în toate însărcinările ce a avut să îndeplinească.

«În fața inamicului acest regiment a dat probe de devotament și de curagiu, luând parte la mai toate atacurile făcute contra întăririlor de la Plevna.

«Pentru a răsplăti dar curajul și devotamentul acestui corp, ordon scoterea sa din Diviziunea III-a activă, în care contedă, trimițându-se la partea teritorială, unde se va desconcentra pe ziua de 5 Ianuarie 1878.

Dat în Bucuresc. la 3 Ianuarie 1878.

Carol

În urma acestui ordin de zi, acest brav regiment fu rechemat în țară și trimis la Iassi unde și avea reședința, spre a ține garnisona d'acolo, iar stégul său sdrențuit de glonțe dar decorat cu marele cordon al Stelei României, fu priimit de Ieșeni ca un trofeu sacru care spunea tuturor prin ființa sa jertfele ce a trebuit să îndure armata română spre a smulge din mânele dușmanilor biruința.

Într'acest timp frații lor de arme formați în noi diviziuni, ast-fel cum le-am indicat în capitolul XIII-lea, mergeu spre Vidin ca să culgă noi lauri și să înfrunte noi primejdii.

Înnaintea lor cetele reslețe de bașibujuci, cerchezi și de alte adunături de armate neregulate turcesci, fugeu imbrâncindu-se fără a le opune o rezistență orî cât de slabă, și se depărtau înnebunite de gróznica frică ce le causa pățitania ce îndurase taboarele de oștire regulată la Rachova și Plevna. Ai noștri mergeu încet și cu mare precauțiune ca să nu cadă în vre-o cursă întinsă cu viclenie, iar înnaintea lor Turcii regulați, amestecați cu cei neregulați și cu populațiunea desarmată, își făcêu nălucă cine scie din ce, și fugeu din toate puterile ca să se ascundă între zidurile Vidinului și ale Bazargicului, spre a scă-

pa de păpara românească ce'î băgase în grózele morții mai amarnic cât de pe vremea lui Mihaí.

În ziua de 13 Noembre călărașii români plecați de la Rachova spre a se îndrepta pe uscat către Vidin, sosiră la Zibru Palanca după malul Dunărei și îl ocupară milităresce. La 15 Noembre ei ocupară Veleidrama, Krustatar-selo, Cotgula, Rasgrad-mahala și Galicea; la 16 aceste anteguarde sosiră la Belibrod, la 17 ajunse în împrejurimele orașului Lom-Palanca și la 18 îl ocupară milităresce și acceptară în el până pe sub seră, când sosi tot grosul armatei; a doua zi aceste anteguarde stabiliră o comunicație cu Rușii din Vrața. La 1 Decembre, Românil respinse o slabă rezistență încercată de Turci la Tolovița; la 7 Decembre ei se împreunară cu trupele din Div. I ce forma capul colónei ce venea de la Plevna după capitularea sa, și la 10 Decembre intrară în orașul Arcér-Palanca, atât viteji de la Rachova cât și cei ce luase de curind Plevna. De acolo ei porniră în ziua de 13 Decembre spre Vidin și la 16 se împreunară pe drum cu anteguardele celor de la Rachova ce pornise mai dinainte. În ziua de 24 Decembre anteguarda română sosi în preajma Vidinului și a Belgargicului și ocupă satele Rujincea, Osmalia și Lugosovcea, unde se opriră până ce sosi și capul colónei de infanterie.

După ce avu loc ocuparea acestui orașiu, general Nicolae Haralamb care luase comanda ambelor colóne în locul colonelului Slănicénu care fusese trămis la Calafat ca comandant al diviției de rezervă, de și încă nu sosise în preajma Vidinului de cât Div. I, trămise fără de zăbavă o parte din cavaleria sa ca să ocupe linia; Sabri-Pașa, Kewi-Virtopol, Logosovcea, Ujincea, Osmanlia, Șipotul și Corleva care fură ocupate pe rind până în ziua de 26 Decembre. Într'acelaș timp trimese mai multe iscóde și patrule spre Vidbol și Nazir Mahala, unde și concentrase Turcii forțele ce retrăsese din pozițiile ocupate de Români.

Una din patrulele de recunoșcere trimise în diferite locuri din preajma Vidinului, care era compusă dintr'o companie de infanterie și un pluton de cavalerie, s'a întâlnit în ziua de 20

Decembre în apropiere de Vidbol cu un batalion de infanterie și două escadrone de cavalerie din armata turcă, trimise de Izet pașa comandantul cetății Vidinului în recunoștere, spre a afla forța armatei noastre și direcțiunea ce urma, precum și pentru a se încredința de importanța forțelor de care dispunea ai noștri și de valoarea militară a oștenilor români, despre care Turcii, spre rușinea statului lor major n'aveu nici o cunoștință.

Voinicii noștri, de și nu se găseu în număr proporțional cu acela al dușmanilor, și de și erau mai puțin ca jumătate de cât densiți, nu 'și perdură nici de loc cumpătul, ci'i priimira cu salve repetate de puscă, care fură așa de bine nutrite, în cât silira pe Turci ca, cu tot numărul lor covârșitor, după un neînsemnat schimb de împușcături, să se întorne înapoi spre Vidbol unde se găsea un puternic lagăr turcesc. De îndată ce vedură că inimicii au început să se retragă, călărașii noștri i-au luat în priimire și i-au gonit până ce i-au virit în întăririle lor, și în retragere le-au tăiat mulți codaci și au transformat în cele din urmă retragerea în fugă.

După acest mic fapt de arme și un repaos de câte-va zile în Arcer-Palanca, armata Română fu pusă din nou în mișcare și în ziua de 27 Decembre începu a înainta spre a efectua înconjurarea. Mai întâiu porniră spre ținta indicată Div. I și prima brigadă din Div. II. Dintr'aceste trupe acéstă brigadă porni spre Belgargic ca să-l înconjore, iar restul armatei se îndreptă spre Vidbol și Nizir-mahala în direcțiunea Vidinului. Ce'i ce pornise spre Belgargic ocupară chiar în acea zi satul Rujincea, de unde puteau să observe ori-ce mișcare ce se făcea în sus numita cetățue, și să împiedice ori ce împreunare cu oști eșite din Vidin. Ce'i ce pornise spre Vidbol și Nazir-mahala fură siliti să se lovească cu inimicii, și în ziua de 29 Decembrie să le dea o bătălie crâncenă care dură două ore incheate, să opereze o mișcare de înconjurare foarte bine condusă de repositul general D. Leca, atunci colonel, și să silască pe Turci a părăsi pozițiunile însemnate ce ocupau și a fugi în cea mai mare grabă spre Vidin, lăsând în mânele Românilor o însemnată cantitate de munițiuni, material de rezbel, corturi, efecte de îmbracă-

mințe și o mare aprovizionare de produse. Regimentul care ocupă mai întâi acea pozițiune și care înfipse fanionul său pe culmea cea mai înaltă a acelei pozițiuni, fu Reg. I de dorobanți din Mehedinți și Dolj.

După această victorie importantă mai cu seamă pentru viitoare operațiuni ce avău să se desfășoare în curând, General Haralambie își împărți trupele în trei mari sectuore ocupate de două diviziuni și o brigadă care începură să se desfășoare în ziua de 28 Decembre. Într'acea zi ele ocupară: Clodnița, Virtop, Sabri, Pasakioi și Carastena, iar la 29 înălțimile de la Jiglița, satul Crișovița după apa Reca dominătoare satelor Nazir-Mahala și Vidbol de lângă Vidin. Turcii simțindu-se înconjurați părăsiră satele Nazir-mahala, Vidbol, Pirnac, Bucovița și Sinacovcea și fugiră în Vidin. În urma acestei retrageri, Românii ocupară imediat Nazir-mahala, Vidbolul, Târnacul, Bucovița și Sinacovcea, iar cuartierul general al comandantului armiei de operațiune din jurul Vidinului, general N. Haralambie, fu stabilit în Nazir-mahala. A doua zi după ocuparea acestor pozițiuni, sosi în fața Vidinului și Diviziia a patra care întârziase pe drum din cauza viscolului, și ocupă imediat Belacadina și Ostrocavei.

După ce se terminară mișcările de înconjurare, trupele române ocupară următoarele pozițiuni. Divisia IV ocupă primul sector dintre Dunăre și gârla Belarda în dreptul satului Targic; din el Brigada I se găsea la 29 Decembre la Metovnița, brigada II-a la Bela, Osmanlie și Vodnița, artileria la Arcer Palanca și cavaleria la Stomja și Vodnița Belgargic.

Div. II-a compusă numai din Brigada întâia ocupase precum am dis mai sus, împrejurimele Belgargicului dintr'același sector, având Reg. 14 de dorobanți la Ruzince; bat. 4 de vânători la Metovnița și Reg. 16 de dorobanți la Scmja. Brigada a doua compusă numai din Reg. 4 de linie și bat. 2 din Reg. 6 de linie, era încă în mers și nu ajunsese pe Lom, iar cele alte trupe dintr'înșă țineau garnisóna Nicopolului și a Rachovei. Div. I ocupa sectoral al doilea dintre gârla Belorada din dreptul satului Novaselo până la gârla Topolovița și sectorul al III-lea din-

tre gîrla Topolovița spre satul Alvagiü, în fața pozițiunelor inimice de la Smărdan, Inova și Capitanovcea. Acest sector avea să fie ocupat de Brigada II din Div. II atunci când va sosi.

După ce se vedu stăpân peste întreaga linie de înconjurare a Vidinului, precum și peste toate căile de comunicațiune, atât cu depozitele de aprovizionare stabilite în țară dincoia de Dunăre, cât și cu restul armatei noastre aflată în Bulgaria care era încă în marș spre Vidin, general Haralambie dispuse a pune la încercare forțele de care dispunea în Belgargic, care era o cetățue destul de tare și de importantă din punct de vedere strategic, și dădu ordin unei brigade din diviziua a patra ca să mîergă acolo spre a mări numărul trupelor ce o încongiura și s'o bombardeze.

Colonel Ipătescu plecă în fruntea acelei brigade spre acea direcțiune în ziua de 30 Decembre; înconjurarea începu în ziua de 31 Decembre și bombardarea a doua zi. Printr'acest debut serbară Româniî prima zi a anului nou 1878. Acastă luptă de artilerie continuă și în zilele de 2 și 3 Ianuarie, după care urmă și o demonstrațiune de atac, pe care o esecută regimentul al 8-lea de linie și al 2-lea de dorobanți, General G. Angelescu comandantul Diviziunei a 4-a, care asistase la această încercare de atac, vedând că Turcii răspundeu foarte slab din cele trei redute și dintr'un fort mai mare care apăra orașul, dar într'aceleș timp că tunurile române din pôlele delului nu puteu să ajungă cu bombele lor întăririle și că prin urmare artileriei sale îi era peste putință să desființeze aceste uvragiuri de apărare, iar infanteriei de a le lua cu asalt, pentru că erau așezate d'asupra unor stânci foarte înalte și cu maluri drepte aproape mai ca zidul casei, renunță d'a mai neutralisa un număr foarte mare de oștire în juru unei cetățui aproape neluabilă, cu toate că ea dispunea de un număr de apărători foarte restrâns, și se mulțumi d'a o lăsa înconjurată numai cu prima brigadă din Div. II-a pusă sub ordinele colonelului Cantili, iar dânsul împreună cu brigada comandată de colonelul Ipătescu porni înapoi spre Vidin.

Într'același timp restul armatei române continua d'a termina incetinel și fără de grabă înconjurarea Vidinului, întreprindere ce fu foarte mult favorisată de către intrarea în acțiune a Serbiei, care declară din nou război Turciei, precum am mai spus într'un capitol precedent. Această mișcare de înconjurare începu în ziua de 2 Ianuarie prin ocuparea Beleradei, Musulmaneii și Dencoviței, continuă în ziua de 3 prin ocuparea viilor de la spatele satului Rupcea, a viilor din marginile șioselei Adlie-Vidin și a satelor Musulmana, Gârcea, Dancovița, Negovanița și Halvagi, și se sfârși la 11 Ianuarie, când trupele române se întinse pînă la Forentin, ast-fel că într'acea zi armata Română ocupa pozițiile următoare:

Diviziunea a IV comandată de general Angelescu, ocupa satul Vidbol împreună cu brigada I a colonelului O. Sachelarie având posturi înaintate pînă dincolo de pod pe șioseaoa *Vidbol-Vidin*; Brigada a II-a a colonelului Ipătescu ocupa satele *Tárnac* și *Bucovița* cu posturi înaintate spre Tatargic, unde se împreuna cu brigada I-a a colonelului Cruțescu. Această brigadă ocupa *Tatargicu*, *Novoselo*, *Belerada* și viile din ambele laturi ale șioselei *Adlia-Vidin*; iar brigada a II-a a colonelului Dona ocupa satul *Musulmana* și viile de la spatele satului *Rupcea* care era ocupat de Turci. Diviziunea II-a comandată de colonel Cerchez înaintat de curând la gradul de general, care în fine sosise împreună cu brigada II-a, ocupa satele *Gârcea* și *Dencovița*. Brigada de cavalerie acoperea aripa stîngă a corpului de investitură și se întindea de la *Negovanița* și *Halvagi* pînă la *Florentin*. Malul de dincoala Dunării era ocupat de Diviziunea de rezervă pusă sub comanda colonelului Slănicianu care se întindea de la *Ciupercenti* prin *Calafat* pînă la *Vrața* în dreptul Florentinului. Aceste forțe românesce dispuneau de 15,460 baionete, 2149 călăreți și 84 tunuri ¹⁾.

1) Aceste notițe importante sunt împrumutate din scrierea D lui *Th. Văcărescu*, intitulată: *Luptele Românilor*, din scrierea mai multor ofițeri români intitulată: *Istoricul războiului din 1877-1878*, și din efemeridele culese de mine și eu în timpul războiului.

Acastă linie de înconjurare era complectă dar prea depărtată de cetatea Vidinului pentru ca să fie de óre-care eficacitate; ea trebuia să se restringă și să se apropie cât se pòte mai mult de zidurile cetății. Pentru a ajunge la acest scop, la 11 Ianuarie artileria Div. IV se apropiase pe cât putuse mai mult de acele ziduri, își aședase bateriile în drépta și în stînga șioselei de la miadă ȃi, la o depărtare numai de doui kilometri de cetate, și împreună cu bateriile de la Calafat începuse să bomhardeze Vidinul și să trimeta asupra-i sute de bombe, la distanțe scurte, atât ȃiua cât și nòptea.

La 12 Ianuarie, de și pămîntul era învăluit de o ceta désă în cît nu se putea vedea nimic pe cimpia Vidinului, artileria deschise focul dis de dimineta pe tota linia, și începu să se pue la cale preparativele unui atac general, mai ales de artilerie, atât pe malul drept cât și pe cel stâng al Dunării, și la adăpostul artileriei, infanteria începu să se pue în mișcare pe cîmp deschis încã de la 6 ore dimineta, de și era un ger din cele mai simțitóre.

În dimineta acelei ȃile, *Tatargicul* și *Novoselița* erau încã în mînele Turcilor și împiedicau fòrte mult operațiunile Românilor de înconjurare și de apropiere; spre aceste trei pozițiuni dar fură îndreptate mai întiîu atacurile oștenilor noștri. Colonel Cruțescu în capul unei brigade, a doua din diviȃia IV, înainta spre Tatargic și Novoselo pentru a respinge pe Turcii ce ocupaũ acea localitate și a'i arunca în întãririle Vidinului. Turcii se apãrarã cu multã vigóre și respinse pe dușmanii; cu tóte acestea operațiunile brigadei nòstre, de și nu fusese prea viguróre, totuși au fost conduse cu așa dibãcie și vigóre, în cât pe la 10 ore înainte de amiaȃi trupele turcesci din Tatargic n'au mai putut să resiste și au fost fugãrite spre Vidin. Într'aceiași timp diviȃiunea I atacã pe dușmanii cu o vigóre mai energicã și ocupã Rupcea și Rainovcea. Novoselița rãmase însã în minele Turcilor, fiind apãratã de trupe prea numeroase și de o pozițiune fòrte tare, adicã de nisce surpãturi de pãmînt adînci ce se prelungeũ pînã la Dunãre și causã Romînilor mult rêu. În urma acestor succese, nu mai rãmîneũ în mînele duș-

manilor alte pozițiuni din jurul Vidinului de cât *Novoselița*, *Smârdan* și *Inova* la apus și miadă-ți, iar *Capitanovcea*, *Kerimbeg* și *Ceiselo* la miază noapte.

Pentru a pune mâna pe aceste pozițiuni, și mai cu seamă pentru a intra în stăpânirea *Novoselei* satul cel mai apropiat de țăturile Vidinului, de unde putea să le bată cu folos Românil, ei erau siliți ca mai întâiu să se facă stăpâni pe întăririle dușmanilor de la *Smârdan* și *Inova*, fiindu-le peste puțină d'a înainta pe alt unde-va de cât pe șioseaoa *Adlia-Vidin*, căci locurile din împrejurimi erau, cum țăturile, într'o parte prăpăstioase, și în altă parte, cu tot gerul ce domnea, erau înlăștinoase și impracticabile, apa din mlaștine ne fiind înghețată.

Smârdanul și *Inova* erau întărite cu trei redute legate între dănele cu drumuri acoperite și apărate de vr'o două mii de oameni cu mai multe tunuri. Mai înainte d'a ataca această pozițiune, general Haralambie dispuse să se facă o diversiune spre a atrage atențiunea dușmanilor în altă parte și să le-o îndepărteze de locul desemnat pentru atac; el pentru a-și ajunge scopul trâmise regim. al 8-lea de linie spre podurile aruncate peste digurile după marginea prăpăstiilor pe lingă care șerpuesce șioseaoa ce conduce la *Novoselița*. Vitejii oșteni se repeziră spre poduri ca nisce lei, sublocotenentul Șerbănescu și mai mulți sub-oficieri și soldați cădură isbiți de mörte; o luptă crâncenă se încinse, chiar primul pod fu luat și Turcii se retrase în desordine spre al doilea pod, însă în urma acestui rezultat priincios, ai noștrii priimiră ordin d'a se opri în loc și d'a întări pozițiunile ocupate, fără a merge mai departe, ceia ce ei făcură pe dată.

Într'același timp trupele generalului Cerchez compuse din câte un batalion din al 4-lea și al 6-lea de linie, se înșiruiră și se ascunse pe după adăposturi în prējma piriului Topolovița. Un escadron din regimentul 5 de călărași acoperea flancul acestor oști despre *Rainovcea*. Mai întēiu 24 tunuri luară pozițiune, aședându-se în baterie pe dēlurile de la *Duscovița*; trei escadrōne din regimentele 2-lea și al 8-lea de călărași ocupară *Halvagi*, priveghind terenul din naintea *Inovei* și *Capitanov-*

cei, o brigadă de Roșiori fu înșiruită de la Negovanița până în fața *Capitanovicei* și *Kerimbergului*, care erau încă în mâinile inamicilor, cu misiune d'a împiedica venirea vre-unor ajutoare inimice spre *Smârdan* și *Inova*, iar grosul celor trei diviziuni ale armiei române fu grămădit și ascuns printre vii în fața *Smârdanului*.

Pe la șapte ore de dimineața începu artileria română să arunce o plouă de proiectile din toate pozițiile ce ocupa spre pozițiunile inimice, dar ea nu putea să-și dea socotela de efectul operațiunilor sale pentru că atmosfera era încărcată cu o ceață foarte grosă. Scurt timp după aceea eși din *Smârdan* un detașament turcesc compus din vr'o 200 de oșteni de infanterie și vr'o 60 călăreți și înaintă spre a face o recunoșcere asupra trupelor române ascunse în viile de la *Dencovița*, dar numai de cât ante-posturile române îi puse pe gonă, cauzându-le pierderi simțitoare. Peste scurt timp o altă colonă compusă din câte-va companii de infanterie înaintară în tiraliori risipiți și începură focul apropiindu-se de ai noștri pînă la 800 metri. Infanteria noastră îi priimi cu un foc mistuitor și îi puse pe gonă fără a-i urmări.

După ce *Tatargicu*, *Ropcea* și *Rainovcea* cădură în mânele oștenilor noștri și după ce regimentul al 8-lea de linie se făcu stăpân peste podul despre *Nevoselița*, pe la orele 2 și 20 minute generalul *Cerchez* dătu semnalul atacului *Smârdanului* prin trei salve de artilerie de câte 12 tunuri; apoi artileria tăcu și infanteria eși din șianțurile ce o adăposteau și porni spre atac în șiruri risipite dar numeroase, sub comanda locotenentului-colonel *Cotruț*. Acastă colonă era compusă din un batalion și două companii din regimentul al 4-lea de linie și avea ca comandant pe Maior *Stoilov*. O secție din bateria călăreață înainta împreună cu această colonă și își alegea ca obiectiv frontul redutei din stînga poziției inimice. Într'același timp cele alte 2 companii din regimentul al 4-lea și batalionul I din regimentul al 6-lea de linie, avînd pe maiorii *Teleman* și *Ulescu* în frunte, acoperiți în partea despre dreapta de un escadron din regimentul al 8-lea de călărași, efectuară o mișcare ocoli-

tóre asupra satului *Smărdan*, spre a ataca aceeași redută pe la spate.

Maiorul Stoilov găsind în drumul său un șanț vechi și își adăposti cele 6 companii ale sale în dosul malurilor lui, profită de acest adăpost și de ceta care mereu se îndesa, și ajunse pînă la șanțurile redutei dușmane, fără să tragă un foc său să îndure vre-o pierdere, dar ajungend acolo, lucrurile nu se petrecură cu aceeași înlesnire. Oștenii noștri săriră în șanțuri ca o vijelie, escaladară parapetele ca o furtună și năvăliră în cărca Turcilor ca un vârtej, dar și Turcii nu se lăsară mai pe jos. Cu tôte că fură uluiți de surprisă unui eveniment așa de puțin așteptat, ei se apărară cu bărbăție și se încinse între ambiți dușmani o luptă de împunsături de baionetă și isbitură cu patul puscii din cele mai sângerose. Oficerii se luptară ca și soldații; toți s'au distins într'acastă luptă, dar mai mult ca toți s'au distins căpitan Vidulescu cu compania a 8-a și căpitan Amărăscenu cu compania a 5-a. Perderile fură simțitóre din tôte părțile, un număr foarte mare de infanteriști români au cădut în șanțuri fără de viață, înleștați de corpurile tunarilor și nizamilor Turci trâmisi de ei și ai lor în lumea veșniciei, și printr'asemenea luptă crâncenă și inverșiunată, rândurile se răreau mereu și numărul cadavrelor se înmulțea într'una.

Vedând că oștenii săi scădeau fără de continere și că ajutóre nu soseau de nicăeri, Maior Stoilov incepu să intre la mare grijă și chiar să se gândescă la abandonarea unei poziții atât de importantă, dobândită cu foarte mari sacrificii, dar de o dată și fără de veste i se lumină fața, căci auți izbucnind din partea de dincolo a redutei un *Ura* formidabil, un ura eșit din pepturi de Români; era colona majorului Teleman care, folosindu-se de ceață, reușise a aduce la bun rezultat ocolul proiectat, și se apropiase de redută fără să fie măcar zărită.

De aci încolo succesul era asigurat, cu tótă plóia de glonțe și de proiectile cu care Turcii din reduta a doua și din satul *Smărdan* improșcau pe Români. Cum află vestea cea bună, locot.-Colonel Cotruț trâmise în ajutorul biruitorilor un batalion din al 6-lea și restul celor două companii din al 4-lea de linie,

Bătălia de la Smârdan din fața redutei No. 1 ce a avut loc în ziua de 12 Ianuarie 1878.

cu îndatorirea da ataca reduta No. 2, precum și alte șase companii cu însărcinarea d'a ataca satul Smârdan.

Majorii Teleman și Stoilov în fruntea forțelor de care dispuneau pătrunse în satul Smârdan. O încăerare din cele mai înfricoșate se încinse în marginea sa și pe urmă chiar pe stradele satului, soldații noștri fură siliți să gonască pe Turci din casă în casă și din curte în curte; în astă gônă ei îndurară perderi foarte simțitoare: locotenentul Paladi fu grav rănit și sublocotenentul Frunzeti cădu mort strépuns de glônțe, chiar în momentul în care ataca casa în care Turcii aveau telegraful, pe care dușmanii noștri o baricadase și o apăra cu disperare, spre a menține corespondența telegrafică cu Vidinul. Turcii se apărară cu îndărătnicie trăgînd focuri după ferestre și din podul caselor, dar de prisos fură tôte, nimic nu putu împiedica pe Turci d'a mânca o nouă bătae. Ei erau goniți din tôte părțile, și respinși spre Ianova și Vidin, căci Smârdanul căduse cu desăvêrșire în stăpânirea biruitorilor.

Într'acest timp de fugă și de urmărire, un escadron din al 8-lea regiment de călărași care urmase oștile maiorului Teleman în mișcarea sa de înconjurare, se luă în gônă după fugari și puse mâna peste 200 prizonieri. Ar fi fost prinși și mai mulți dacă nu eșea din Vidin o ceată mare de Cerchezii care să acohere retragerea fugarilor.

În timpul în care se desfășura această luptă în satul Smârdan, majorul Ulescu cu oștile sale atacă reduta No. 2, și după o luptă crâncenă dar de scurtă durată, intră într'insa, făcu prizonieri pe toți Turcii cîți se aflase acolo și apoi porni și dinsul spre satul Smârdan.

Vedënd colonelul Cerchez că ambele redute și satul Smârdan au cădu în mânele oștenilor noștri și că Turcii au rămas stăpâni numai pe satul Inova și pe reduta ce îl apăra, dătu ordin regimentului 9 de dorobanți comandat de colonel Holban, care până atunci stătuse în rezervă, ca să înainteze spre inimici.

Drumul ce avea să facă acest regiment era foarte anevoios, căci între el și satul Inova se afla pîrul Delenca, pe care tre-

buia să'l treacă prin vad, printre ghiataşpartă cu apa până la genuche. Acastă împrejurare făcu să întârzie marşul acestui regiment şi 'l sili să soséscă foarte târziu pe câmpia de luptă.

Intr'acest timp Turcii prinse de veste, şi după ce dătură numai de formă câte-va focuri de tunuri şi de pusei, care causă mórtea sub-locotenentului Verbicénu şi a unui număr însemnat de soldaţi, scóse tunurile din baterii şi dătură dosul spre Vidin, ast-fel că regimentul al 9-lea de dorobanţi când sosi pe câmpul de luptă, găsi satul Inova şi reduta din faţă'l pustii şi le ocupă fără de luptă.

Pe la 6 ore séra bătălia era sfirşită şi oştenii Români se culcară în poziţiunile ce în dimineaţa acelei zile le ocupase Turcii, adică Tatargicul la sud, Rupcea, Rainovcea, Smârdanul şi Inova la Est şi Nord-Est. Numai Novoseliţa Capitanovcea şi Kerimbec, afară de Vidin, mai rămăsese încă ne ocupate de Românii biruitori. Cu acastă ocaziune ai noştri repurtară cea mai strălucită victorie, singuri, fără ajutorul nimănuşi şi fără să asiste măcar ca spectator un singur Rus. Cu acastă ocazie ei se luptară, atât împrejurul şi prin şanţurile mai multor redute, cât şi pe câmp deschis şi chiar pe stradele unei comune locuite. La peripeţiile acestui resboi care de la început fu crâncen, înverşunat şi foarte sângeros, luară parte activă tóte armele, adică: artileria, infanteria şi cavaleria. Artileria călărăţă urmă de aprópe colónele de atac şi işi aşedă în mai multe rânduri tunurile în baterie pe câmp deschis; asemenea şi cavaleria. Roşiorii şi căláraşii, după ce infanteria pusese pe gónă pe duşmani, esecutară o şarjă din cele mai strălucite înaintea Smârdanului, selluptară pept la pept, biruiră cavaleria turcă şi săbiară pe Turcii puşi pe gónă intr'un mod înfricoşător.]

Perderile nóstre fură mari. Patru oficeri şi 119 soldaţi fură morţi şi 17 oficeri şi 326 soldaţi fură răniţi, dar Turcii perdură 400 ómenii ucişi, peste 500 răniţi, şi peste 400 prisionieri, între care 4 oficeri. Patru tunuri de oţel Krup, mai multe sute de pusei Henri-Martini şi o mare cantitate de muniţiuni de infanterie şi artilerie cădură în mânele biruitorilor, şi peste acestea

tôte nisce pozițiuni dintre cele mai importante, a căror pierdere făcea Vidinul să fie aproape cu neputință de apărat.

Ca răsplată pentru aceste fapte atât de strălucite, steagurile regimentelor al 4-lea și al 6-lea de linie și al 9-lea de dorobanți fură decorate cu marele cordon al ordinului *Stéoa României*.

Mai rămânea în mânele Turcilor numai satele Kapitanovcea Kerimbecu și Novoselița; dar cu toate acestea comandantul trupelor Române n'a rămas pe deplin mulțumit, căci mai ales Novoselița, precum am dis mai sus, îi era foarte trebuincioasă, căci numai din ea putea să bombardeze despre uscat cu folos Vidinul. Acastă pozițiune trebuia să fie luată cu orice preț, dar, fiind-că inserase, atacul acestei pozițiuni ce era cea mai tare din tôte și cea mai grea de abordat din cauza pozițiunei sale pe o cöstă prăpăstioasă, fu amânat pentru a doua zi, pentru că deja se înnoptase și oștile care se luptase într'una de la 12 ore din zi erau foarte ostenite și nemâncate.

De și erau foarte obosiți, oștenii noștri, după ce îmbucară puțin, se apucară să sape un șanț de apărare spre Capitanovcea, unde inimicul se retrăsese și reușise a și readuna forțele risipite. După acea voinicii noștrii organizară apărarea podului aruncat peste riul Delenca și legară această linie de apărare la stânga cu luneta No. 3, iar la dreapta cu marginea satului Inova. În fine bravii oșteni se culcară îmbrăcați cum erau și adormiră numai cu un ochi pentru ca să se potă descepta și să fie gata de luptă la fie-ce moment. Experiența ce făcuse ei în jurul Plevnei îi făcea să se ascepte dintr'un minut în altul la un atac din partea Turcilor și îi silea să fie descepti ca să le întâmpine visita cu omenie. Temerea lor nu fu zadarnică, căci în ziua de 13 Ianuarie în pe la răvărșatul zorilor și cam pe la 6 ore dim. se pomeniră că veneau spre ei despre Vidin și Capitanovcea, o negură deasă de Turci, precedați de un lanț puternic de tiraliori, urmați de mai multe guri de artilerie care mergéu fără de sgomot, sperând să surprindă pe ai noștri nepregătiți. De surda le fură tôte precauțiunile, căci Românii îi simțiră și pe la 6 ore și jumătate infanteria română deschise

cea d'antéiu focul începând să împrășce strajnic pe năvălitori prin salve de puscă bine nutrite. Într'o clipă infanteria română care ocupa Smărdanul fu aşezată în linie de bătae, iar roşiorii fură înşiruiţi în flancul stâng între Capitanovcea şi Kerimbec.

Un singur lucru lipsea Românilor: artileria; ea era numerosă într'alte poziţiuni dar aci se întâmplase să nu fie nici măcar o gură de tun. Tóte bateriele se găseu într'acel moment într'alte părţi ocupând alte poziţiuni în jurul zidurilor Vidinului, poziţiuni care erau îndestul de departate şi despărţite de Inova prin delurii, văi şi ape. Acéstă lipsă simţitoare îngrijură foarte mult pe apărătorii Inovei, dar nici nu'i descuragiă şi nici nu'i făcu să-şi piardă cumpătul.

Acéstă situaţiune punea pe ai noştri într'o poziţiune de inferioritate evidentă faciă de Turci, cu tóte acestea vitejii de la Plevna şi Rachova, de îndată ce li se semnală ivirea inamicilor, îşi părăsiră repede culcuşurile, se repeziră la şianţuri şi începură să înprosce colónele de tiraliori inimicii cu salve de impuscături neîntrerupte. Într'acel timp se vedu venind despre Capitanovcea un lanţ des de tiraliori; Turci urmaşi de un mare număr de colóne de infanterie care innaintau spre Inova susţinute de focul a două tunuri de nouă centimetre care mergind trăgându cu furie asupra trupelor noastre.

Cum îi dări apropiindu-se regimentul al patrulea se pregăti de luptă, şi un batalion din al noulea de dorobanţi şi altul din al treilea care tocmai picase viind de la Smărdan, căci fusese silit să ocoléscă pe la Garciec spre a trece Topoloviţa, le săriră într'ajutor şi îndeşiră focul contra duşmanilor. Într'acelaşi timp bateria călăreţă de la Dancoviţa de îndată ce auzi detunăturile tunurilor inimice care mergând dau într'una într'ai noştri, inhămară numai de cât şi alergă spre Inova, dar a sosit la facia locului tocmai atunci când lupta încetase şi inamicul fusese silit numai de focul infanteriei ca să se retragă. După o oră mai sosi şi a doua baterie călăreţă şi imediat după ea o baterie din al treilea regiment de artilerie.

Iată care fusese dispoziţiunile de luptă ale infanteriei noastre: Batalionul de rezervă din al 9-lea de dorobanţi aşedă trei com-

panii desfășurate în șianțurile satului Inova, despre Capitanovcea, până la podul de la Delenca avînd compania cu drapelul în rezervă. Alte două companii tot dintr'acest regiment ocupau luneta No. 3 și o acopererău cu tiraliori care se desfășurau până la pod, Se mai aduse aci ca rezervă din lunetă No. 2 compania 8-a dintr'același regiment. Bătălionul al 2-lea din regimentul 3 de dorobanți forma rezerva acestei linii de apărare, iar regimentul al 4-lea de linie forma rezerva generală priveghind și flancurile pozițiunei.

Inimicul innainta cu semeție, trăgând cu obuze și șrapnele asupra Inovei și asupra podului, pe când brigada de roșiori făcea inutile demonstrațiuni asupra flancului drept al inamicului, iar secțiunea sa de artilerie trăgea asupra colónelor. Trupele noastre din șianțurile lor aũ deschis asupra inamicului un foc fôrte viu, dar cu tôte aceste preparative de apărare, colónele turcesci inaintară hotărît până la o distanță de 150 pași de liniile noastre. Atunci lupta deveni crâncenă, dar în cele din urmă inimicul, vedându-se amenințat d'a fi ocolit spre flancul drept de colónele campaniilor din Regim. 9 de dorobanți care eșise din luneta No. 3, iar spre flancul stâng de un batalion din al 4-lea de linie și de o companie din reg. 9 tot de linie se opri pe loc din avântul său și începu să'și adune morții și răniții. După aceea, vedându-se într'una isbiți în față improscate de repețite salve de infanterie fôrte bine nutrite, iar în flancul lor cel drept de Roșiori care năvălău furios spre dinșii, Turcii vedînd că nu era de glumă cu Romnii, fură siliți să se retragă în ordine, dar îndurând perderi simțitóre, mai cu seamă la retragere, căci se aflău pe cîmp ne acoperit. Ei se retrase în ordine și nesupărați de nimeni pentru că artileria română încă nu sosise. Intr'acest timp la Capitanovcea inamicii stău răspândiți în fața satului, iar tunurile lor continuaũ d'a trage'asupra Inovei și a podului de peste Delenca.

Când sosi la Inova bateria călărățã, de și bătălia era sfârșită, ea se aședă în baterie pe o înălțime din napoia lunetei a 3-a dincolo de satul Inova care domină podul și terenul spre Capitanovcea, și după căta-va lovituri bine ochite, sili pe turci să

înceteze focurile și să se retragă în sat cu un tun demontat. După ce sosi bateria 1 din Reg. 2 de artilerie ea luă poziție la dreapta în marginea satului Inova despre Vidin, iar bateria 2 din Reg. 3 de artilerie se aședă pe marginea de sud a satului Smărdan îndreptându-și focul spre mōra lui Omar bei, și începu a trage asupra unor lucrători care executaū nise lucrări de apărare. Pe la 4 ore d. a. bateria 1 din reg. 3 începu din nou să bombardeze Capitanovcea și în cele din urmă reuși ca să scōtă pe Turci d'înt'r'acest sat și să'i fugărescă spre Kerembec. În sēra acelei ȃile reg. 4 și al 6-lea de linie fură retrase din ante-posturi și înlocuite cu reg. al 9-lea și un batalion din reg. 3 de dorobanți. Perderile ce încercarăm într'acestă ȃi fu de 3 oficeri rāniți, din care doi aū murit în urmă, și 13 soldați morți și 55 rāniți din reg. 6 de linie, iar un gornist mort și 5 soldați rāniți din al 9-lea de dorobanți.

Tōtă nōptea ai noștri fură neadormiți, șese escadrōne de cālārași patrulară într'una cāt ținu nōptea și strejele fură înmulțite. Către sēră sosi la Smărdan și bat. 1 din regim. 3 de dorobanți. Ast-fel se sfârși lupta de la 12 și 13 Ianuarie 1878, rēsboiul de la Smărdan și Ianova care fu unul din cele mai gloriose ale armatei romāne dintr'acestă campanie. În mai puțin de douē ore armata nōstră a luat trei întāriri armate cu tunuri și apārate de 3000 Turci, scōse vrājmașului peste 500 ómeni afară din luptă, îi luă 300 prizonieri, capturară patru tunuri, un drapel precum și o mulțime de arme și munițiuni și puse mâna pe poziții tari.

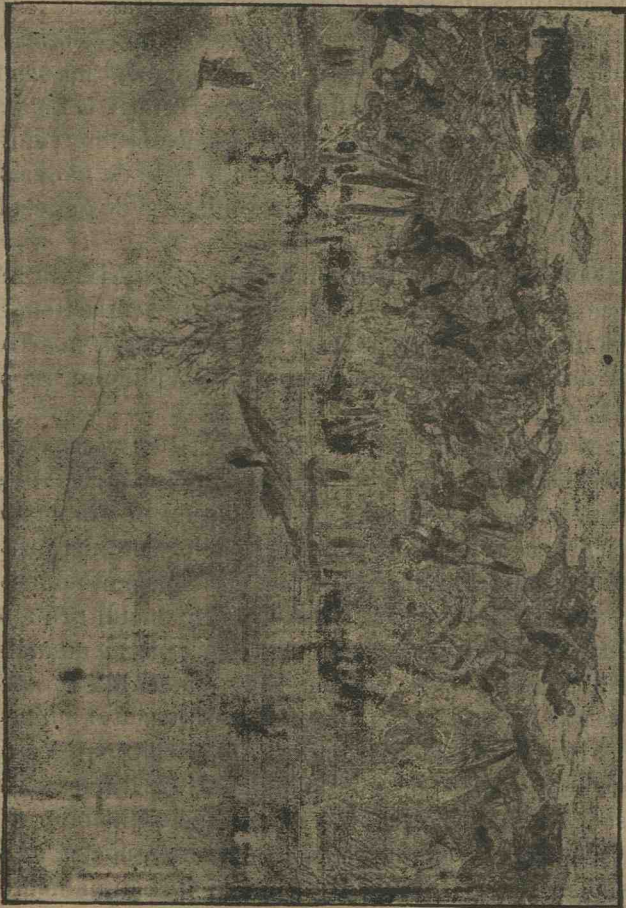
Nōptea dintre 13 și 14 Ianuarie s'a petrecut fără nici un incident, iar Turcii, profitând de întunerice, aū părăsit satele Capitanovcea și Kerimbecul și s'aū retras în cetate Vidinului. Roșiorii și Cālārașii patrolând aū prins de veste pe dată ce s'a crăpat de ȃiuă în diminēta ȃilei de 14 că acele sate aū rēmas pustii, și numai de cāt le-a ocupat; după aceia aū venit și trupe de infanterie și s'aū instalat în ele. Dintre tōte satele din apropiere de Vidin, numai Novoselița n'a fost părăsită de Turci, și colonel Fălcoianu a dispus s'o ia cu asalt în ȃiua de 15 Ianuarie. Luarea cu asalt a acestei pozițiuni nu mai avu loc, căci colonel

D. Leca care fusese însărcinat cu aducerea sa la îndeplinire, convins pe general Haralambie și pe colonel St. Falcoianu șeful statului major, prin mărturia mai multor ofițeri trimiși mai de mult ca iscăde în partea locului, că încercarea d'a lua acea pozițiune ar fi reclamat un sacrificiu de ómeni prea mare și cu un rezultat aprópe ne sigur din cauza pozițiunei sale înconjurate de prăpăstii adânci.

Bătălia de la Smărdan puse capét campaniei Româno-Turcă din anul 1877-1878; ea fu cea din urmă din jurul Vidinului. De aci încolo până la încheierea preliminarilor păcii Românií nu mai avură ocașie să se mai încere cu Turcii, ci fie care rămase în pozițiunile ce ocupase.

În ziua de 15 Ianuarie, după ce sosi la Calafat batalionul al 2-lea din regimentul al 4-lea de dorobanți, al doilea batalion din regimentul al 6-lea de linie, al doilea batalion de vânători și al cincelea regiment de linie din diviziia III-a, precum și un batalion din regimentul al 10-lea de dorobanți, artileria română începu să bombardeze cetatea Vidinului cu 148 guri de toce, spre a sili orașul să se predea, sau spre a prepara asaltul zidurilor cetății. Acest bombardament ținu până la 23 Ianuarie. Într'acest timp se aruncă asupra cetății înconjurate un potop de tuciú, orașul începu să ardă în tote părțile, desertorii militari și fugarii civili veniți din Vidin alergau în fie-ce ți cu sutiemele spre tabărele române ca să găsească un adăpost, deputațiunii de locuitori notabili atât creștini cât și Turci, mergeau mai în fie-ce ți la conac și cereau guvernatorului civil și lui Izet pașa comandantul cetății ca să se predea spre a cruța orașul de o ruină completă, vestitul Diú al timpurilor glorioșului trecut al imperiului turc peste câte-va ȕile era aprópe gata a se preda în mânele biruitorilor spre a perde feciorelnica sa reputațiune, însă spre norocul său scăpă, căci într'o ȕi focurile incetară și bombardamentul fu intrerupt din caúșă că în ziua de 22 Ianuarie sosi de la Adrianopoli scirea că în ziua de 19 Ianuarie s'a încheiat preliminarile păcii precum și un tractat de armistițiu definitiv între beligeranți, după care urmă mai târđiu pacea de la St. Stefano.

În virtutea acestui din urmă tractat, Românii intrară în Vidin ca niște biruitori, în ziua de 12 Februarie 1878, sub comanda generalilor G. Manu, Crist. Cerchez și G. Angelescu și

Bătălia de la Smârdan pe străzile satului în ziua de 12 Ianuarie 1878.

a colonelului Sf. Fălcoianu, iar oștile lui cesci se retrase cu arme și bagaje spre interiorul Turciei. Aceiași sortă avu și cetățile Belgargicul. Aceste două cetăți stătură ocupate de oști ro-

mănesci până pe la începutul lunii lui Aprilie, după ce totă armata română evacua Bulgaria și se retrase în Oltenia.

Această intrare triumfală a oștilor române în vechea cetate virgină, avu loc într'acea zi la 3 ore d. a. în virtutea unei convențiuni subscrise de colonel Fălcoianu șeful statului major general al armatei române, în numele generalului G. Manu comandantul artileriei române care într'acel moment nu se afla acolo, și de Izzet Pașa comandantul militar al cetății, la Calafat, în ziua de 11/23 Februarie 1878; această convențiune cuprindea 12 articole. Peste trei zile ea a fost aprobată de generalul Al. Cernat Majorul general al armatei române și de generalul Manu.

Iată raportul trimis Ministrului de război în privința modului în care s'a făcut predarea acelei cetăți, de către General Manu, cel mai vechiu în grad dintre oficerii generali în activitate care au luat parte la luptele din jurul Vidinului, raport care poartă data 16 Februarie.

«Intrarea trupelor noastre în Vidin s'a urmat cu cea mai mare regulă și conform stipulațiunilor convențiunei încheiate între Fericul Izzet și colonelul Fălcoianu, șeful de stat-major general, care mă reprezintă pe mine ca delegat al majorului general al armatei. Evacuarea cetății de trupele otomane și remiterea ei în mânele noastre s'a executat în modul următor:

«In ziua de 12 Februarie de dimineață, Izzet pașa a adunat și concentrat trupele sale pe șoseaoa Vidin-Tatardjik. În apropierea acestui loc, la 12 ore punct, am sosit cu statul major al armatei, al corpului și al divisiunilor. Am pornit înaintea armatei otomane, unde am fost întâmpinați de Izzet pașa cu întregul său stat major. Trupele otomane ne-au dat onorurile militare și apoi au început a defila pe dinaintea noastră, începându-și marșul spre Belgradjik și luându-și cantonamentele la Vidbol și Nazir.

«Trupele române priimise ordine a se concentra lângă Novoselo sub comanda d-lui general Angelescu. O divizie mixtă a corpului de Vest se aședă aci, compunându-se din brigada I, reprăzintănd divizia I, sub comanda colonelului Dona, cu 6 ba-

talione din regimentul I de linie, al 3-lea, al 4-lea, al 11-lea și al 15-lea de dorobanți, batalionul 3 de vânători, 1 companie din batalionul de geniu, 2 baterii din artileria diviziiei sub comanda majorului Tell; Brigada 2-a reprezentând diviziia 2-a sub comanda colonelului Ipătescu, cu 6 batalione din regimentele al 2-lea și al 8-lea de linie, al 2-lea, al 7-lea și al 12-lea de dorobanți, batalionul al 4-lea de vânători, 1 companie de geniu și 2 baterii din artileria diviziiei, sub comanda locotenentului colonel Dumitrescu; Brigada 3-a reprezentând diviziia 3-a, sub comanda locotenentului-colonel Cotruț, cu 6 batalione din regimentele al 4-lea, al 5-lea, al 6-lea de linie și al 9-lea de dorobanți, 1 companie din geniu și 2 baterii din artileria diviziiei, sub comanda maiorului Macarovic. In fine 3 escadrone de călărași, sub comanda maiorului Paraschivescu.

«La ora fixată am sosit cu Izzet-pașa, înconjurat de statele majore române și turce, pe platoul unde trupele noastre erau desfășurate în trei linii. pe dinnaintea căora am trecut în sunetul muzicilor, dindu-se onorurile cuvenite comandantului turc. Apoi generalul Angheliescu a concentrat divisia pentru defilare pe șoseea Novoselo spre Vidin. Diferența de aspect între trupele noastre și cele otomane era simțitoare la prima vedere: pe când primele era pline de marțialitate și vioiciune, crescute încă prin greutățile ce străbătuseră și prin importanța istorică a solemnității la care luaă parte, cele din urmă păreau foarte obosite de suferințele și privațiunile prin care trecuse.

«După terminarea defileului trupelor noastre, m'am pus în capul lor, și însoțit de Izzet-pașa cu statul său major, de generalul Angheliescu și de stat majorul român, la orele 3 după amiază, am intrat în Vidin. La bariera orașului guvernorul civil, Sirri-pașa, înconjurat de autoritățile administrative și comunale, m'a întâmpinat și mi-a adresat cuvintele de salutare. Când trupele române au trecut pe dinnaintea catedralei locale, preoții în odăjdii le-au eșit înainte și le-au bine-cuvântat. Tote stradele orașului erau pline de lume în haine de sărbătoare și populațiunea ce se adunase manifesta cea mai vie bu-

curie la vederea soldaților noștri. La conacul guvernatorului civil se adunară autoritățile locale turce, care îmi fură prezentate aci de Sirri-pașa.

«Trupele aū străbătut orașul și cetatea în cea mai perfectă regulă; nici un incident neplăcut n'a turburat această solemnitate. Apoi 10 bataliōne aū intrat în cantonamentele lor, iar 6 bataliōne aū rămas ca garnisōnă în Vidin. Posturile s'aū ocupat imediat de trupele noastre, schimbând pe cele turcesci.

«Am mers apoi cu oficerii statului major la catedrala Bulgară, unde s'a oficiat un Te Deum la care s'a pomenit M. S. Domnitorul României. O deputațiune bulgară s'a presintat apoi înaintea mea și a ținut un discurs prin care 'și exprima recunoștința către Domnitorul nostru, către națiune și armata română care a scăpat populațiunea creștină de jugul care o apăsa. Am răspuns zicând că, M. S. Domnul, națiunea și armata noastră se simt fericiți de a fi putut participa la liberarea popoarelor creștine.

«Sera Izzet-pașa și Sirri-pașa m'aū invitat la un prânz, la care aū întrunit pe ofițerii superiori ai armatei române prezenți în Vidin. Marți, 14 Februarie, cuartierul general român a întors politetea lui Izzet și lui Sirri, invitându-i la un dejun în Calafat, la care aū asistat, împreună cu numiții pași și mai mulți ofițeri superiori turci, și ast-fel s'a petrecut redițiunea orașului Vidin. Armata turcească își va urma retragerea ei conform stipulațiunilor convențiunei și armistițiului. Ziua de 12 Februarie, va rămâne o zi memorabilă în analele armatei noastre».

Ast-fel s'a petrecut acest mare și însemnat eveniment care va forma o pagină importantă în istoria armatei române.]

Astă-zi una din porțile Vidinului, cea mai expusă proiectilelor române se resfață ca un trofeu în camera de arme a Castelului Peleşul între diferite arme și instrumente de resbel mai toate contimporane cu construcția sa.

La Belgargic s'a' îndeplinit aceiași formalitate pentru evacuarea cetății de trupele turcesci și ocuparea ei de trupe române. Această ocupare s'a făcut în ziua de 13/25 Februarie, în

urma încheerii unei convențiuni subscrise în ziua de 12 de colonel G. Cantili comandantul brigadei I din Div. II care o înconjurase și de către Suleiman efendi comandantul fortului și al orașului.

Cu ocazia intrării armatei române în Vidin, M. Sa Domnul îi adresa următorul ordin de zi.

«Ostași»

«Cu memorabila cădere a Plevnei unde ați avut parte atât de însemnată, nu se puse capăt ostenelilor vostre, eroismului și devotamentului vostru. Chiar după căderea Rachovei, cetăți otomane importante de pe marginea Dunărei, din care inamicul pornise lovirile lui asupra noastră, se mai aflau încă în stăpânirea lui. Aceste trufașe meterede trebuiau să intre în mânele noastre, pentru a nu mai ne teme de răul lor.

«În fine Vidinul, acea însemnată piață de arme de unde Gaziul Osman se năpustise cu viteaza lui ôste spre a opri mersul creștinătății, Vidinul, ca un desfid și o amenințare sta încă în picioare.

«Am dat ordin Diviziunii IV de a trece Dunărea și de a fi gata a respinge ori-ce încercare de atac dirijat în contra teritoriului nostru din Silistra și Turtucaia, iar diviziunile I, II și III sub comanda generalului Haralambie, se îndreptară spre Vidin, pentru a împresura și ataca această cetate. Trupele din Calafat, care în timp de mai bine de nouă luni au conținut cu atâta energie această fortăreță, bombardând'o și reducând'o în neputință, au susținut cu vigore operațiunile oștirilor noastre de pe malul drept.

«Ostași :

«Spre a ajunge aceste nouă obiective ale operațiunilor vostre, voi ați executat cu înțeleasă și sprintenie marșurile cele mai grele pe vijorosele vremi și pe asprele geruri ale unei strajnice ermi; dar tot de odată ați dovedit că în ostașul român de astăzi, ca la strămoși, bărbăția este împerechiată de răbdarea nevoilor, vârtoșia trupului cu răbdarea inimii. Nouă

lupte, noue și strălucite fapte vă acceptau pe aceste câmpii de vitejie; ele se numesc în analele noastre militare cu neperitoare nume: Tatargic, Inova, Smărdan.

«Cu sufletul înduioșat de gloria voastră la care de astă dată eram silit de trebile și grijele țării a privi de departe. Eu am urmărit voinicescii voștri pași. Dar voi sciați că inima Mea era mândră și liniscită, căci Domnul vostru fusese cu voi la Plevna și văduse cine sunteți și ce puteți.

«Nevoele grele, sângerosele jertfe ce ați trebuit să mai îngăduiți pentru patrie au fost răsplătite cu fala ce ați avut de a intra cu onoare ostășească în cetate ce ați impresurat cu vitejie. Vulturul românesc care și a desfășurat aripele la Grivița își odihnesce acum sborul pe feciorelnicele ziduri ale Vidinului. Țera, împreună cu Mine, vă mulțumesc, și în viitor, ea în trecut, după credința în D-zeu, în voi ostași, credința-și pune.

«Dat în Bucuresci în 15 Februarie 1878.

Carol

După ce intrară în Vidin și Belgargic atâtea trupe cât trebuia pentru a ține garnisóna necesară ca să ocupe posturile și să asigure liniscea într'insele, restul trupelor, marea lor majoritate, încă de la 23 Februarie începură să trecă pe rând Dunărea și să se îndrepteze spre noi direcțiuni. În Vidin rămase numai două regimente și în Belgargic un batalion, iar restul porni: Div. II și brigada de roșiori spre Craiova și cantonă într'insul și în satele vecine; Div. IV merse pe vapoarele și șlepurile flotei la Severin împreună cu artileria sa și cu o brigadă de călărași; iar div. I cu o brigadă de călărași rămase la Calafat. A treia brigadă de călărași se duse la Bechet, și Div. III, după ce terminase cu escortarea prizonierilor și cu retragerea din Nicopole, Rachova, Oltenița și Silistra, se retrăsese la Târgoviște.

Oștile române stătură în Vidin și Belgargic până pe la începutul lunii lui Aprilie când, în urma unor interveniri diplomatice din partea Austriei și din partea Rusiei, fie-care stăruint

dintr'un punct de vedere deosebit, guvernul român găsi de cuviință ca să le dea ordin să părăsescă acea cetate, s'o lase în stăpânirea Rușilor și ele să se concentreze din nou în Oltenia, iar pe la mijlocul lunii Mai să ia pozițiune de apărare prin munți și pe malul de dincolo al riului Argeșiu, vom afla în partea V-a pentru ce.

Mai nainte d'a pleca populațiunea musulmană trimise la colonel Fălcoianu, care era comandantul cetății, o deputațiune care, în numele umanității, îl rugă să nu le părăsescă cetatea și să nu'i lase expuși răsbunărilor Bulgarilor care deja începuse să se laude că după plecarea Românilor își vor răsbuna pentru toate suferințele ce au îndurat în trecut. Colonel Fălcoianu îi încredință că nu va pleca mai nainte d'a sosi Rușii și luă măsuri îndoit mai severe pentru ca liniscea să nu fie turburată.

XVIII

Vai! de cei învinși!

Vae victis! Vai de cei învinși! a strigat un general roman după ce a cîștigat o victorie, privind cu duiosie și milă spre un câmp de luptă semănat cu cadavre și cu murinși, cu fugari și cu suferinși, cu ființe omenesci isbite de o dată de toate nenorocirile a doua și după o lungă epocă de prosperitate, și cu o mulțime de cai, viețuitoare cu totul inocente! Vai de cei învinși! pentru ei nu e milă, nici îndurare, nici compătimire, nici cruțare, nici răgaz, căci nu au drept la nici un sentiment omenesc, la nici o păsuială. Vai de cei învinși! ei n'au drept la odihnă, la somn la adăpostire, la hrană și nici măcar la cruțare de o suferință inutilă. Vai de cei învinși! averea ce posedase nu mai era a lor, și nici patria pentru care s'au luptat până la exterminare nu mai era a lor. Ei nu mai aveau nimic de cât dreptul d'a plînge și d'a suferi prigonire și durere; ei au pierdut tot, chiar dreptul d'a face apel la îndurarea umană și d'a inspira compătimire. Nenorocirea ce i au isbit pe cîmpul luptei i-au lipsit de tot și de toate.

Toți au dreptul să i batjocorescă, toți se simt în cădere d'ai insulta, toți ridic copitele spre a i isbi, întocmai ca animalul din fabulă pe leul bolnav, și toți se cred îndreptățiți să tragă asupra lor polițe de plată, se pretindă despăgubiri mai adesea fictive și să alerge ca să hrăpescă câte o bucată din mosceni-rea celui doborât. Într' asemenea moment omul nu mai e om ci devine hiară; instinctul bestial predomina toate cele alte sen-

timente și mirosul singelui îl face să se arunce cu lăcomie spre hoitul săngerind.

Mulți se ridicară cu drepturi și pretenții ca să se înfrupte

Intrarea triumfală a armatei române în Vidin în ziua de 14 Februarie 1878.

și să se împărtășească din prada Turciei învinse ; cei ce luase parte la război ca și cei ce asistasă numai ca spectatori jinduitoari alergară agitând în mână felurite fițiuci și zapise de da-

torii fictive ; numai Romîniî care luase o parte atît de însemnată la înfrîngerea Turcilor nu se ridicară cu nici un fel de pretenție. Pe cînd ei culegeu pe cîmpul de luptă snopi de lauri, iată ce se petrecea în jurul lor, atît pe cîmpurile de luptă cît și aiurea.

Cît ținuse Osman Pașa ținuit în fața Plevnei pe colosul de la Nord, amenințându'î în fie-care ți să'î arunce în Dunăre împreună cu sfărămăturile oștelor sale învinse, diplomații Ruși bătuse într'una pe la ușile micilor state vecine cu Turcia, care avéu drept d'a fi nemulțumite de dînsa, spre pildă la România, Grecia și Serbia, ca să'î vie în ajutor și să dea mîna cu dênșii la mîntuirea creștinătății de sub apăsătorul jug al barbarilor Musulmani, dar Grecia și Serbia mai întăiu se făcură că nu aude, apoi începură a temporisa, pe urmă impuse condițiunii, cerură bani și dobîndind încă mai cerură și iarăși amănără ora intrărei în acțiune pînă ce trecu pericolul. Numai Romăniî, generoși cum i-au lăsat Dumnezeu, nu cerură nimic, nu impuse celor bătuiți de prigonire nici o condițiune, trecură Dunărea, făcură minuni de vitejie și prăbușiră în văile Vidului pe dușmanul creștinătății.

După ce însă încetă primejdia, după ce leul fu încătușat, Plevna cădută. Rusia scăpată de perdanie și Turcia în momente de agonie, Rușii se pădîră d'a mai cere cooperarea cui-va și începură să se uite cu ochi răi și dușmănoși spre cei ce se grăbise a'î ajuta și a'î scăpa de nevoie; ba chiar unii din generaliî lor începură să spue în gura mare că cooperarea oștilor române le-a fost mai mult o încercătură de cît un ajutor.

Vedënd acéstă schimbăre la față, Serbia nu mai ceru părerea nimănuî, ci, precum am descris mai sus, în ziua de 2 Decembrie 1877 declară din nou resbel Turciei, retrecu fruntariile de unde fusese respinsă anul trecut cu atîta cruđime, spălă în sînge dușman afrontul învingerei de la Giunis și Alexinaț, și, mai negăsind dușmani cu care să se măsoare, sbură din biruință în biruință și din triumf în triumf pîna ce se făcu stăpînană peste tot pămîntul aflat sub stăpînirea Turcilor, pe care ar fi dorit să'î stăpînescă. Ea luă pe rînd: cetatea Nișiu, Lescova-

țul, Pirotul, Pristina și Vranja, înconjură Prisrendul de unde o smulse numai armistițiul și preliminările păcei, și pe urmă se înfățișă înaintea Europei cu polița recunoștinței în mână și strigă cu o voce puternică: «Am scăpat omenirea de peire, plătiți-mi.

Grecia fu și mai prudentă și într'același timp și mai pretențioasă. Ea își ținuse falangele cu arma la picior cât ținuse în-treg resbelul, nu le asmuțise spre fruntarii de cât a doua și după încheierea armistițiului, când Turcia nu mai putea să 'i opue nici un luptător, și tocmai când pacea bătea la ușe; tocmai atunci declară și ea războiul, și strigă și ea, pôte mai tare de cât Serbia: plătesce! Vădând una ca acesta Puterile cele mari europene o invitară să 'și retragă armia dincolo de fruntarii, dar îi promise tot sprijinul la împărțirea prădilor. Neavând încotro ea se supuse, își retrase oștile în țără, după trei zile de campanie care n'o costase nici un soldat, dar scose și dânsa din sân polița și înc'o dată și se Turcului: plătesce-mi.

Muntenegrenii, precum vădurăm mai sus, avură mai mult de furcă cu dușmanii; ei avură partea cea mai plină de osteneți și de sacrificii; și cu toate acestea priimără codru cel mai mic. După ce trecură cu un deget aprôpe de prăpastia în care erau să se prăvălescă ca să nu se mai ridice, dâșii se agățară într'o dără de rôta norocului, se luară după Turcii care se retrăgeu ne bătuti spre a da piept cu dușmanii mai primejdioși, îi urmăriră de aprôpe, îi hărățuiră într'una, îi bătură ori de câte ori putură, le luară: Nicsiciul, Gagico, Bilecul, pasul Duga, Antivari și alte forturi de mai mică importanță, și tocmai după ce terminară campania, puind mâna pe unița lor aspirațiune, pe un colț de mare, pe Spuz, Dulcigno și Antivari, tocmai atunci eșiră și ei cu ispisôcele la ivelă și strigară și ei, pôte mai încet de cât Grecii: plătiți-mi.

Românii însă după capitularea Plevnei sburară spre Vidin, respinse dinnainte-le ori-ce obstacol opus de dușmanii, înconjurară, precum am spus mai sus, Belgargicul și Vidinul și începură să le bombardeze vecinatățile cu furie. Smărdanul și Inova fură luate după o luptă de uriași, Vidinul fu înconjurat

din toate părțile și ȃidurile sale bătrâne fură isbite de bombele Române, însă când Româniî erau să zică: dómne ajută, când vedură că ȃidurile începuse să se sfărâme și se acceptau să vadă deschise înainte-le porțile cetății învinse, veni vestea că s'a încheiat armistițiul, și încetară lupta. Intrară ei în Vidin tot cum intrase în Nicopole, Rachova, Lom-Palanca, Arcer-Palanca și Belgargic, dar după ce se vedură stăpâni pe atâtea cetăți după malul Dunărei, aședate pe cósțele ce dominau malul lor, ei nu alergara cu zapisele în mână, zapise care la ei erau scrise cu sângele fraților lor, și nu se apucară să strige cu glas asurđitor: plătesce-mi, ei se mărginiră a cere dreptate, dar dreptate nu li se dătu. Atunci ei nu mai cerură nimic si merse înainte. Vedënd că porțile cetății virgine li se deschide de la sine fără siluire, Româniî, în baza armistițiului ocupară Vidinul și Belgargicul dar nu ca să'l păstrede ci ca să menție ordinea, pacea și armonia între locuitori. Cum se purtară ei cu cei învinși nu mai spun, căci destul o spun actele și cei ce încă trăesc și au vedut cu ochii; mă mărginesc a reaminti numai că atunci când oștile române se retrase d'acolo, în urma încheierii păcii, Turcii plânse de părere de rău că se ducéu, și'î rugară să nu'î părăsescă. Așea scie să se pórte Româniî chiar cu dușmanii.

După ce repurtară atâtea succese, după ce își sacrificară cu așea dărnicie sîngele fraților lor pentru mîntuirea creștinății și după ce aduse acestei cause serviciuri ce nu se pot tăgădui, firese lucru ar fi fost ca și Româniî să se presinte ca cei-l'alți cu polița în mână, adică în mână cu scrisórea marelui Duce Nicolae prin care'î ruga să vie în ajutorul său spre a mîntui creștinătatea de peire, dar n'o făcu, de și mulți dintr'ai noștri au făcut guvernului de atunci aspre muștrări că a fost prea generos cu Rușiî într'acea vreme de grea cumpănă. Ei în loc d'a ȃice Turcilor : plătiți, ei șoptiră numai trufașului învingător : aduți aminte. Cum își aduse el aminte și cum fu de recunoscător vom afla în părțile ce urmédă.

Pe când se desbătéu preliminarile unui armistițiu ce întărdia prea mult, și creditorii curgeau cu pretențiuni una mai

mare ca alta, iar diplomații turci se sbătéu luptându-se cu tenacitatea arogantă a diplomaților ruși ca să scape câte-va bucățele din sfărământurile imperiului lor ce cădea în bucăți, iată ce se petrecea în Rumelia de jos și chiar în Constantinople.

Cel mai teribil flagel pentru Turci n'a fost dușmanii lor, ci chiar connaționali lor, populațiunea sa civilă, musulmanii cari nu purtau arme și nu se luptau în rîndurile nizamilor și ale mustafidilor. Aceștia de îndată ce armata regulată suferea vre-o înfrângere și chiar un simplu nesucces, imediat erau coperiți de o panică nebună, și la simplul cuvânt: «Vin Moscovit», se ridicau în masse, aruncau în arabe și felurite căruțe tot ce avéu mai bun, precum și familiile lor, și se luau într'o gônă nebună, în prada unui adevărat paroxism de desperare, după urma oștenilor regulați, și le încurcău mișcările cu numărul lor covârșitor de mare, și le strica moralul prin spaimetele și țipetele lor desperate.

Într'acest timp de panică drumurile de fier turcesci, în loc d'a transporta pe oșteni acolo unde trebuia să fie în cel mai scurt timp posibil, spre a face apărarea eficace, ele, fiind năpădite de o mulțime imensă de locuitorii fugari, care n'avusese nici un motiv d'ași părăsi casele și d'a fugi din naintea năvălitorilor, erau silite să'i transporte clae peste grămadă spre Constantinople, ținta tuturor speranțelor pe mântuire.

Aceste convoiuri merse numai până la Hirmanli, dar mai departe nu putu să mērgă, din causă că numărul băjenarilor porniți spre pribegie de spaima Rușilor, sau mai bine de înfricoșerile ce le băgau în inimă hogii și imami, devenise atât de mare în cât, nu vagónele de care dispunea compania de călferate din Rumelia, ci tóte trenurile din Europa adunate la un loc, nu ar fi putut să satisfacă tóte cererile.

Acolo pasagerii nu se numérau cu sutele, și nici chiar cu miile, ci cu miliónele. Fără exagerație trecea peste un milion numărul nenorocitelor ființe omenesci care dăceau tremurînd de frică și de frig în gară, pe lingă șine, prin stradele orașului și pe luciul friguros al câmpiei d'a lungul liniei drumului de fier, asceptând cu stoicismul și resemnarea orientală a Turcu-

lui să le vie rîndul d'a porni înghesuîți ca vai de lume spre un necunoscut în care, de sigur, îi accepta miseria, fîmea și pôte chiar mórtea. Într'acest timp Bulgarii rēmași a casă, în satele fugarilor, se făcēu stăpāni peste casa lor, peste tot ce ei nu putuse să ia și se îmbogățēu pe cānd ei de buna lor voe bătēu îmbulđindu-se la ușa mizeriei.

Sērmanele ființe! sērmanele victime inocente ale neimblinđitului rēsboiū! ele fugise din căsuțele lor de temerea unei morți problematice, spre a alerga către o mórte sigură! Culpabili, de o mie de ori culpabili fură acei fanatici conducători spirituali care le ațățase frica și 'i scosese cu zorul din căminele lor spre a 'i arunca în brațele celor mai crude privațiuni.

O mare parte din ei ca să 'și momescă nerăbdarea mergeau pe lāngă șine spre stația vecinā despre sud, sperānd a găsi acolo o dulce consolare, adică în loc în vre-un tren chiar de marfă, și măcar în vre-un colț după învelitōrea sa; dar ajungēnd acolo și negāsind nimic mergeau mai departe, mereū mai departe pānă ce cădeau la pāmānt istoviți de oboseală și lihniți de fōme. Mergeau ast-fel bătrini gārboviți de ani, femei tinere sau bătrine, delicate sau corpolente, care 'și petrecuse copilăria sau tinerețea în moliciunea haremurilor sau în interiorul casei, mergeau copilași, ființe fragede și inocente care abia de eri d'alaltăeri învățase să facă priimi pași, mergeau sērmani alergānd cu o grabă mai presus de puterile lor, goi, desculți și tremurānd de frig, pe balastru cel colțoros și prin buruenele înțepătōre ca să ajungā mai curānd la locul unde aveau să 'și vadă desamāgite tōte speranțele lor!

Cāt fu vremea relativ bună merse cum merse, căci frigul, de și era aspru dar era suportabil fiind uscat și pāmāntul desgolit; de o dată însă vremea se strică fără de veste! mai întēiu porni un vînt furios, apoi începu un viscol turbat, și în fine căđu o zăpadă grōsă care acoperi tōte drumurile și făcu mersul innainte imposibil. Vai de cei alungați de fanaticism și de ororile rēsboiului! de o mie de ori vai de ei că mult mai suferiră d'atunci înainte! Satele de la Mustafa Pașa în vale, de și nu fusese încă devastate de rēsboiū, totuși, fiind miserabile și locuite de oa-

menî foarte săraci, nu putură să adăpostescă și nici să procure cele mai elementare necesități ale unei mulțimi atât de numeroase, în cât multe ființe omenesci rămase fără de adăpost pe viscolul infricoșiat care dură mai multe zile, și periră cu miile de frig și de fome. Înc'o dată vai de cei învinși!

După ce se potoli viscolul cei rămași în viață porniră înaintea cum putură și cu ce putură, lăsară pe câmp înghețate și neîngropate ființe scumpe ce fusese secerate de această morțe cruntă, și plecară m'ă departe în lunga pribegie. Ajungând la Adrianopole nu putură să stea acolo, căci găsiră orașul arhiplin și copleșit de mulțimea altor băjenari sosiți de mai înainte, iar pe locuitorii marelui orașiu cu bagagele făcute și gata să plece și ei în pribegie spre Constantinopole. Ei plecau și se grăbeau să fugă, căci aflase că, pe de o parte Gurco care a trecut micii Balcani, a ajuns la Filipopole și a început să se îndreptede spre orașul lor, în fruntea a unei armate numerosă și răsbunătoare, spre al trece prin foc și sabie, iar pe de alta Radețki și Scobelef au trecut dincoă de Șipca, au nimicit armata lui Reuf Pașa, s'au scoborit în valea Tungei și au început a înainta în capul altei armate tot atât de numerosă și de setoasă de răsbunare spre a năvăli iarăși spre Adrianopole.

De la Adrianopoli în vale numărul băjenarilor ajunse la nisce proporțiuni de necredut. De aci încolo trenurile căilor ferate deveni un instrument de ucidere prin năbușire și prin nenumărate accidente, căci într'un vagon destinat pentru cinci-șase persoane năvăleau mai mult de o sută, și cei ce nu încăpeau prin vagon se urcau pe învelitórele lor, încălecau pe tampónele lor și se agătau de scările lor cu pericolul d'a cădea, d'a fi călcați și d'a fi sfărâmați, numai să plece, să fugă, să scape de urmărirea Rușilor biruitori. Pe șiosele și pe lângă dînsele șerpuaia ziua și nóptea fără de întrerupere un împătrit convoi de care, căruțe, arabale și cărucioare trase de bivoli, boi, cai, catiri, măgar și chiar cămile, care se scurgea mereu spre vale, spre Constantinopole, iar pe câmpii, prin locurile semenate cu grâu, prin vii, prin livezi și chiar prin locuri impracticabile mergea îmbulzindu-se un puhoiu de pedestrași, un potop năvălitor de

ființe omenesci de toate secsurile, vîrstele și stările, valuri peste valuri ale unei nemărginite mări bătute de o furtună turbată, care înaintînd iarăși spre vale nimicea tot, sfărîma tot, cotopea tot, desființa tot, chiar și garduri, uluci și ziduri despărțitoare, și mergeau grăbite fără să se gîndească la mîncare și bîeură, fiind dominați numai de un gînd: de gîndul la fugă și de apriga frică!

Cînd fîmea 'i prididea și ajungeau la cîte un sat, atunci dau năvală în el, cîdău ca lăcustele, hrăpeau tot ce găseu și mîncău cu o lăcomie de fiară tot ce le cădea în mîni: boi, bivoli, berbeci, oi, miei, păsări și chiar porci; da porci; ei Turcii mahomedani, cînd găseau cîte unul prin curtea vre-unui ghiaur, îl hrăpău, îl ucidău, îl sfașiau și 'l devorău; semănau pretutindeni grozăviile pustiirii și ale foametei p'acolo pe unde cu cîte-va minute mai înainte domnise o abundență relativă. Cînd găseau lemne făceau foc și frigeau vitele pe care le ucideau, le jupuiau și le tăiau cum putău; cînd nu găseu le sfașiau întocmai ca fiarele, le mîncău crude și sîngele lor îl beau în loc de apă. Cînd nu găseau nimic atunci se aruncau peste leșiu-rile înghețate și aproape putrede cădute d'a lungul drumului mîrte de ostenelă, năvăleau spre ele ca nisce șacali, și cînd nu le ajungău, se încingea între fometoși o luptă turbată, o bătăe de sîlbatic, un adevărat măcel pentru ca să capete cîte o fărîmitură de carne crudă, cîte un artan de hoit impuțit. Pe lângă porci chiar cîinii, pisicile, chițcanii și cloșanii fură sfașiați și mîncăți de sectarii lui Mohamed în paroxismul fîmei.

Dacă 'i încingea setea și dau de cîte un puț, sau vre-o fîntînă, o cișmea, o citernă, ori vre-o gîrlă, atunci sfada și bătaia deveneau cu mult mai serioase; picătura de apă se plătea uneori cu cîte o picătură de sînge. S'a vedut chiar o mamă ascunzîndu-se după un mușuroi și mîncîndu-și copilul ce 'i murise în brațe de frig. Un bașibujuc a vedut'o și a vrut să i-l răpescă ca să l mînânce el; ea atunci a luat capul pruncușiorului ei și s'a servit cu dînsu ca cu o piatră spre a se apăra.

Ce deosebire mare între acest aspect al Rumeliei meridionale înnebunită de frica apropierei Rușilor, și liniscea ce dom-

nise în populațiunea din apropiere de Vidin compusă în mare parte din Musulmani, la apropierea ôstei Românesce. Înjurațiune Muscali orî cât poștiți, denaturați adevêrul istoric orî cât v'ê face plăcere, plătiți-ne tot binele ce v'am făcut prin cea mai négră ingratitudine, să sciți însă că nu ne veți putea hrăpi sau sfeterisi acest drept al nostru: recunoscința celor învinși coprinși în zona operațiunelor nôstre; acest drept nimeni nu pôte să ni-l hrăpescă, acest adevêr nimeni nu pôte să ni-l tăgăduiască nici să'l falsifice. Aceste bunuri sunt ale nôstre; ele vor rămânea pururea ale nôstre întregi, netăgăduibile și nealterate. La apropierea trupelor nôstre afară de osteni nimeni n'a fugit, și populațiunea care a rămas p'a casă n'a avut să se plângă de purtarea Românilor faciă de ei, căci acea purtare fu cuviinciosă, umană, ocrotitoare averei privată, îngăduitore usurilor și chiar superstițiilor și respectuôsă faciă de religiuinea fie căruia. Tot ce au luat Români pentru hrana lor de la locuitorii au plătit cu bani sau cu bonuri de rechiziție ce s'au plătit cu bani până la o para, după terminarea războiului; cu tôte că România n'a priimit după încheierea păcii nici o indemnitate de războiu.

Tristele incidente descrise mai sus siléu pe băjenari să m'ergă încet și datură răgaz biruitorilor ca să se apropie de fugari și să 'i ajungă după urmă. Pe când se aflau aprôpe de Baba İskisi, acest convoiu se transformase într'o adevărată armată însoțită de o mulțime de bagaje. Vai! dar ce armată?! o armie de fugari iar nu de apărători, o armie în care ostenii mergeau amestecați cu civili și cu familiile lor și în care nu mai comanda nimeni, nu mai domnea nici o disciplină. Garnisónele orașelor părăsite de locuitorii fugiau împreună cu ei și ca să se ușioreze își dedéu prisosul de arme ce luase cu dênșii ca să nu încapă pe mânele Rușilor, bărbaților validi care făcéu parte dintre băjenari, și formară din ei un corp de armată nedisciplinată care numera mai bine de 100000 ómeni.

Catastrofa de la Lule Burgas.

Cu cât fugarii se apropiau mai mult de Constantinopole, cu atât se înmulțea și numărul emigranților și al soldaților fugari ce și părăsise stégul coprinși de gróză la auđul numelui de Moscov, și cu cât se vedeu mai puțin îndepărtați de limanul lor de mântuire cu atât fugéu mai tare în prada unei panice nepovestite. Mai bine de cinci-spre-dece mii de ființe omenesci: bărbați, femei și copii însoțiți de tot ce avéu mai scump: arme, scule, haine, care și vite, fugiau pe gerul cumplit, flămândi și cei mai mulți aprópe goi de frica înfiorătoarei morți.

Fugiau pentru că pe conștiința Turcilor apăsa o grea mustrare de cuget care 'i făcea să se témă de nisce rěsbunări teribile. Fugiau pentru că se purtase anul trecut fára de milă cu Bulgarii, pentru că 'i măcelărise și 'i chinuise fára de cruțare fugiau pentru că se teméu că le-a venit și lor rândul să plătescă creștinilor biruitorii polița cu aceeași monedă. Ei se purtase ca nisce barbari ne umani, chiar în timpul rěsboiului ce era aprópe de sfârșit, și avéu motive puternice să se îngrijescă de viitorul ce 'i ar fi asceptat când ar fi căđut pe mânele salvatorilor Bulgarilor. La Hefsa chiar atunci se vedéu aranjate cu o simetrie sinistră într'un beciú o colecțiune de instrumente de tortură unul mai îngrozitor ca altul și cu mult mai înspăimântătoare ca legendarele unelte de chinuire ale inchiziției. Aceste instrumente torturase de curind un mare număr de Bulgari, și ca dânsele se găsea o mulțime mai în tóte satele lo-

cuite de Turci și Bulgari care toate schingiuiseră un mare număr de creștini care căduse în disgrația mahomedanilor.

Când avem pe conștiință asemenea fără de legi, cum puteu Turcii să stea pe loc liniștiți și să ascepte în tihnă pe Rușii victorioși? și cum puteu să nu se ascepte la represalii? Bulgariii nu sunt din firea lor nisece ființe miloșe, uitătoare și ertătoare și nici îndestul de creștini ca să trecă cu vederea suferințele ce au îndurat. Trăind atâta timp la un loc cu turcii densii au devenit haini ca și ei, impietriți ca și ei, sângheroși ca și ei și neîndurători tot ca dânșii.

Atâtea secole de asuprire, apăsare și nedreptate, atâtea jaur, pustiri și prigoniri și atâta sânge vărsat pentru a sătura pofta de carnagiū a unor bestii cu chip omenesc, sădise în inimile Bulgarilor o ură înverșunată contra asupritorilor lor, iar suferințele ce îndurase li se înfățișau aeeva înaintea ochilor în orī și ce minut ca nisece fantome întăritătoare, și vocea fraților uciși, a fiilor măcelăriți, a parinților torturați și a soțiilor, surorilor și fetelor lor profanate de păgâni, striga cu accent teribil în cât să se audă până la cer: răsbunare, răsbunare!

Într'adevăr Bulgariii fură mai mult ca cruți cu foștii lor tirani; ei au împins barbaria peste limitele atinse de apăsătorii lor de mai înainte și și-au răsbunat într'un mod ne uman. A cui a fost ore vina? negreșit mai mult a acelor ce s'au purtat cu dânșii ca nisece călăi. Inima crescută și trăită în apăsare și în vecinic chin se învărtoșează și se face nesimțitoare la sentimente duiōse; sclavul trăit sub lanțuri nu visază de cât libertate și izbândire. Vai de călăreț când calul trăit sub strună și biciu ia friul în dinți și scapă de sub puterea stăpînului; e amar de sōrta lui căci calul când îi vine bine îl răstōrnă, îl sdrumică sub copite, și face să mōră în chinuri cumplite pe stăpânul neîndurător; vai și de stăpânul fără inimă al cărui sclav își rupe lanțurile singur sau cu ajutorul cui-va, căci sclavul după ce a scăpat de cătușe le sfărâmă în capul stăpînului ce l'a asuprit.

Pe tot drumul d'a lungul Rumeliei orī și ce întâlnea cine-va îi mărturisea grōsnicul antagonism, ura de mōrte ce exista între Turci și Bulgari, prigonirea dintre conlocuitori dūșă până

la cea mai înfiorătoare extremitate. De departe trecătorul putea să spuie vedând un sat sau oraș în calea-i ce fel de sat era acela în care avea să intre după felul devastațiunii ce deja a suferit.

Dacă era sat turcesc se vedea de departe giamia fumegând și d'a lungul drumului cișmeaoa înroșită de sânge și înconjurată de cadavre mutilate, unele chiar în atitudine de rugăciune după ritul musulman, iar dacă intra în sat vedea casele devastate, ușile sfărâmate, ferestrele sparte, haremurile violate și adesea presărate cu cadavre de cadine care purtau semnele violării și ale profanării. Vedea giamiele pingărite cu necurățenii și cu pardoséla acoperită cu foii de coranuri, vedea iarăși cărți și odore sfinte respectate de mai multe secole rupte și risipite.

Dacă se apropia de vre un sat bulgar atunci vedea biserica fumegând, iar când intra în sat vedea că interiorul ei era profanat, cimitirul său devastat, cadavrele din el desgropate și date cânilor spre mâncare, stradele sale acoperite cu cadavre omenesci cu nasurile și urechile tăiate, cu ochii scoși și cu cruci mari crestate pe piepturile și spatele lor golite; mai vedea casele dărâmate și incendiate, vitele răpitate, mobilele de mică valoare sfărâmate, sfâșiate și înecate în lacuri de sânge sau risipite peste mormane de cenușe. Acolo crucea și evangelia suferise ultragiul ce dincolo îndurase coranul, iar femeea sau fata gazdei suferise ultragiul ce suferise dincolo odalisca mai înainte d'a muri în grósnice chinuri. Și dincoia și dincolo crude vestigiuri ale luptei neîmblândite dintre fanaticism și fanaticism!

În satele mixte priveleştea era și mai teribilă! acolo conlocuitorii se răsboise între ei în totă forma; pe strade, în locașurile D-deesci, în cafenele, în băi, în case, pretutindenii se vedeu îmbrățișați în cristațiunea unei lupte furióse cadavre de Turci și de Bulgari, cu mânele încheștate unul pe altul, cu unghiile înfipte în cărnuri ca cum ar fi vrut să se sfășie unul pe altul ca nisce șioimi furioși, cu privirile stinse, dar încruntate de ură și dor de răsbunare. Vecinii care stătuse pe aceiași strada și care póte până erí trăise în cea mai dulce armonie, în cea

mai intimă prietenie și în cele mai strânse raporturi de tovărășie comercială, aceia cari mai înainte de declararea războiului își dăduse unuia altuia ajutor în vreme de nevoie, mai adineori se gătuise unul pe altul în paroxismul unei surrescitații de fanaticism.

Ceva mai mult! într'o casă de creștini s'a găsit cadavru unui bătrân trecut de șese-deci de ani cu barba mare și albă, cu înfățișarea cuvioasă și cu un exterior care inspira respect și venerațiune. El fusese isbit pe la spate de o mână viguroasă cu o puternică lovitură de cuțit ce încă'i sta în ciază, cădută peste cadavru unei copile ca de trei-spre-dece ani asemenea mórta și aprópe gólă, în gâtul căreia bătrânul și desfrânatul sibirit își înfipsese ghiarele și o sugrumase căci nu se lăsase să fie siluită, desonorată! De sigur tatăl său fratele fetei îi răsburasese mórtea. Bătrânul era hoguea gíamiei turcesci și fata era fiica preotului bulgăresc. De sigur că în altă casă s'ar fi putut găsi urmele aceleiași profanațiunii, dar în mod invers.

Mai jos de Adrianopole populațiunea bulgară era mai numeroasă, și satele și mai devastate; dintr'acéstă cauză fugarii îndurau lipsă și suferințe cu anevoe de descris. Pe acolo satele erau pustii dar munții și pădurile printre care șerpuia drumul mare erau pline de Bulgari care stau de pândă la strimtori și din bungetul întunecos său defileul îngust și întortochiat atacă convoiurile de fugari, umpléu aerul de impușcături care în tot-d'a-una costau viața a cător-va decimii de bătrâni, femei, fete și copii, și care, de îndată ce se organiza o apărare serioasă, dispăréu ca să reapară într'altă parte spre a face același lucru.

În deșert bărbații alergau spre locul de unde veneau impușcătorele ca să pedepsescă pe ucigași, în deșert soldații și bajibujucii dau busna în masse compacte spre locul de atac ca să pedepsescă crima acestor îndrăsneți, și în deșert se bătătoréu munții și pădurile ca să se afle ascundătórea acestor făcători de rele, căci nici odată nu găséu alt-ceva fără numai copaci stufoși și stânci pustii. Erau p'acolo atâtea ascundători în cât dușmanii putéu să se ascundă în ele în totă siguranța și urmăritorii lor să caute săptămâni întregi fără să dea de picior

de ucigași. Ascundătoare, pândire, ucidere hoțescă, iată ródele tiraniei!

Cei ce formaú acéstă tristă caravană n'avéú într'astă privința altă grijă fără numai p'aceia d'a 'și apăra frontul și laturile, punând la mijloc bătrânii, femeile, copiii, vitele și carele, și înconjurându-le într'acele părți cu întreite cordóne de ómenii armați, iar pentru dos nu luaú nici o precauțiune, căci el era pădit de neantul, nimicirea și desolațiunea ce lásaú în urma lor. Trecerea lor era ca și a incediului și a inundației; ea era însemnată printr'o pustiire completă. Nóptea în orele de poposire băjenarii se baricadaú, se fortificaú în tótă forma și înconjuraú frontul și laturile cu vedete, sentinele și patrule.

Mergënd ast-fel încetinel și cu băgare de sémă, într'o di pe când scoboraú cu precauțiune strimta și cotita șiosea ce trece prin defileul ce conduce de la Lule-Burgas spre Ciorlu, de unde se vede Constantinopolul, băjenarii auđiră fără de veste un mare sgomot urmat de inpușcături repețite care veneau despre spatele lor, precum și tropote de cai mulți ce răsunaú pe pamântul înghețat. De o cam dată fugarii cređură că avéú a face tot cu atacul unei cete de Bulgari, și numai de cât o sea-ma de Cerchezii se deslipiră din marele convoi și împreună cu mai mulți locuitori armați cu hangere ruginite, pistóle vechi și puscii cu cremene, se întórse în repedeá înnapoi și alergic hotărâți să pedepsescă cu asprime pe îndrăsneții năvălitori, dar nu întârđiară prea mult și se întórse val vârtej înnapoi galbeni la față și inebuniți de gróză, și fugind începură să strige zăpăciți și nesciind ce face:

— Moscovi! Moscovi!

Aceste cuvinte simple dar teribile produse în marea mulțime a băjenarilor o spaimă cu anevoe de descris. Femeile începură să țipe și să se isbescă cu palmele peste obraz, bătrânii începură să strige cu o desperare sfășietóre care sdrobea inima cea mai învítóșeată : Alah! Alah! y Mohamed ! copii începură să plingă și să alerge forfota de colo până colo producând o confusiune ametitóre, și bărbații se zăpăciră și se uluiră în cât nu mai sciaú ce face.

Frica, grósnica frică de mórte a rápus într'acel minut înfri-coșiat viața a sute de ființe omenesci, și cei ce se temurará mai mult perirá mai întâiu și cei slabi, fragedi și neputincioși că-đurá prada celor tari, voinici și în stare d'a se apăra. Cei călári năvălirá peste cei pedestri cu o furie bestială, îi rásturnará la pámint, îi culcará în copitele cailor și trecurá peste cadavrele lor fără să ție seama că majoritatea lor erau femei, fete, copii și bătrini care meritaú sprijin și ajutor. Cei ce se aflaú în care și căruțe făcurá același lucru, dar nici ei, nici aceia care cau-sase póte fără să vrea o mórte așa de crudă nu scăpará de mórtea ce aú pricinuit, căci, ne sciind ce face în învălmășeala ce a produs panica, cotirá orbesce spre dreapta cu care, că-ruțe și tot ce aveau în ele, și dând îndată de prápástii adânci și negriciose, se praválrá în avéntul fugii în profunđimea lor, se zdrusnicará de colțorósele pietre ale stâncelor și perirá în chinuri cumplite.

Vedindu-í că dispar cu atáta inlesnire și cređind că aú dat de un drum bătătorit care să 'i conducá la un liman de scăpare, la mántuire, călăreții și o parte din pedestrași, fiind orbiți de spaimă, merse prostesce înainte ca să să praválească și ei în lacomul abis, ast-fel că în scurt timp mai multe sute de ómení se dáturá d'a prevalul și neindurata mórte secerá un mare nu-mér de vieți.

Cei mei mulți o luará drept înainte pe drumul mare și nă-đuirá la fugă ca prin ea să găsească scăparea, dar fiind că dru-murile erau cu totul cotropite de o grămădeală de lume extra-ordinar de mare, se îmbulđirá unii peste alții, cei dinnapoi dá-turá peste cei dinaintea lor, doborirá la pámánt orí-ce obstacol întálneaú în cale, călcará în picióarele vitelor și sub rótele care-lor ființele slabe ce nu putuse resista fără să ție sémă de sufe-rințele ce causerá, și năvălirá înainte furioși fără să se uite daca cel sdrobit îi era saú nu o ființă scumpă, și cu toți își dá-turá tóte silințele chiar supra-umane ca să scape de urmá-rirea Moscovilor. În loc să scape sërmanii de ei transformará tot drumul mare într'o înfri-coșiată baricadă de căruțe, care și

leșiuri sângerinde și încă palpitânde de ómeni și dobitoáce strivite de inghesuală.

Puținii din ei își păstrară sângele rece într'acel moment suprem de panică smintilă, puținii se ridicară la înălțimea situațiunei și și puse în primejdie propria lor viață spre a scăpa p'a semenilor lor. Nizamiî, trebuie s'o mărturisim, fură cei d'înteu care și veniră în fire și se grăbiră a se pune în linie de apărare. O mare parte din bărbații ce aveau neveste și copii de apărat îi imitară și și încărcară armele lor de fantezie, cu hotărîre nestrămulată d'a și vinde scump viața pentru a apăra pe aceia a ființelor ce le erau dragi, și se înșiruiră d'a curmezișul drumului în linie de bătae. Cei ce fură cu mult mai pres de situațiune, fură Cerchezii și Basibujucii. Ei în loc d'a veni în ajutorul celor desarmați și d'a le fi de óre-care folos, căci aveau cai și puteau isbi cu óre care șiarse de folos cavaleria care forma anteguarda rusescă, dătură năvală peste sërmaniî fugari, călcară în picioarele cailor lor nenorocitele ființe ce se sbăteau în inghesuală, și după ce răsturnară și sdrumicară tot ce întâlneau în góna lor nebună, săriră peste grósnică baricadă și scăpară prin fugă de primejdie.

Într'acel timp începură împușcătorele. Rușii începură să dea cu tunurile în tramba cea grósă de fugari, pe care îi luase drept dușmani și să omóre ființe nevinovate, desarmate și în neputință de apărare, și să însoțescă bombele cu glónțe și să descarce salve de puscă spre fugari. Nizamiî și ómenii armați răspunse cum putură mai bine și răriră binisor numérul năvalitorilor, dar negreșit cu mai puține avantagii fiind că dânși n'aveau tunuri. O scenă ce nu se póte descri fu rodul acestor împușcături; sgomotul produs de bubuiturile lor și de detunăturile tunurilor rusesci era adesea înăbușit de sgomotul produs de țipetele și de vătările celor isbiți și a celor în primejdie d'a fi isbiți, mai cu sémă ale femeilor și copiilor ce se ridicau până la bolțile cerului.

Părinții, frații, soții și fii, chiar cei ce nu fusese soldați, se apărară cu furia desperării, atunci când, fiind ajunși de Ruși erau atacați cu virfurile lancelor lor, iar mumele în paroxismul

desnădejdei făcēju din copii lor omoriți de glonțe nisce proiectile cu care se sileaū să apere pe cei încă rămași în viață. Nu mai era o luptă, nu mai era încăerare, nu mai era nici măcel, ci era un sabat infernal înflăcărat de ură, de gróză și de dor de răsbunare, în care omul nu căta să scape ci să móră trimițând morții cât mai multe victime.

În sfârșit tocmai pe sub seară împușcăturele încetară, lupta se precurmă și țipetele se innăbușiră, căci leul fusese răsturnat la pămînt, convoiul înconjurat din tóte părțile și steagul rusesc începu să filfie peste acea movilă de cadavre, peste acest loc de carnagiū. Abia atunci comandantul armatei ruseci, care armată nu era alt ce-va de cât numai o simplă anteguardă de cavalerie, pricepu că a avut a face numai cu un mare convoi de fugari cari numera mai bine 25000 bătrîni, femei, fete și copii, și un număr ridicul de mic de oșteni. Astă constatare costă mórtea a peste 2000 ființe desarmate și nevinovate cruțate prin dreptul gintelor de prigonitorile răboiului.

Cu tóte acestea comandantul colónei făcu prizonieri pe cei 12000 bărbați armați sau desarmați căți găsise cu viață în marele convoi, și abia peste câte-va zile de nemăncare și de felurite chinuri produse de frig și fóme, când sosi generalul Strucov, îi puse în libertate, le innapoiă tot ce le-a aparținut, păstrară prizonieri numai pe nizami și plecară innainte fără să dea cel mai mic ajutor reclamat de umanitate celor lipsiți de tóte. Acéstă cruđime sili pe Sultanul să închidă ochii și să priimescă tóte condițiunile de pace impuse de Ruși.

Înceheerea preliminarilor de la Kazanlic

și a

Armistițiului definitiv de la Adrianopole.

Pe când Rușii urmăreau cu o furie nebună și ne îndurătoare sârmana populațiune mahomedană fugară și expusă chinurilor celor mai înfricoșiate, diplomația rusescă inventa clincurile cele mai istețe și arguțiile cele mai șirete pentru ca să mai amâne încheierea unui armistițiu după care firesce ar urma inevitabil mult dorita pace.

Într'acest timp Românii care, de și victorioși totuși dorea cu neastămpăr încheierea unei păci onorabile care să aducă după sine liniscea și desarmarea, pentru ca să nu fie surprinși de alte împrejurări, s'au grăbit d'a numi un delegat al lor, pe D-l colonel Eraclie Arion care să meargă la Kazanlic, și cu ocazia deliberărilor condițiilor armistițiilor și ale păcii, să fie credinciosul lor interpret și să spue înaintea viitoareî conferințe cuvîntul lor și clausele cu care ei ar consimți să încheie pacea.

Mai nainte d'a pleca D-l Colonel Arion la destinațiunea ce 'i se ficsase, Consiliul de Miniștri subscrise următorul jurnal :

«Consiliul de Miniștri în ședința sa de astă-zi 2 Ianuarie 1878 :

«Luând în deliberare referatul D-lui Ministru al afacerilor streine sub No. . . .

«Având în vedere propunerile ce se fac prin Țisul referat,

«Consiliul decide :

«Ca D-l Colonel Eraclie Arion să fie trimis în misiune la Kazanlic, pentru a negocia cu delegaȚii Sublimei PorȚi condiȚiunile armistiȚiului și preliminările păcii între România și Imperiul Otoman, sub condiȚiile următoare :

«1° Armata Română va ocupa până la definitiva încheiere a păcii cetățile : Nicopole, Rachova, Lom Palanca și Vidin, precum și tot literalul Dunărei coprins între aceste cetăți.

«2° Recunoșcerea formală și absolută a independenȚei României. Această recunoșcere va asigura României, atât în faȚa imperiului otoman, cât și în facia celor-alte Puteri, poziȚiunea unui stat suveran. Până la încheierea tractatelor speciale, supușii români se vor bucura în Imperiul otoman de toate drepturile garantate supușilor celor alte State europene.

«3° Raderea tuturor cetăȚilor situate pe terenul turcesc al Dunărei, începând de la cetatea Adakale.

«4° Retrocesiunea gurelor Dunărei până la braȚul St. George inclusiv, conform drepturilor noastre vechi de posesiune.

«5° O indemnitate de resbel de una sută milioane. Până la achitarea completă de către Turcia a acestei indemnitaȚii, ocuparea menȚionată la § 1 se va menȚine.

«6° În caz de a nu se admite participarea României la negocierile armistiȚiului și la acelea ale păcii, delegatul român va declara că se va considera ca nul și neadvenit orȚ-ce act care ne va privi și la care nu am participa.

«Ministru al afacerilor Streine este însărcinat cu aducerea la îndeplinire a acestui jurnal».

În urma acestui jurnal, Ministru afacerilor streine redactă și subscribe următoarele depline purtări în limba francesă.

«Depline puteri

Date D-lui Colonel Arion.

2|14 Ianuarie 1878.

«Noi Ministru Secretar de Stat la Departamentul Afacerilor Streine ale României numim și autorisăm pe D-l Colonel Arion

a negocia și a trata în numele guvernului român, cu D-ii reprezentanți ai Sublimei Porți, condiționale unui armistițiu și bazele principale ale preliminărilor păcii ce va interveni între Imperiul Otoman și România.

«Spre încredințarea căroră am subsemnat cu propria noastră mână prezentele depline puteri și le-am investit cu sigiliul Ministeriului Afacerilor Streine.

(Semnat) *M. Kogălniceanu*

Aceste depline puteri fură încredințate Colonelului E. Arion care plecă chiar într'acea zi spre Kazanlic, unde deja se stabilise cuartierul general al Marelui Duce. Pe lângă aceste acte, el ducea cu sine și două scrisori ale M. Sale Domnitorului adresate Marelui Duce Nicolae prin care 'l atașa pe lângă statul major al A. S. I. ca reprezentant al armatei Române și ruga pe Marele Duce să înlesnască aducerea la îndeplinire a misiunii ce 'i fusese încredințată. Deplinele puteri mai erau însoțite și de o scrisoare explicativă a jurnalului Consiliului de Miniștri reproducă mai sus. Prin acea scrisoare D-lu M. Kogălniceanu, afară de instrucțiile conținute în jurnal îi mai reamintea indicațiunile personale ce 'i fusese date de M. Sa Domnitorul, importanța misiunii ce avea să îndeplinească și instrucțiunile ministeriale ce deja i s'a împărțășit, și 'i recomanda cu insistență să învoce față cu cei în drept titlu său de mandatar al M. Sale Principelui Domnitor și al guvernului român, și să cêră cu stăruință ca să subscrie actul armistițiuului și instrumentul în care vor fi înregistrate preliminările păcii. Tot de o dată îi recomanda să atragă atențiunea celor interesați că declararea războiului s'a făcut direct și spantoneu de către România față de imperiul Otoman, și că faptele săvârșite de armata română și evenimentele militare create de ea au dat un concurs real în cea mai largă măsură armatei imperiale rusești, și că în toate aceste acte armata română și-a păstrat individualitatea sa ca armată de sine stătătoare și a păstrat față cu întreaga Europă o pozițiune de manifestă alianță și de cooperațiune față cu armata M. Sale Împăratul Rusiei. Îi mai

recomanda ca să reamintească conducătorilor debaterilor, că prin sângele vărsat în comun și prin sacrificiile făcute, România a cimentat solidaritatea între armata română și cea rusă, dar n'a încetat d'a păstra situațiunea sa de armată a unui stat deosebit, care a participat la acțiune cu intenție ca al finalul războiului să încheie un instrument de pace deosebit.

Dacă admiterea condițiilor făcute de guvernul român, dacă programul său și faptul concursului său, nu numai consultativ dar chiar deliberativ la negocierii, ar ridica oarecare obiecțiuni, sau ar întâmpina oarecare obstacole, ori s'ar isbi de vre-un fine de neprimire, atunci va observa cu cea mai puternică tărie, dar într'același timp cu cea mai mare moderațiune, că România va considera ca nul și neadvenit ori-ce act care va decide despre noi, fără noi, și care va fi încheiat fără participarea noastră directă și formală.

Misiunea încredințată Colonelului Arion fu comunicată prin notă formală D-lui de Nelidov Directorul cancelariei diplomatice al Mareluî Cuartier general rus, care era însărcinat a servi drept intermediator între Guvernul Român și comandantul șef al armatei imperiale ruse, dar acest diplomat îi răspunse declarând că ori-ce comunicațiune relativă la bazele păcii trebuie să fie adresată la St. Petersburg. Guvernul român se execută și adresează cererea guvernului din St. Petersburg prin generalul Principe I. Ghica trimisul său extra-ordinar, dar într'același timp nu se putu opri d'a protesta prin o notă adresată Agentului Diplomatic rus din București contra acestei proceduri.

Tot într'același timp, la 10|23 Ianuarie 1878, Marele Duce Nicolae telegrafiă de la Kazan la M. S. Domnitorului nostru, făcându-l cunoscut că a primit cele două scrisori încredințate colonelului Arion. Printr'acea scrisoare A. S. I. promite ca la stabilirea baselor esențiale ale păcii interesele României nu vor fi uitate, că în cazul în care se va încheia armistițiul, dispozițiunile sale ce ne-ar privi vor fi făcute cunoscut M. Sale, precum și punctele ce trebuia să ocupe trupele române, iar în ceea ce privește detaliile condițiilor păcii și negociațiunile vi-

itóre, îl invita pe M. Sa ca să se adreseze la St. Petersburg căci el nu le cunoscuse.

Din conținutul acestei depeși se vede lămurit cum că Rușii nu mai aveau nevoie de noi, că deja au uitat neprețuitul concurs ce i-am dat, că au început să dispue de armata noastră ca de a lor proprie și că au început să ne trateze ca niște stăpîni. Evenimentele ce urmau după aceea fură și mai demonstrative și mai categorice; ele dătură pe Muscal pe față în totă goliciumea sa. Mai întâiu Împăratul și cancelarul său făcu cunoscut D-lui General Ghica că i era peste putință ca să admită un reprezentant al României ca să ia parte la negocierile armistițiului și ale păcii ca parte contractantă, pentru că nu s'a recunoscut încă de către Europa independența României, și că numai atunci când i se va recuosce noua sa pozițiune de către un congres european, numai atunci România va putea să ia parte la acte de suveranitate exterioră internațională.

Cât pentru moment Rusiei revine dreptul și datoria d'a dobândi de la Turci independența României, precum și o despăgubire indestulătoare pentru sacrificiile ce a făcut prin achisățiunea Dobrogei, că ea va apăra interesele sale și se va sili să facă tot ce va putea ca să fie priimate de un congres European, pe lângă care Țera va putea trimite o delegațiune consultativă, dar că în cea ce privea neutralizarea teritoriului român propusă de D-l Kogălnicenu în nota ce a trimes la St. Petersburg, Cancelarului a adăogat că, dacă această cerere va fi sulevată innaintea congresului, el o va respinge ca o ofensă directă, adresată vecinilor săi, și mai cu sémă Rusiei, și că de sigur ea n'ar dobândi majoritatea, căci Austria și Germania va fi în acord cu Rusia într'astă privință.

Rusia nu se mulțumi numai cu atit, ci după ce respinse participarea delegatului României la încheierea armistițiului și a păcii, în ziua de 14 Ianuarie 1878 dătu cărțile pe față, aruncă masca jos, uită bine facerile priimate, jurămintele făcute și convențiile încheate, și puse pe tapet chestiunea reluării Basarabiei, și începu să ia față cu noi o poziție amenințătoare. Fiind că această chestiune o voi trata în mod mai detaliat în partea V-a

a acestei scrieri, o trec aci cu vederea, și mă mărginesc a spune numai că delegatul român n'a fost primit să ia parte la deliberrările armistițiului și ale păcii și s'a reîntors ast-fel cum a plecat, adică cu misiunea ne îndeplinită.

Maî nainte d'a pleca D-l Colonel Arion a avut la Kazanlic două întrevederi cu D-l de Nelidov, căruia 'l a comunicat punctele esențiale ale misiunii ce i s'a încredințat. Aceste întrevederi a produs o mare senzațiune în spiritul diplomatului rus, dar n'a schimbat întru nimic hotărîrea deja luată de Ruși, căci masca deja 'l căduse de pe față, Rusia își exprimase intențiunile puțin amicale ce ne păstra, chestiunea reluării Basarabiei provocase o furtună îngrozitoare care zdruncinase și aproape nimicise bunele raporturi dintre noi și fosta noastră aliată, și orizontul nostru politic se întunecase cu totul.

Cu toate acestea Capul Statului și guvernul român nu se descuragiară nici de loc, înfruntară furtuna, înfățișară primejdiei un piept bărbătesc și răspunse diplomaților Ruși, cu totă îngămfarea lor, nu ca reprezentanții unui Stat mic și slab, ci ca aceia a unui stat tare prin dreptul său, care avéu ca sprijin recunoștința la care avea drept și actele ce avea la mînă.

Representantul Guvernului care era la Cazanlic nu se arată nici de loc maî slab de cât acei ce'l trimesese acolo. Sosind la 8 Ianuarie, el la 10 Ianuarie se înfățișă Marelui Duce care 'l priimi în mod cât se pôte de măgulitor și priimi cu curtoasie cele două epistole ce 'l adresase M. S. dar fără a le citi. După ce 'și îndeplini prima sa calitate, aceia de atașat militar român pe lângă A. S. I., îi comunică că maî avea încă o misiune, aceea era privitoare la tratările preliminarilor de pace. De îndată ce auđi aceste cuvinte, A. S. il intrerupse cu vioiciune și 'l comunică grăbit că va comunica imediat M. Sale Domnului o depeșe într'astă privință. După aceia D-sa se duse la D-l Nelidov, dar D-sa aflând că D. Arion a venit la Kazanlic cu misiunea categorică d'a lua parte la preliminarile armistițiului și ale păcii și cu misiunea d'a apăra drepturile țarei cum decurg din rezultatul luptelor la care oștile române au luat o parte atât de activă, D-sa se arată și maî grăbit, și maî nervos și maî

plictisit, și se grăbi a răspunde políticos, dar foarte nerăbdător, pentru ca să scape mai curînd de o vizită care 'l distrăgea de la alte ocupațiuni mai agreabile, cum că marele Duce nu avea timp d'a se ocupa de chestiunile amănunțite ale păcii care se va face în urmă, dar cu toate acestea chiar în aceste preliminări țera noastră nu va fi uitată. Mai spuse că chestiunile de principiu și bazele păcii au trebuit să fie regulate, sau direct la București între D-nii Gorceacoff, Ignatiev și Miniștri noștri, sau la Petersburg, și că în fine, chiar în acest moment Marele Duce a scris M. Sale Domnitorului în același sens, adică că A. S. I. nu va admite ca să intervie alt-cine-va la preliminările păcii, de cât numai cele două părți beligerante: Turcia și Rusia.

Colonel Arion la auzul acestor declarațiuni categorice și se cu un ton țăntoși, nu se arătă nici de loc intimidat și nici nu se dătu bătut, ci ceru pentru altă dată o întrevedere mai lungă, în care să pôtă să 'i spună tot ce avea de spus, ceia ce Diplomatul rus fu nevoit să 'i acorde, cu toate că Namik pașa și Server pașa delegații turci care sosise cu o zi mai înainte îi dau mult de lucru prin propunerile și contrapropunerile ce făcêu, care îngreunău tratativele și amănau mereu închierea armistițiului. În sfârșit Marți 10 Ianuarie D-l de Nelidov avu prilej să 'i acorde acea audiență prelungită, și cu ocazia acelei audiențe D-l colonel Arion îi spuse pe de rost tot ce avea de spus.

La toate cele spuse de delegatul nostru mai întiu diplomatul rus îi declară categoric că nu pôte fi vorba de un reprezentant român în tratările de acolo, ale căror condițiuni s'au trimis formulate direct dela St. Petersburg. La acest fine de nepriimire, cum se dice în limbajul diplomatic, D-l Colonel îl lăsă să înțelegă într'un chip cât se pôte de lămurit că Româniî vor fi puși în situațiunea gingașe și încureătoare chiar pentru Rusia d'a nu considera aceia ce s'ar face pentru ea, fără scirea și voința ei, și fără directa sa participare.

D-l Nelidov s'a mirat foarte mult auzînd această declarație atât de categorică, și 'i a răspuns că dănsul credea că această chestiune a fost regulată încă de când D-l Brătianu a con-vorbit la Poradim cu Împăratul și cu general Ignatiev, că în

fine trebuie ca guvernul român să se adreseze la St. Petersburg, de unde vin condițiunile. Rusia era silită să procedede ast-fel cum a procedat și Prusia în resbelul cu Francia, tratând preliminările păcii în numele tuturor aliaților. Tot de o dată D-sa a asigurat pe delegatul Român că interesele României se afla în mână bune, și că, din nenumăratele convorbiri anterioare, se scie destul de bine care sunt cererile noastre; l'a mai asigurat încă că la armistițiu când se va evacua Vidinul, el se va ocupa de Români și că în bazele generale se va prevedea independența, o sporire de teritoriū și o indemnitate de război.

La toate aceste promisiuni ispititoare dar știrbitoare drepturilor noastre, delegatul român răspunse că, ori câtă solitudine ar avea guvernul rus pentru interesele României, ea o respinge, căci nu vrea să fie remorcată de nimeni, simțindu-se îndestul de tare și de în putere d'a naviga prin ea însăși. Ne putînd ajunge la vre-o înțelegere, D-l de Nelidov termină recomandând reprezentantului român ca guvernul său să se adreseze la cel din St. Petersburg care dacă va putea, va face ceva ca să ne înpace. Acum însă ne putînd face nimic la încheierea armistițiului, probabil va cere atunci când se va subscrie tratatul definitiv, ca să se prevadă într'adins o clausă în virtutea căreia, în ceea ce ne privea ne va acorda ca condițiuni de amănunte să tratăm direct cu Pôrta.

După aceia colonel Arion nu mai avu nici o întrevedere cu nimeni și nu mai fu priimit în deliberările ce avu loc acolo; cu toate acestea nu plecâ spre Bucuresci, ci rămase tot acolo cât stătu Marele Duce la Kazanlic; apoi plecâ împreună cu Marele Duce și cu curtea sa la Andrianopole și rămase numai ca atași al M. Sale pe lângă persoana sa până ce se va subscrie tratatul de pace definitiv.

Preliminările păcii nu se încheiară așa de curînd, pentru că Turcii, de și învinși și striviți cu totul, totuși găsisese de cuviință să mai temporizeze, să mai opue întâmpinări, contra-proponeri și clinciuri de tot soiul, creșînd că în cele din urmă Puterile europene, mișcate de sôrta disperată în care segăsea ea, și de condițiunea umilită ce 'i prepara Rusia victoriosă, vor

intervenii în favoarea sa, vor sili pe Rusia ca să fie mai umană, vor mai lua și alte măsuri coercitive spre a o îndupleca cu zorul ca să se arate mai blândă și să se mulțumească cu nisce condiții de pace mai ușurele.

Iată pe ce se bazează speranțele sale :

Îndată ce a căzut Plevna, Sultanul Abd-ul-Hamid a strigat aman! a scris la toate Puterile garante, le-a cerut ajutor și le-a rugat ca să mijlocască pentru împăciuire. Sermanul Padișach perduse țăntoșia de anțărt când se punea în pricină cu Europa întregă. Puterile priimindu-î epistola îl trâmise la inimicul victorios, la Russia care singură era în drept d'a-î acorda pace saũ resbel. Numai Anglia fu ce-va mai milosă; Regina Victoria scrisse o epistolă foarte grațiosă împăratului Alexandru, prin care 'l ruga să fie clement, și priimi de la densusul o epistolă tot atât de grațiosă, prin care însă îi spunea categoric că marii ducă Nicolae și Mihail iar nu el dispuneaũ de pace saũ resbel, de clemență saũ rėsbunare, cum vedeți contrariu de ceia ce spunea Marele Duce Nicolae guvernului român.

Ne având ce face, Turcii năduiră la Ruși și Rușii nu' refudară, dar mai întâiu îi tărăgăniră și îi plimbară de la Kazanlic la Adrianopoli și de la Adrianopoli la St. Stefano, și le admise cererea tocmai când cuțitul era la git, și atunci cu condiție d'a subsemna de o dată cu armistițiul și preliminările unei păci care aprópe desființa Turcia. Turcii mai întâiu se opuse, pe urmă se codiră, dar în fine, vedēnd și vedēnd că Rușii inaintăũ mereũ, că armiiile lui Soleiman și Reuf Pașa se topia ca zăpada în fața sórelui, că desastru de la Lule Burgas i-a prăpădit populațiunea inofensivă și că Constantinopole era amenințat cu invadiciune, fură nevoiți să subscrie tot și să închidă ochii. Tot atunci se dătu pe faciă sincera amicia ce ne nutrea aliata noastră, recunăscătórea noastră îndatorată, sânta și leala coreligionară de la răsărit.

Preliminările armistițiului fură subscrise la 13 Ianuarie 1878 fără participarea reprezentantului României, și cu toate acestea armata rusească, urmări pe fugarii Turci innebuniți de gróză până la Ciorlu, Dedeagaci și Galipoli și continuă ostilită-

țile până la 17 Ianuarie, Într'acest timp Româniî care nici nu vrëu să scie de încheierea armistițiului fără participarea lor, bombardau într'una Vidinul și făcëu mereu la recunoasceri spre Silistra peste Dunăre. Abia la 19 Ianuarie fu subscris la Adrianopole instrumentul definitiv al armistițiului și al preliminărilor păcii, pe când ante-guarda rusă urmărea încă pe tugarî până la Selivri. Într'acest timp se plămădea isbucnirea unui nou război, cu mult mai crîncen ca cel abia terminat, se pregătea peripețiile grósnicului război diplomatic dintre Rusia și România cu care furăm gratificați drept răsplată pentru ajutorul ce î am dat, și care ne costă pe noi răpirea Basarabiei.

Maî nainte d'a se subscri armistițiul veni în Bucuresci generalul Ignatiev, trase drept la palat, dătu M. Sale o epistolă din partea împăratului și î ceru prin viú graiú nici mai mult nici mai puțin de cât retrocedarea Basarabiei, a acelu colțișor de pământ ce revenise patriei mume după decimî de ani de înstrăinare; promițendu-ne în schimb orî-ce mare compensațiune de teritoriú am fi vrut și orî-căți bani am fi poftit.

Acéstă pretențiune nedréptă și ne cavalerescă indignátótă țera și întréga opiniune publică Europeană; Românú nu puteau vinde cu nici un preț o porțiune din patria lor, un număr or cât de mic din frațiî lor. Camerile respinse acea propunere în unanimitate, națiunea întrégă se ridică ca un singur om și protestă cu energie contra acestei spoliațiunii, și armata ocupă în țera sa nisce posițiuni surategice prin munți ca să opréscă cu forța un asemenea jaf, dar tóte fură în zadar.

Rușiî în loc d'a se rușina de acéstă purtare ne calificabilă și d'a prețui după propria sa valóre acéstă resistență patriotică, o luară drept bravare, uitară amicitia și datoriiile de recunoscintă, se declarară pe faciă ca inimiçi ai noștri, închise ușa plenipotențiatului Român, și tratară ei în locul nostru.

Savfet și Namic Pașa plenipotențiarî Turci se luptară d'a îndulci condițiile armistițiului, cu ocazia tratativelor încheierei păcii, alergară la tóte resursele diplomatice și umane, solicitară, interveniră pe ici și pe colo, dar de prisos fură tóte vicleniile politiceî Turcesci, căci Rușiî rămase ne înduplecați.

Vedind că nu era mijloc de scăpare, că Rușii bătău la porțile capitalei, că marele duce Nicolae 'și a stabilit cuartierul general la St. Stefano, că Erzerumul nu mai putea rezista și De- arbechirul și Trapezunda erau amenințate d'a fi luate de duș- manii, iar Constantinopolul înconjurat atât despre Europa cât și despre Asia, Turcii cedară forței supreme și, precum am dîs mai sus, subscrise la 13 Ianuarie armistițiul definitiv împreu- nă cu preliminările păcii la Andrianopole, iar pacea o sub- scrise în ziua de 19 Februarie 1878 în localitatea numită San- Stefano, adică la porțile Capitalei lor.

Printr'acest tractat de pace care conținea 29 articole, se pro- clamau: România, Serbia și Montenegro țări independente; se lua României Basarabia și i se da Dobrogea; i se da Serbiei districtele Piroț, Vranja și Lescovațul până la Prisrend, cât Serbiilor ocupasse cu armele în timpul războiului trecut; se da Montenegrului districtele Nicsiei, Bilek, Podgorița, Spuz și An- tivari; se promitea Bosniei, Erțegovinei, Armeniei, Tesaliei, E- pirului și Cretei oare-care reforme; se lua de la Turcia și se a- lipea de Rusia o parte din Armenia cu cetățile Ardahan, Ba- tum, Kars și Olti, până la Soganli, dar i se înapoia Baiazidul, și se forma o Bulgarie jumătate suverană care se întindea de la Dunăre până la Marea Egee și de la marea Neagră până la fruntariile Serbiei și Montenegrului, o Bulgarie care coprin- dea vîlaetul Dunării, al Filipopolului, mai totă Macedonia pînă la Arhipelag, precum și o parte din Indirne fără de Adriano- poli. Acest nou stat care avea să fie constituit ca principat a- utonom și guvernat de un principe ales de națiune, dar vasul Turciei, de o cam dată pînă la definitivă sa constituire avea să fie organizat de un guvernator rus și pădit în decurs de trei ani de către o armată Rusească.

Acest tractat fu ținut ascuns mai mult timp în cartonele principelui Gorceacov, și când se dătu la lumină el revoltă pe totă lumea și puse arma în mîna tuturor celor ce se crezură jicniți în interesele și amorul lor propriu. Epirul, Thesalia și Creta se revoltară contra Turcilor, refugiații din muntele Ro- dop contra Rușilor, Albanezii începură să 'și arate colții contra

Serbilor și Montenegrenilor, aceștia nu se arătară de loc mulțumiți de ceia ce li s'a dat, și Româniî se concentrară puternic în Oltenia și prin munți ca să fie gata la vreme cu prilej. Nu mă întind prea mult în descrierea evenimentelor ce urmară după încheierea acestei păci, pentru că toate amănuntele detaliate ale celor ce s'aũ mai întemplat precum și ale crâncenului răsboiũ diplomatic ce a isbucnit între noi și Ruși din cauza acestui tractat, răsboiũ care dură mai bine de doi ani, vor fi descrise pe larg în partea V-a a acestei scrieri precum și în partea VI ce urmẽdă dupã ea. Cu toate acestea nu mے pot opri d'a spune aci cã, dintr'acest tractat alcãtuit în mod egoist și cu intenții reũ voitõre statelor celor mici, n'a mai rãmas nimic, nici chiar o amintire, totul fiind sfãrãmat și reclãdit de cãtre tratatul din Berlin.

Consecințele participării Românilor la război.

Din expunerea evenimentelor războinice ce s'au desfășurat de la Aprilie 1877 și până 19 Februarie 1878 atât în Europa cât și în Asia, pe care le-am descris în cele trei volume precedente, precum și în cel ce aveți înaintea, reese lămurit cum că România a suferit mari pagube în omenii și bani, a îndurat mari neazuri și contrarietăți din cauza ingraturii omenesci, dar că în schimb a tras mari foloase, nu atât materiale cât morale, din participarea sa la acel război, și că a eșit dintr'însul înălțată și apreciată după justa sa valoare.

Mari sacrificii bănești și mari jertfe de vieți omenesci a făcut statul român ca să suporte greutatea acestui război lung și sângeros, dar a fost răsplătit cu prisos prin rǎdele bune ce a cules. Mai înainte de război oșteanul român era desprețuit, nesocotit, luat în bătaie de joc și poroclit cum e mai rău. Trușii noștri vecini de peste Carpați se laudau pe la 1876 că dacă vor trimite în țara noastră numai un regiment, acela ar fi în stare să arunce întreagă armată română în valurile Dunărei și s'o nimicească, nu cu tunurile și puștile lor, ci alungând'o cu biciul de la spate până ce, ostenită de fugă și înebunită de frică, s'ar arunca singură în apele marelui fluviu ca să scape de urgia unghurească. Acum după război fuduliile unghurești s'au evaporat, și buni noștri vecini sunt cu mult mai rezervați și nu 'și mai permit să rostească asemenea gasconade de teamă să nu păță și ei păpara lui Osman Pașa.

Din șianțurile Plevnei României au scos, nu numai independența lor politică, ci și independența conștiinței naționale, încrederea Românului în forțele și aptitudinile sale proprii și respectul și stima tuturor popoarelor.

Să nu credeți că în peripețiile războiului conducătorii și executorii faptelor de arme ce au săvârșit, n'au comis erori, stângăcii, fapte care ar fi fost alt-fel făcute dacă ei ar fi intrat și altă dată în foc; să nu credeți că n'au făcut scrânteli care ne-au costat scump; greșit e cel ce afirmă contrariul. Da, recunosc, mărturisesc, și împreună cu mine, un profan în știința războiului, fac aceeași mărturisire chiar omenii competenți în materie. Așa e, sau comis greșeli, dar nu din voință ci din neexperiența aceluia ce face pentru prima dată un lucru. Theoria e ceva foarte prețios și ajută foarte mult pe om ca să ajungă la ținta ce urmărește cu cele mai multe șanse de reușită; dar când theoria se pune în aplicare, atunci nesdravana de practică îi pune în cale o mulțime de piedeci neprevăzute, pe care numai experiența le poate preîntâmpina.

D-l general Curopatkin, D-l general Petru Dimitrievici Parensoff și alți ofițeri mari și mici din armata rusă, au putut să spue cu multă temeinicie că comandantul român cutare a băgat în foc prea multe sau prea puține trupe, a comandat atacul prea de vreme, sau prea târziu, s'a expus prea mult sau prea puțin la bătaia focului inamic, a comis eroarea d'a da foc satului Lucovița din dosul Rachovei chiar de la începutul războiului, din care cauză depositul de munițiuni n'a putut să trimească la timp cartușe trupelor împresurate, ne putând chesonele pline cu iarbă de pușcă să treacă prin mijlocul satului incendiat, prin mijlocul căruia era singura cale de comunicație între depozite și trupele ce dau asaltul; a putut să spue iarăși ca la Smărdan Românii n'au dat mai din vreme foc satelor Inova și Novoselița și au permis Turcilor ca să se retragă prin ele în Vidin. Învinovățiri se pot face multe și chiar mai grave de cât acestea când e vorba să se caute nod în papură unei armate tinere și încă neispitite cu războiul, și e prea posibil ca acele învinovățiri să pofă să fie chiar întemeiate. Negreșit a-

semenea amănunte se învață prin practică și prin o experiență îndelungată. În nici un caz însă nimeni nu poate să tăgăduiască că Românii s'au bătut cu avînt, cu curagiū și cu o admirabilă netemere de mörte, de la soldat și pînă la cel mai înalt oficer superior.

Într'adevăr dintre Români n'a picat nici un general, nici un colonel, nici un locotenent colonel și abia trei majori, pe cînd dintre Ruși au picat cu sutele. Nu e vina Românilor; ei n'aveu pe atuncî mai mult de cît patru generali, vr'o cîte-va decimi de coloneli și locotenenți coloneli și cel mult o sută de majori, pe cînd Rușii, națiune bogată și cu o armată bine organizată de apröpe doë sute de ani, posedau mai multe sute de generali. Ceia se au avut Românii mai mulți au fost căpitani, locotenenții și sublocotenenții; ei bine ei au dat cu prisos tributul de jertfe în numërul celor picați morți pe cîmpul de onöre.

S'a mai făcut imputări oficerilor români și în privința unor recunosceri greșite făcute în ajunul luptei de la 30 August; aceea imputare a fost în adevăr förte des repetată și cu temeini-cie făcută, dar ea e abia în a doua linie imputabilă Românilor, căci nu ei au avut sarcina d'a face recunoscerea generală a terenului, ci statul major rusesc, ai cărui oficeri visitase de mai multe ori locurile și avusese prilej să le studieze în töte amănunțimele. Cu töte acestea nu ne-am putut opri d'a face noi înșine amare imputări oficerilor din statul major român cînd au fost trimiși să reviduiască recunoscerele făcute, și să le reproșem că prea s'a încređut în afirmațiunile oficerilor rusesci și nu s'au dus pretutindenî ca să vadă cu ochii lor aceia ce Rușii au dis că au vedut fără a vedea îndestul.

Exceptând greșelile provenite din neexperiență din necunoscerea locurilor, din planuri greșite din recunosceri superficiale făcute de Ruși iar nu de dînșii, și din cauza mergerei pe pipăite pe un tărîm necunoscut și încă nebătătorit, în definitiv Românii au cules nisce roade vrednice de lauda și admirațiunea tuturor, și ultimele fapte de arme cu care au încoronat întreaga lor activitate, le-au pus pe frunte aureola bravilor ce prin nimic nu se poate lua înapoi saū înluneca, care aure-

olă a șters cu desăvârșire chiar urma greșelilor, stângăciilor și scrintelelor făcute pe ici pe dincolo.

Acest rezultat măreț a făcut pe Români să ridice în sus fruntea cu mândrie, să capete încredere în ei înșiși și să înceapă a se fuduli și lauda cu numele de Român. Mi s'a umplut sufletul de o nespusă bucurie când am văzut, cu ocazia serbării aniversării a 25-a de la căderea Plevnei, pe toți Români din toate părțile lumii, din toate unghiurile țerei și de toate culorele politice adresând prin grai și prin scris, Armatei biruitoare și Acelei cea condus-o la biruință, cuvinte elegiote, omagii de recunoștință și laude bine meritate, și atribuind această laudă, această onoare, această fală și această vrednicie tuturor Românilor ca o virtute națională și un bun ce aparține tuturor.

Așa e; aparțin tuturor Românilor laurii ce au încins în 1877 și 1878 frunțile ostenilor biruitoare, dar nu toți Români au încuviințat intrarea armatei române în campanie. Din contra, unii, acei ce făceau pe atunci opozițiune guvernului aflat la putere, denunțau trecerea peste Dunăre și intrarea trupelor noastre în acțiune ca o crimă de stat, ca o trădare națională.

Într'adevăr pe la 1877 toate organele partidului opus guvernului dintr'acea vreme scriau articole fulgerătoare contra guvernului care a îndemnat pe M. Sa Domnul să treacă Dunărea în fruntea întregii sale armate, să meargă la Plevna ca să ia comanda armatelor înconjurătoare acestui cuib de lei, și să prepare acele acte glorioase care azi fac fala neamului românesc.

Tot atunci unul dintre cei mai meritoși membri ai partidului conservator, partid care era în opoziție într'acele timpuri, cum e și astăzi, *D l General I. Em. Florescu* fost prim ministru de război și militarul care a luat cea mai activă parte la organizarea armatei române, a scos la lumină o broșurică anonimă intitulată: *Câte-va cuvinte asupra intrării în acțiune a trupelor noastre*, și prin ea a criticat cu multă asprime acea intrare în acțiune.

Acastă critică făcută de acela ce cunoscea, poate mai bine decât toți Români, armata română și aptitudinile ostășesci ale soldaților și ofițerilor noștri mici și mari, a avut mult răsunet

a făcut mare senzațiune într'acele vremuri și a cauzat mult rău buneii reputațiunii a armatei române, căci desaproba într'un mod energic și vehement intrarea în acțiune a întregii armate, pas pe care îl denunța ca p' o mare greșelă, de și scia bine că la Plevna se juca ultima carte a creștinătății precum și sorta țerei noastre. Printr'acea broșură D-l general Florescu își exprima îndoiala, dacă nu tocmai ne încrederea, în aptitudinea oștenui român, desaproba mergerea spre câmpul de onoare a M. Sale Domnului ca să ia comanda armatei sale precum și p'a armatei ruse înconjurătoare Plevnei, și își da o părere cât se poate de bizară, dacă nu ceva mai rău, cum că ar fi fost mai bine ca guvernul să trimită pe cimpul de război vr'o 15000 de oșteni Români care să ia parte la război sub ordinele supreme ale unui general rus și să învețe de la el arta războiului.

A vrut D-deu ca în timpul desfășurării episodelor războinice să dovedescă tuturor, chiar și orbilor, că Românii cunosceau arta războiului mult mai bine ca Rușii și că ei au știut să profite mai cu folos de noile tactice și de descoperirile moderne. A vrut D-deu că să dovedescă chiar și aceluia ce se proclama de mulți ca organizator al armatei române, dar care pe semne de când eșise din armată uitase însușirile foștilor săi elevi, că acei elevi au fost mai în corent cu cunoștințele moderne și au fost cu mult mai superiori Rușilor în arta d'a conduce masele la succes și chiar la biruință.

Iată cele mai principale părți din broșura atribuită generalului Florescu: Mai întâiu D-sa își puneă întrebarea dacă trebuia sau nu să luăm parte la război, și răspundea, ce e dreptul în mod afirmativ și dicea hotărîtor și fără de codire: Da, contrariu părerii diarelor de opoziție de atunci care strigau lămurit că *nu*, armata română nu trebuia să intre 'n foc, ci să rămăe în țară spre a'i apăra numai frontiera, ba chiar să se retragă spre munți ca să nu împedice pe Ruși în operațiunile lor. După ce făcea acea afirmațiune categorică autorul broșurei adaoga:

«Drumul nostru era indicat de precedentul creat de Victor Emanoil care a pus la dispoziția aliaților din Crimeea un corp

abia de 14.000 ómení, sub comanda lui Lamarmora. Acest ajutor a fost îndestulător pentru ca Piemontul să obție dreptul d'a fi reprezentat la Congresul din Paris și ca mai târziu să devie Italia.

Să mă dea voe cititorul să intrerup o clipélă pe D-l General în expunerea teoriei sale, spre a 'i pune în vedere că situațiunea Piemontului nu se potrivea cu a României, că focul răsboiului nu ardea lângă hotarele sale, că țera sa nu era amenințată de invađia inamicilor, în cađul în care aliații ar fi fost biruiți și Rușii biruitori, și că Piemontedii n'aũ trimis 14 000 de ómení pe câmpul de luptă ca să câstige ca noi independența țerei lor, o corónă de rege pentru Domnul lor și un nume glorios pentru armata lor, ci numai pentru ea să facă o demonstrațiune efectivă care să dovedescă tuturor c'a intrat și ei în tripla alianță Franco-Britano-Turcă contra Rusiei. Dacă ar fi fost și ei în poziția noastră, în asemenea caz de sigur ar fi făcut ca și noi, ar fi trimis pe câmpul de luptă întreaga lor armată și chiar Regele lor ar fi mers în fruntea armatei sale. Ne fiind în asemenea situațiune, ei aũ trimes un număr mic de oșteni numai pentru a face o demonstrație politică fără de nici un pericol pentru țera lor, și numai o manifestațiune de solidaritate cu Franția și Anglia care să le dea dreptul d'a intra în concertul european. Politicesce aũ reușit. Piemontul de eri ađi e Italia unită și guvernată de un singur rege; ea figurează între cele șapte puteri mari europene și a reușit în toate combinațiunile sale politice. Pe terrimul politic aũ reușit într'adevăr, dar ce róde răsboinice aũ cules pe câmpul de luptă? cu ce lauri eroici s'a întors soldatul piemontez în țera sa? și unde e pomenit numele celor 14.000 italieni în luptele titanice din Crimeea și din jurul Sevastopolului? Tótă activitatea, toate sacrificiile și tot eroismul lor aũ fost absorbite de strălucirea numelui și a prestigiului mărelor armate Engleze și Francese care aũ avut comanda supremă și și-aũ însușit cu egoism toate meritele, tot prestigiul resultat din biruință și toate folósele. Era bine ca si ostașii Români să culégă aceleași róde și să se întórne din răsboiul de la Ilevna din 1877 tot cum s'aũ întors Piemontedii

din Crimea? Era bine ca Dorobanții noștri de ađi să fi revenit de la răsboiū tot cam aū revenit pe la vetrele lor Pandurii romāni din răsboiul de la Cavarna din 1828 și de la Calafat din 1854, adică să rămāe pe cāmpul de lupte câte-va sute de luptătorī, și cei scāpați vii să revie a casā fără de nici o glorie, fără de prestigiu, fără a li se recunósce de cine-va vre-un merit militar? Acēsta putea să fie idealul aspirațiunilor nóstre? Nu de o mie de ori nu. Sā urmam acum inainte cu expunerea pārerilor D-lui General Florescu.

«Ca Piemontul puteam să dām și noi armatelor imperiale vr'o 15.000 ómeni bine încadrați, cu un material de răsboiū complet, cu colóne necesariī de munițiunii și de hranā; iar *Domnitorul*, fără a mai pleca din Romānia, să rămie în țarā cu restul armatei, căruia se putea alātura un corp din armata rusescā ca să apere Dunārea, adevērata bađā de operațiune și tot d'o datā hotarūl țerei.

Ei! D-ne Sfinte! dacā pāreerea D-lui General ar fi fost urmatā de guvernul de atunci, și dacā Domnitorul nostru ar fi dat ascultare unor asemenea povețe, de sigur M. S. ar fi rēmas în țerā, dar n'ar mai fi plecat din Romānia pentru a sfārima meterezurile Plevnei împreună cu trupele rusesci. Atunci n'am mai fi avut dulcea mīngāere de a citi în organele conservatōre de ađi cā numele de Carol I trebuie să figurede d'apururea alāturi de acela al marilor noștrii Domni din epoca eroicā. În asemenea cađ istoria nu L'ar mai fi numit «*Carolus Magnus*» al nēmuliū romānesc, și Plevna n'ar mai fi fost cheia de boltā a edificiului nostru națiōnal (Conservatorul 30 Noembre 1902). În asemenea cađ D-l general G. Manu care a luat parte la acest rēsboiū ca un brav ce a fost, n'ar fi mai avut privilegiul ca în 1902 să exprime în fața Senatului omagiul de admirațiune și de devotament Cāpitanului care a făcut ca Romānia de la 1877 să parā Romānia de sub Mihai Vitézul. (Conservatorul 6 Decembre 1902); pe lângā acestea luarea Plevnei n'ar mai fi încheiat pagina de aur care face trāsura de unire între istoria contiporanā și istoriaveche a neamului romēnesc, iar Plevna și vitejia Curcanilor n'ar mai fi trecut la nemurire alāturi de Călu-

gărenii și de ferentarii lui Mihai Viteazu; (Conservatorul 1 Decembrie 1902). De sigur dacă întréga armată Română ar fi stat în țără cu arma la picior, Rușii împreună cu cei 15 000 de Romîn n'ar fi putut să ție în respect pe Turci pină la soșirea gardei imperiale, și într'acel cađ, fiind puținii la număr, s'erbătoriții de adă ar fi mâncat bătae de la Osman Pașa și ar fi fost aruncați cu toții în Dunăre, iar România, după ce ar fi suferit ororile unui crud răsboiü pe propriul său teritoriü, ar fi redevenit țără vasală Turcilor, dacă nu tocmai un pašalic turcesc, și Plevna ar fi devenit un nume de gróză și de doliü național în loc de un nume care ne face să ne mândrim. Iată ce róde póte produce jumătățile de măsură luate fără de curagiü și de bărbăție.

După acéstă d gresiune cam lungă dar necesară, să urmăim înainte cu reproducerea broșiurei mai sus citată pentru ca să iasă și mai mult în evidență greșeala părerei D-lui autor.

«Nu mai vorbesc despre enormele sacrificii bănesci ce vom fi nevoiți a ne impune, că nu știu ce convențiune se va fi încheiat cu guvernul imperial rusesc; prin urmare nu știu dacă toate cheltuelile răsboiului vor apăsa sau nu asupra Țerei. Nu mai vorbesc asemenea despre altele de o importanță nu mai puțin însemnată, precum: trecerea hotarelor de către un Domnitor constituțional, ba încă și intrarea sa în luptă, fără un vot al Camerilor și fără a lăsa o regență în urma sa; rămânând țera la discrețiunea unui dictator ca D-l Brătianu. Tóte acestea guvernul, sau mai bine D-l Brătianu, le-a hotărit de la sine fără de a crede că mai are nevoie de intervenirea Camerilor.

«Mult s'a trâmbițat onórea ce s'a făcut Domnitorului cu numirea sa de comandant al unui corp mixt româno-rus! Mie mi-ar fi plăcut să'l vėd Domn al Românilor rămăind în țără, precum am mai đis, ca să întâmpine ori-ce eventualitate, și mai înainte de tóte ca să 'și apere țera.

«Cu modul acesta și armata noastră și-ar fi păstrat individualitatea sa, ceia ce nu mai poate exista o dată ce M. Sa Domnitorul a fost numit comandant al unui corp mixt de trupe Ruso-Române, dându-i-se ca șef de stat major un oficer general strein.

«A expune într'ega armată cu tot materialul nostru de război fără posibilitate de a întocmi perderile, mai cu sémă acelea ale cadrelor, acesta pôte conveni demagogilor noștri de la putere, dar nici o dată adevăratele interese ale țerei...»

Aci se oprește broșura, căci acolo se oprișe și evenimentele în momentul în care ea a fost scrisă. Sórta a voit ca rezultatul evenimentelor să dea dreptate prevederelor așa porăclișilor demagogi de la putere, și să fie în favórea adevăratelor interese ale țerei; sórta a voit ca acea participare a întregii armate române alături de cea rusescă și comanda ce a exercitat M. Sa Domnitorul asupra armatei ruso-române, să ne dea independența, regatul, stima întregii lume și un prestigiu ce nu se pôte tăgădui de nimeni; sórta a vroit ca să luminețe ochii sufletesci ai M. Sale Domnitorului și să nu se ia după îndemnul celor fricoși, ci să urmețe sfatul îmbărbătătorilor. Is-pita era mare, primejdia era vrednică d'a îngrijura chiar pe cei mai bрави, și cei ce propagaū prudența erau bărbați de stat, ómeni cu greutate, patrioți puși la cercare, al căror sfat nu putea să fie dat la o parte cu ușurință.

Într'acel timp era de aceeași părere chiar marele bărbat de stat Ion Ghica, căci pe atunci mai toți Români erau prea prudenți, prea módești și prea ne încredători în propriile lor ap-titudini. Pe atunci D-sa dătu la lumină o broșură intițulată: *O datorie de consciință către țera mea*. Printr'acea broșură D-sa într'un moment de îndoială și de ne încredere în calitățile compatrioților sêi, povățuia pe M. Sa ca să se retragă la munți împreună cu într'ega sa armată și să lase țera pe mânele Rușilor. M. Sa, de și 'l stima, totuși nu 'i a dat ascultare și a făcut aceia ce ađi face într'ega fală a némului românesc. Acéstă neascultare supără în primul moment pe D-I I. Ghica și 'l făcu să 'și exprime opiniuni fórte pessimiste, dar peste scurt timp își schimbă părerea, se închină înaintea faptului implinit, recunoscu evidența și 'și mărturisi greșeala.

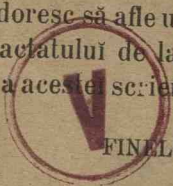
Vedënd rezultatul neaseptat dar înălțator pentru némul sêu dat de eveniment, D-sa nu s'a supărat, nici a invidiat pe cei ce au fost mai prevădetori ca el, ci după dobândirea victo-

riei, s'a grăbit să alerge sub cutele stégului ce ținea în mână D-l I. C. Brătianu, să se înscrie în rândurile partidului național liberal, să colaboreze cu ardere la aducerea la îndeplinire a tuturor aspirațiunelor naționale realizate printr'acel rășboi, și să silască pe cei ce au combătut participarea întregel armate la rășboi, să recunoscă că acea decisiune luată de M. Sa Domnitorul împreună cu guvernul său, a fost bună și folositore și să se mândrască cu rezultatele sale.

Alții dintre cei ce au desaprobat participarea noastră la rășboi au ales o cale cu mult mai comodă. D-lor nu'și au recunoscut greșala, n'au făcut într'aceea vreme nici o mărturisire că s'au înșelat, și tocmai acum, după ce bunele rezultate au eșit în cea mai netăgăduită evidență, s'au grăbit să intervețescă rolurile, să se împăunețe cu meritele altora și să serie prin organele lor de publicitate, cu ocașia serbării lui 28 Noiembrie 1902, cum că lor trebuie să li se atribue marele succes, lor celor din opoziția de atunci, să li se recunoscă meritul inițiativei și al ducerii la bun sfârșit al rășboiului independentei.

Nu face nimic, fie și așa, lauda nu e cu totul deplasata, chiar fiind neexactă; printre fiil opinicarilor și ai țargoveților s'au bătut ca nisee brăvi și câți-va din urmașii vechilor boeri, prin urmare fiil întregel țeri; dintr'această laudă țera câștigă iar nu perde. Acest rășboi n'a fost opera unui partid, ci al țerei întregi care a făcut jertfe enorme prin toți fiil sêi, rezultatul său asemeni nu pôte să se atribue ca merit unui singur partid, căci el constitue o podobă a neamului întreg și o mândrie națională. Greșelile din trecut și părerile de ori ce natură care au fost exprimate în fața unui necunoscut și suscitade de o temere legitimă, trebuie să fie date uitărei și înlăturate, spre a eși în deplină evidență numai strălucirea frumosului rezultat ce am dobândit.

Acei ce doresc să afle urmările celor ce s'au petrecut și consecințele tractatului de la San Stefano să bine voiască a citi partea V-a a acestei scrieri.

FINILE PĂRTEI a V-a pe lângă C.C. al P.C.R.

Institutul de Studii Istorice și Social-Politice
BIBLIOTECA DOCUMENTARĂ

TABLA DE MATERII

		Pagini
Cap	I Leul în cușcă	3
»	II Victoria Rușilor din Asia	12
»	III Luarea Karsului	20
»	IV Apropierea sfârșitului	25
»	V Căderea Plevnei	30
»	VI În dosul cortinei	40
»	VII Un tedeum memorabil și un câmp de război a două după o mare bătălie	48
»	VIII Toastul învingătorilor în sănătatea învinșilor	56
»	IX Prin redute și paralele	61
»	X Încă un cuvânt despre bătălia de la 28 Noembrie 1877	71
»	XI Disolvarea a matei de vest și a alianței ruso-române	86
»	XII Prisonierii turci în România	94
»	XIII Despărțirea foștilor aliați	10
»	XIV Înturnarea M. Sale Domnitorului României de la război	112
»	XV Pornirea spre noi direcțiuni a armatelor înconjurătoare Plevnei	119
»	XVI Noua campanie a Serbilor	131
»	XVII Ultimele lupte din Montenegro. Sburdălnicia și as- tămpărirea Grecilor	139
»	XVIII Bătălia de la Smârdan	150
»	XIX Vai de cei învinși!	176
»	XX Catastrofa de la Lule-Bugas	186
»	XXI Încheierea preliminarilor de la Kazanlic și a armis- tiului definitiv de la Adrianopole	194
»	XXII Consecințele participării Românilor la război	206

VERIFICAT
2017

VERIFICAT
2007

Fler